

Tomay Tamás

Tomay Tamás

lakóépület átalakításairól

Tomay Tamás
lakóépület átalakításairól

Modern átváltozások

- avagy minden építés továbbépítés

Gyulovics István
Témavezető: Nagy Márton Kálmán DLA
Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola
DLA-értekezés 2021

Tartalom

Előszó	7
1. Rajz	13
2. Modern	23
3. Hely - hasonulás	39
4. Lépték	45
5. Szép	53
6. Továbbépítés	59
7. Mestermunka bemutatása	67
Összefoglalás - kitekintés:	71
Átalakítások képekben	73
1992-96. Kavics utca 8.d	74
1996-99. Pasaréti út 106.	78
2000-02. Kavics utca 16.	82
2009-12. Daru utca 5.a	84
2012.-14. Brassó utca (Szent Adalbert tér 11.)	88
2015-16. Esze Tamás utca 8.	94
2010-17. Alkotóház	98
Függelék	103
Beszélgetés az építészetéről Tomay Tamással	105
Tomay Tamás munkái	136
Bibliográfia	138
Internetes források	140
Képjegyzék	140
Absztrakt	142
Abstract	143
Tézisek	144
Szakmai önéletrajz	146
Nyilatkozatok	150
Köszönetnyilvánítás	151

Előszó

A dolgozat Tomay Tamás lakóépület átalakításainak ürügyén foglalkozik az építészetével. Az egyes jelenségeket tematikus csoportokban bemutatva szőtem össze a közel két és fél évet felölelő interjú sorozat oda tartozó beszélgetés részleteivel, amik a tézisek megfogalmazásában segítettek. A tézisek témájához kapcsolódó épület bemutatások zárják az adott gondolati egységet. Az utolsó egység a mestermunka bemutatása, ami a kezdőlökés volt a kutatáshoz.

A mellékletben a teljes interjú leiratok és más Tomay Tamással készült interjúk hangzó anyagának a leirata található. Ennek a célja az volt, hogy könnyen kereshető és hivatkozható háttere legyen a dolgozatnak. Forrásként Tomay Tamástól kapott képi és rajzi anyag szolgált, illetve az OMIKK folyóirat gyűjteménye.

“Kíváncsi az ember az épületekre, szereti nézni őket. Tehát mint egy embert, csak nem egy embert, hanem egy tárgyat. Nyilván az épületeknek is van viselkedése és mindenfajta nézésnél másokat vesz észre az ember, de még negyven év után is.”¹

Miért fontosak a Tomay házak ma? Milyen kérdéseket ébreszt a szemlélőben?

Nem csak az építészekben, a laikusokban is megvan az igény, az érdeklődés az épületek iránt. Mindegyik épület egy nyílt titok, amit megfejteni nem csak tanulságos, hanem szórakoztató is. Az a tény, hogy az épített környezetünk egyes elemei bejárhatóak szabadon, ha másnem kívülről megismerhetőek ez egy olyan lehetőség, ami mindannyiunknak adott. Értetni azt a közeget, amiben élünk, ismerni azokat az elemeit, amik különösen vonzzák az érdeklődésünket az egy másik szintje az ismeretnek. Három szintje biztosan létezik a viszonyulásunknak. Vannak olyan házak, amik mellett elmegyünk és nem érik el az ingerküszöbünket, kitöltő elemei a térnek. Ezekből létezik a legtöbb. Ezeket a szélsőségeket önkéntelenül is vizsgáljuk. Tomay Tamás házai nem esnek ezeknek a szélsőségeknek a kategóriájába és mégis szépek. Épületei véleményem szerint többet tudnak a szépségről, mint a hangosabb társaik. Kevésbé fog rajtuk az idő és a divat.

Tomay Tamás személyisége mindegyik házán jól kiolvasható. Különös formai játéka egyeseket provokál, másokat elgondolkodtat. Nehéz a házaival szemben közömbösnek maradni, mert saját kontextusában vizsgálva mindegyik eredeti hangon szólal meg. Ez a megszólalás azonban minden esetben a türelmes intellektus halk hangja, amire oda kell figyelni.

1. CSONTOS Györgyi és CSONTOS János: XII. Kőműves, Mesterek a kortárs magyar építészetből filmje, Terc 2012

Peter Märkli: Haus Kuehnis, Trübbach, Svájc, 1982
 Brandlhuber+Emde, Burlon: Antivilla Potsdam, Németország, 2014
 Gereon Legge: Loft átépítés és pajta, Falkensee, Ausztria, 2019

– 8

A konvencionális esztétika megünnepzése, avagy a hétköznapiaság különleges esztétikája; mondhatjuk -Tomay számára fontos alkotó- Sigurd Lewerentz munkáiról. "Ha nem számítás a váratlanra nem fogod észrevenni, hogy megtörtént." -hossa az idézetet Héraklésztől Colin St John Wilson a mesterről szóló monográfiában.² Ezzel a mondattal erősíteném meg azt a gondolati rokonságot, amit a két alkotó munkái között érzek. A Tomay épületek nem keresnek kapcsolatokat az építészet diszciplínáján kívül, csak saját magukkal, vagy más épületekkel. Megmaradnak az építészet zárt rendszerén belüli idézetekként. Mindez nem jelenti azt, hogy ignorálnák a környezetüket, vagy az a kort, amiben létrejöttek, de semmilyen hasonulási vágy nincs bennük a természet, a zene vagy az irodalom irányában. Amikor Tomay Tamás a kortárs magyar irodalmat, mint referenciát használja az mindig építészeti vonatkozásban teszi. Konkrét példa erre Kertész Imre regénye, amiben a szobában lévő kitüremkedés zavarja az író.³ Tomay ennek a jelenségnek a megfejtése után⁴ használni kezdi a házain a "Kertész-i kitüremkedést". Elsőként kísérleti jelleggel 2019 karácsonyára megépült gipszkarton eldobozolás a káptalanfüredi nyaralójában, de ekkor már egy éve tervrajzon van neki a Bogár utcai villa, ahol az egész ház formai játéka, kívül és belül a kitüremkedésekről szól. (2020.07.16.) Ezek a kitüremkedések nem egyszerűen expresszív külső formaalkotó elemei a háznak, hanem a belső terekben okosan használt bútorozási szabályt hoznak létre. A Kertész Imre által megfogalmazott építési hiba, zavaró elem Tomay Tamásnál életre kel és a ház új téri és formai katalizátoraként kezd működni.

Tomay Tamás építészetét nehéz kategorizálni. Azt biztosan mondhatjuk, hogy a modern örökség alapjain teremt valami egyedit és újat. Segít a megértésben, ha a hazai alkotók közül megnézzük kik hatottak a munkáira akkor Janáky István és Reimholz Péter neve kerül elő elsőként. A kézi vázlatkészítés a manualitás és a színek használata még talán rokonítható is Janáky és Tomay munkái között. Reimholz Péter inkább a szakmai párbeszéd és építészet elmélet szintjén hatott Tomay házaira. Ha külföldi építészeket szeretnénk megemlíteni Adolf Loos, Sigurd Lewerentz azok, akiről maga az építész is mint referenciái beszél. Én rokonságot érzek Peter Märkli építészetével is. A homlokzati szerkesztés a szokatlan, vagy a rendetlen formák keresése a közös nevező köztük.

Ki-ki a maga módján igyekszik kiterjeszteni a szépség fogalmát. Mi az, ami még a halmazon belül van? Feszegetni a határokat és olyat csinálni, ami szokatlan, de mégis szép. Én ezt érzem kihívásnak a kortárs építészetben. Az építészet nagyon egyértelmű, de a szépség nem feltétlenül az. Jó példa erre Brandlhuber+Emde, Burlon Antivilla-ja, vagy Gereon Legge Falkenseenél álló otthona, amik szokatlan irányból közelítenek a szépséghez. A köznapi és a spontán a gyakorló építész kezében a formakíséret eszköze. Az illeszkedés és hasonulás ezeknél a házaknál is egy labilis kérdés, ez az ami aztán nyugtalanná teszi az elménket. Én ezért gondolom, hogy ezek -még ha kedves is de- túlkapások. Az építész kiáltványa. Túl harsányak ahhoz, hogy napi szinten fogyasztható

2. ST JOHN WILSON, Colin: Sigurd Lewerentz, [szerk: Nicola Flora, Paolo Giardiello, Gennaro Postiglione], 2001 Electa, p.11

3. KERTÉSZ Imre: A kudarc, 1988. Magvető pp.5-6.

4. TOMAY, Tamás: Tisztázás in: Karácsony Tamás: Példázatok a megismerésről és a továbbépítésről, 2015 BME, Középülettervezési Tanszék, pp.189-192

– 9

mennyiségű elemei legyenek az épített környezetnek. Tomay Tamás házai messze nem ilyen provokatívak, mégis vannak, akik megütköznek rajtuk.

Érdeemes elidőzni egy kicsit a fogalmak tisztázása mellett. Tomaynak a címben szereplő alapgondolata a továbbépítés egy ritka terminus. Bővítés: meglévő építmény beépített térfogatának vízszintes és / vagy függőleges irányú növelése érdekében végzett építési munka -szól a fogalom meghatározása.

A bővítés fogalmkörébe tartozik számtalan olyan építési folyamat, amit ha sorra veszünk számtalan különbségre lesz figyelmes az ember.

„A beavatkozást az épületen fel kell ismernünk. Ha nem látunk semmiféle változást, milyen joggal mondhatnánk, hogy átalakult?”⁵ Az átalakuláshoz legközelebb az átalakítás áll. Ez nem feltétlenül jelenti a külső tömeg, vagy az alapterület növekedését, mint a bővítés. Egy átalakítás lehet belső és külső is, lehet, hogy csak egészen szerény dologról van szó, de mindenképpen a továbbépítés fogalmkörébe sorolható.

A szóban forgó továbbépítés egyszerre tartalmazza a bővítést fizikai és szellemi értelemben véve is. A továbbépítés feltételez egy meglévő struktúrát, amit folytatni érdemes egy sajátos módon. Ez egyben értékítélet is a meglévő épülettel, körülménnyel, helyzettel szemben. Itt elkerülhetetlenül előtérbe kerül a válogatás. Mi az, ami marad, mi az ami folytatható. Erősen különbözik a rekonstrukció, visszaépítés, kiegészítés, ráépítés, hozzáépítés, toldalék építés, átépítés fogalmaitól. A továbbépítés az időbeli, történeti folyamatosság ígérését és egyfajta optimizmust foglal magába. Mintha egy pozitív állítás hangzana el arról, hogy a továbbépítés során megszülető eredmény csak jobb lehet a kiinduló helyzetnél.

„...ostoba dolog, ha egy népség új és újabb generációi folyton és nyeglén, válogatás és lelkiismeret furdalás nélkül eltüntetik elődeik munkáit. Rossz ez, mert így eltűnik a folyamatos történelem és az emberek élete összefüggés nélküli pillanatok sodrásává korcsosul.”⁶ Az időbeli rétegződés az egyik legtermészetesebb módja az építésnek. Nem csak ökonomikus, de érték őrző, amikor értő kezek folytatják az érdekes épületeket. A folytonosság a továbbépítések során megkérdőjelezhetetlen, mértékük pedig változó munkáról munkára. Egyedi esetek léteznek csak nem lehet sem korszakokra bontani, sem léptékhez társítani, mitől függ, hogy az egyes házak mennyire változnak meg. Tomay Tamás egyértelmű nyomot hagy a házakon, egyik esetben sem tartózkodó az átalakulás. A létrejövő új minden esetben magán hordozza építészeti karakterét és az újdonság erejét.

Az értekezésben és az interjú során is sokszor használt fogalom a modern. A szövegben könnyebb pontosítani a jelentéstartalmat, de az interjú során ez legtöbbször csak a szöveggörnyezetből derül ki melyik modernről esik szó. Nagy Iván értekezésében pontosan feltérképezi a modern építészet és annak időben szerteágazó változatait.⁷ Ferkai András írása a klasszikus modernről és a köznap nyelvben hibásan számtalan más építészeti kategóriába sorolható épületről ugyancsak egy fontos fogalomtisztázó írás.⁸ Simon Mariann Tomay Tamás építészetét is az újra-modern építészet ernyője

alá helyezi.⁹ Számos ponton ez igazolható, de Tomaynál a kiindulás teljesen más. Az ő esetében nem egy revival -ahogy Simon Mariann fogalmaz-, hanem egy folytonos modern építészet bontakozik ki annak a mindenkori jelenre való reflektálásával. Ez azt jelenti, hogy a '90-es években természetes módon máshogyan épít, mint a 2000-es évek után. Ha megfigyeljük az egyik első munkáját -a Rókus lépcső 8-at- egy folyamatos ív rajzolódik ki az életműben. A szóban forgó újra-modern viszont ezt a folytonosságot nélkülözve a '90-es évek elején lép színre. Ezeket figyelembevéve igyekszem én is az egyes kategóriákat pontosan használni.

Tomay Tamás kicsit a múlt és a jelen egyszerre. Erőszakolt jelentéstartalom nélküli házai az építészeti megújulás sajátos -japánal rokon- attitűdjével az ismert, létező tökéletesítésével foglalkozik. Megtanulhatjuk tőle a szükségszerűen helyes építészeti viselkedés önkéntelenül természetes módját -ami nem azonos a spontán építészet ráhibázásaival- hiszen itt az épületeinek minden részletén keresztül az építész érzékeny habitusa dereng át.

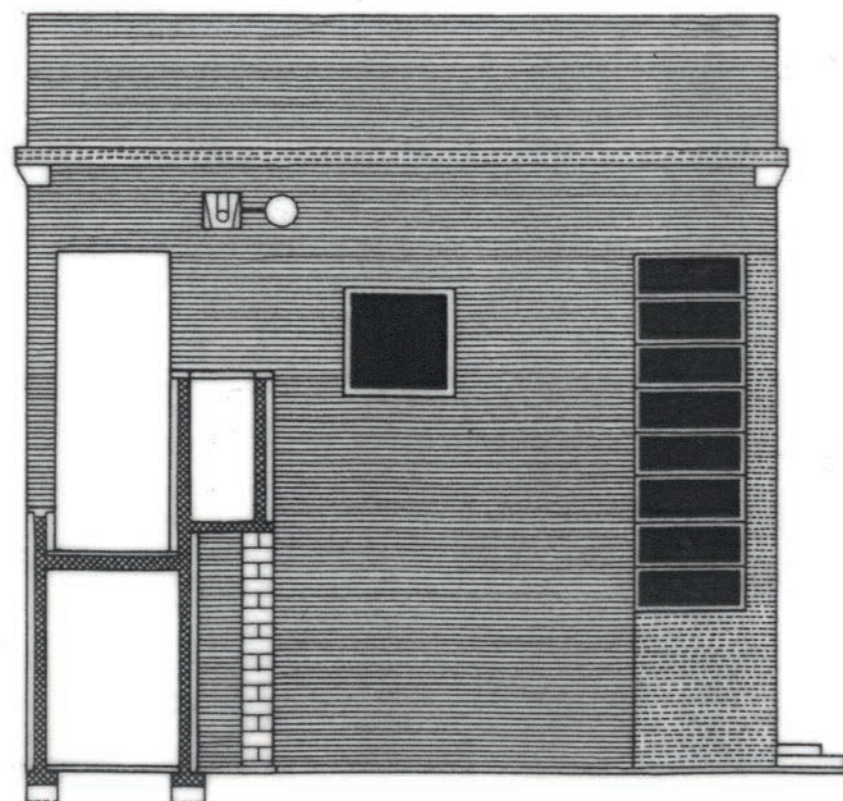
5. JANCSÓ Miklós: *Kis változások (Átalakítások és átalakulások vizsgálata)*, DLA értekezés, 2007 november, p.2

6. JANÁKY István, JANÁKY György: *id. Janáky István könyve*, 2007 Terc, p202.

7. NAGY Iván: *Modern építészet /Modernitás 2.0 Doktori értekezés*, 2013.

8. FERKAI András in: *Kerékgyártó Béla (szerk.): Hely és Jelentés „Modern koncepciók a magyar építészetben 1930 körül”*, Bp. 2002. Terc, pp.73-87.

9. SIMON Mariann, LACZÓ Dániel: *Időutazás – Az újra-modern építészet hazai története, Régi-új Magyar Építőművészet*, 2014/8. pp.31-34.

Budapest XXII Anna u.
p o r t a é p ű l e t
hátsó homlokzat
1988 - 89

– 12

Rajz

A rendszerváltás úgy politikai, mint gazdasági szempontból egy új és nyitottabb közeget teremtett Magyarországon. A korábbi zártabb gazdasági struktúra feloldódása már a '80-as években megkezdődött. Ennek eredményeképpen a tervezőintézetekben is a munkák javarésze még állami megbízásokat fedett a tervezők már a magánszféra felé nyitottak. A nagy intézetek feloldódása után a szétszéledő tervezőket az azonos gondolkodásmódjuk gravitációja újabb csoportokba rendezte. Maradtak azonban olyan erős, szuverén egyéniségek, akik mellől elkoptak a munkatársak, vagy maguk választották az önállóság útját. Tomay Tamás esetében a megbízások léptéke is nagyban befolyásolta az irodájának a méretét. Egy-egy nagyobb munkához felfejlődött a tervezőgárdája, aztán megint egyedül tervezett családi házakat.

Az a generáció, aki a tervező intézetek búrája alatt kezdte a munkáját a rendszerváltozás kapcsán nem csak a vállalkozóvá válás, cégalapítás, önállóság problémakörével kellett, hogy megküzdjön, hanem az addigra begyűrűzött számítógépes tervfeldolgozás és tervezés kihívására is válasszal kellett rendelkezzen - meséli Roth János. Az addigra negyven-ötven éves generáció kisebb része vágott csak bele ebbe a technológiai kalandba. Nagyobb része ezeknek a tervezőknek a manuális tervfeldolgozásnál, a rajzasztalnál maradt. Vezető tervezőként a munkáit a többi munkatárs dolgozta fel, vagy külső segítséget vettek igénybe egy idő után a tervek digitalizálásához. Tomay Tamás kézzel dolgozta fel a terveit. Az 1:200-as vázlatlattervtől a kiviteli tervek részletrajzaiig bőrpauzson, tussal kihúzva készültek a tervek. Két szempontból is érdekes ez a jelenség. Egyrészt a házak a feldolgozás során is érnek az építész keze alatt, a művel való foglalkozás az alkotó folyamat szerves részeként. Az analóg tervfeldolgozás során amíg a kéz és a szem dolgozik, új gondolatok születnek. A rajz igazándiból csak projekció, ellenőrző szerepe van, hogyan is néz ki, amit gondol.

– 13

„... hogyan keletkezik a rajz az egy nagy talány. Egyrészt az is kérdés, hogy sok rajz van, amiből egy lesz kiválasztva, vagy egy rajz van mert fejben történik a válogatás. Azt is mondhatni mindegy, mert lehet fejben is válogatni. Vannak sokrajzos, meg kevés rajzos építészek. A sokrajzosoknál effektíve a vonalak mágiájából kialakul a megoldás. Fejben is meg lehet ezt csinálni és rögtön a végső eredményt lerajzolni.”

„Én inkább ehhez tartozom. Én tudom, hogy ez, hogy működik.

Nálam a rajz amikor az ember fejben csinálja, már az első rajz is ellenőrző funkciójú, hogy igaz-e? Nem nagyon ildomos fejben tévedni. Mostanában - amit régebben nem csináltam - vannak változataim. Ez valami ellágyulás, vagy elpuhulás. Több félét tudok elképzelhetőnek tartani."

„A kiválasztás pillanatában azt érzi az ember, hogy rend lett hirtelen ebből a káoszából -hogyan ennél a nem szerencsés hasonlatnál maradjunk- rend lett a dologban."

„Abban a pillanatban amikor érzi az ember, hogy ez lenne a helyes ezt nem lehet fokozni, akkor magyarázatot is talál hozzá. Fogalmilag körül tudja bátyázni azt a döntést. Ha nem lehet ezt megtenni akkor valószínűleg hibás az ügy. Függetlenül attól, hogy minden jó dolognak az a természete, hogy kvázi végtelen számú helyes magyarázatot kellene tudni rá adni. Ahány féle szemlélő, annyi féle helyes megfejtése van. A magyarázat ott akkor személyre szabott. Ha ez hiányzik az építészek utólag történeteket, okokat meg indokokat gyártanak a házhoz kapcsolódóan." (19.09.25.)

Tomay Tamás sokat foglalkozik a terv keletkezésének mikéntjével, hogyan születik meg egy gondolat. Ez egyfajta önmagán kívülre helyezett pozíciót feltételez az alkotótól. Érdeklő, hogy mit miért csinál, mik ezek a mozdulatok, amik magyarázat nélkül csak ösztönösek lehetnek. Intellektuális kihívásnak tartja, hogy tetten érje egy gondolat születését.

„A Kifutó Modellek rajzolása közben éreztem azt, hogy szinte mindig ugyanazt csináltam, mindig ugyan azt rajzoltam. Nem tudom mi alapján döntöttem el azt, amit csinállok, egy ponton érzem, hogy jó."

"Nem lehet holnap ugyanazt gondolni, mint tegnap" mondja Janáky István. Pasaréti út: azt gondolom most már, hogy helytelen színpadias, magamutogató. Arról leszoktam. Turányi Gábor a megépülés utáni szilveszterkor azt mondta: Te figyelj, szerintem ennél jobbat te már nem tudsz csinálni."(18.09.11.)

A "mindig ugyanazt rajzolás" fogalmát érdemes egy kicsit jobban kibontani. Házait figyelve szembeűnően egységesek formálásban, építészeti karakterben. Mégis rajzolható egy ív ezen a negyven évet felölelő munkán. A kezdeti részletezettebb architektúra a téglahasználat, az anyagok ünnepléséről is mesél. A tervezőintézeti munka kötöttebb pályája után a magánérs családiház építés anyaghasználatban megmutatkozó gazdagsága egymásra talált az építészek részletek megdolgozása iránti igényével. A pillanatnyi állapot egy gazdasági válság utáni egyszerűsítő építészeti megfogalmazásra érzékeny. Ez az egyszerűsítés az anyaghasználat és a formálás szintjén is működik. A vakolat és a színek használata az utóbbi tíz-tizenöt év szellemiségére válasz. Fontos megfigyelni azt is, hogyan változnak a házak tervről-tervre, mégis átörökítve valami komponáltságukban állandót.

„A másik, ami egy érdekes dolog, hogy az alapmodernisták a Kozma vagy a Molnár Farkas hogyha megnézed a százas engedélyezési terveiket

a házakra, amiket csináltak őszintén szólva ilyen egy-két napos munkának néznek ki."

„Olyan viszonylagos könnyedség árad azokból egy erős szellemi kisugárzás, ami egyértelműen megkülönböztetett. Tehát egy harmincas-negyvenes évekbeli házat egy ma épülttel szemben, egy ma épült házat modern stílusban teljesen egyértelműen meg lehet különböztetni. Tehát nincs mese! És még, hozzá olyan érzet keletkezik az emberben egy harmincas évekbeli házban, ami nem összekeverhető a mai házak nézése közben keletkezett érzetekkel. Van egyfajta felszabadultság, még mindig utal egy olyanra, ami a mai házakban nincs meg."

„Egy Corbusier házat látunk és ennek a zseninek még mindig hatása van rám. Tehát egy normál lakóházat látok és megdöbbenő volt az ereje. És én most nem is erről beszélek, hanem egy átlagos Kozma házról, mondjuk a Kavics utcai házról.

„Olyan mintha egy szellemileg letisztult dologgal állnánk szemben, amin nincs semmi, ami félreérthető. A mai házakban meg egy csomó olyan dolog van, ami félremagyarázható vagy zavart okoz." (18.11.27.)

1. Tézis: manualitás és a korszellem

Tomay Tamás tervezési módszere közvetlenül kötődik a kézi rajzoláshoz, az analóg tervfeldolgozáshoz. A kézi rajz képes a tervet az ideális absztrakciós fokán tartani az adott tervfázisban. Minden esetben metszetekben és nézetekben kommunikál nem készülnek axonometrikus, vagy perspektivikus vázlatok sem. Minden fejben zajlik, belül játszódik le a tervezőben.

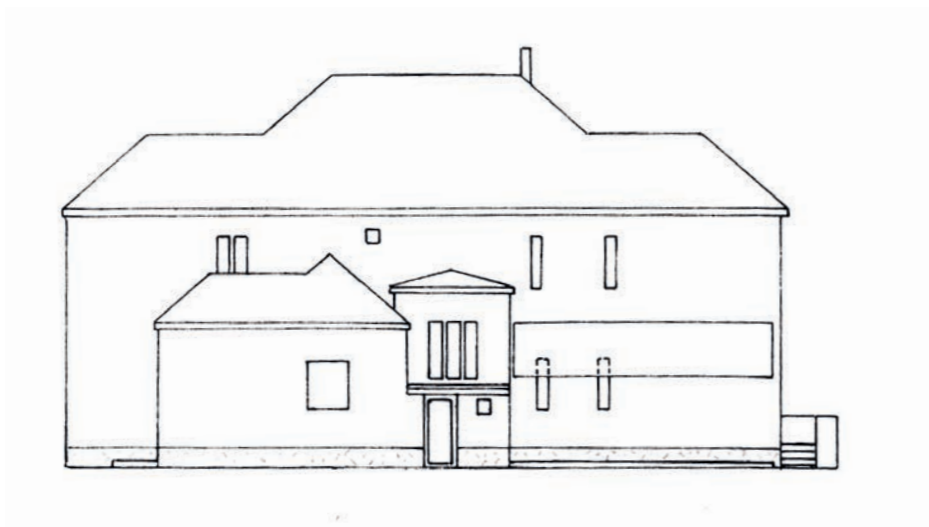

Fotó: Gyulovics István 2019

A rajzolásához kapcsolódóan érdemes az Almádiban készült Almádi Art Alkotóházat jobban megvizsgálni. A tervezés hullámzó intenzitással zajlott 2015 és 2017 között. Magamban a 'hozott és kapott örökségek' mottóval láttam el, mert a bővítvény homlokzati változatai közötti vívódást itt rajzban könnyű bemutatni. Balatonalmádi központjában állt egy sárga homlokzati színezésű, 1926-ra elkészült épület a buszpályaudvar mögött. Az eredetileg panzióként épült házat a Balaton körüli fejlesztések első hullámában még szezonális használatra szánták, így fűtéssel az átalakításig nem is rendelkezett. Ez a ház a huszadik század első évtizedeire jellemző üdülőturizmus igényeire válasz. Formálásában – mind alaprajzi szervezésben, mind tömegalakításban – szimmetria jellemzi, a korszak nagy hegyi-, vagy tóparti szállóinak formai kialakítását idézi. A szuterénben raktározás és konyha, a földszinten ebédlő, szobák és iroda helyezkedtek el. Az emeleten három nagyobb- és két kisebb szoba kapott helyet. A középső szoba kiegészül az ebédlő feletti terasszal. Az additív elemként megjelenő gondnoki lakás és tároló feltételezhetően bővítésként, egy későbbi építési fázisban valósult meg. A monumentalitás kölcsönzött építészeti jegyei nagyobbban mutatják a házat. Ebben a továbbépített házban él és dolgozik Tomay Katalin iparművész, a tervező lánya.

Az átalakítás alapvető célja az volt, hogy két gázüzemű kemencét lehessen elhelyezni az épületben, amelyek a pincében kaptak helyet. Az anyagmozgatás és a folyton szaporodó tárgyak ugyanakkor szükségessé tették a pince bővítését. Ennek „melléktermékeként” létrejött magasföldszinti terasz pótolja az addig hiányzó kertkapcsolatot. Ezzel a terasz

Balatonalmádi Széchenyi sétány
alkotóház átalakítás, pince bővítés
mellékutcai homlokzat
2011-17

– 18

Fotó: Gyulovics István 2019

– 19

kiegészítéssel a ház végre elnyeri a vendégfogadás és közösségi tér eddig hiányzó attribútumát is. A hátsó kert felé eső homlokzaton a gondnoki lakás kiegészítéseket fedett-nyitott tároló és munkafelület készül. Ennek a lefedése nem mondható szokványosnak: ez az egyetlen „könnyű” eleme az Alkotóháznak, minden egyéb szerkezete őszintén tükrözi a nehézségi erő szabályait. Építészetileg ez a rejtőzködő előtető az, ami a legtöbbet foglalkoztatott. Tomay az egyébként is additív elemekkel tűzdelt házat egy olyan bővítménnyel látja el, ami másnak mutatja magát. Elkerülendő, hogy az előtetőkre jellemző könnyűszerkezeti megoldás láthatóvá váljon, a tervező itt az acél rácsostartót vakolt építőlemez mögé rejt. Így a tekintélyes előtető könnyű szerkezete tömörnek látszik. Részletlenül, szerényen bújjik meg a hátsó homlokzaton: a fedett-nyitott tér kifelé csupán tömör homlokzattal rendelkező vakolt sáv.¹⁰

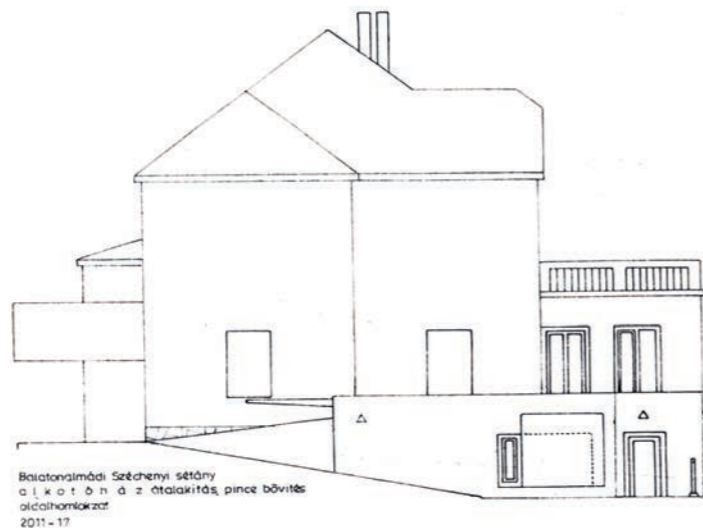
„...a ház anyagából egy kinövés, egy konzolos kinövés, ami egy ilyen háznál végsősoron teljesen szokatlan. Igen ott hátul eléggé elburjánzik ez a ház, és ha ez -elég logikusan- leáll lábakra abban a pillanatban ez megerősítette volna a toldalék jelleget. Azért erősítette volna meg, mert a toldalék építésben mindig a legtermészetesebben viselkednek a toldaléképítők, illetve a legracionálisabban. Álmukban nem merülne fel konzolt építeni ez valószínűleg azért született így -már amennyire vissza lehet idézni-, hogy különüljön el hozzáállásában.”

„Ennek a magyarázata elég egyértelmű, hogy miért konzol. Minden józan megfontolás ellenében konzol, mert nyugodtan leállhatna egy-két pillérre, de hát azért meg lehetett volna ezt a háromméteres konzolt oldani alacsonyabban is.”

10. GYULOVICS István: Alkotóház Balatonalmábiban - Tomoay Tamás által tervezett épületátalakítás keramikus lánya számára, 2019 Építészfórum

- 20

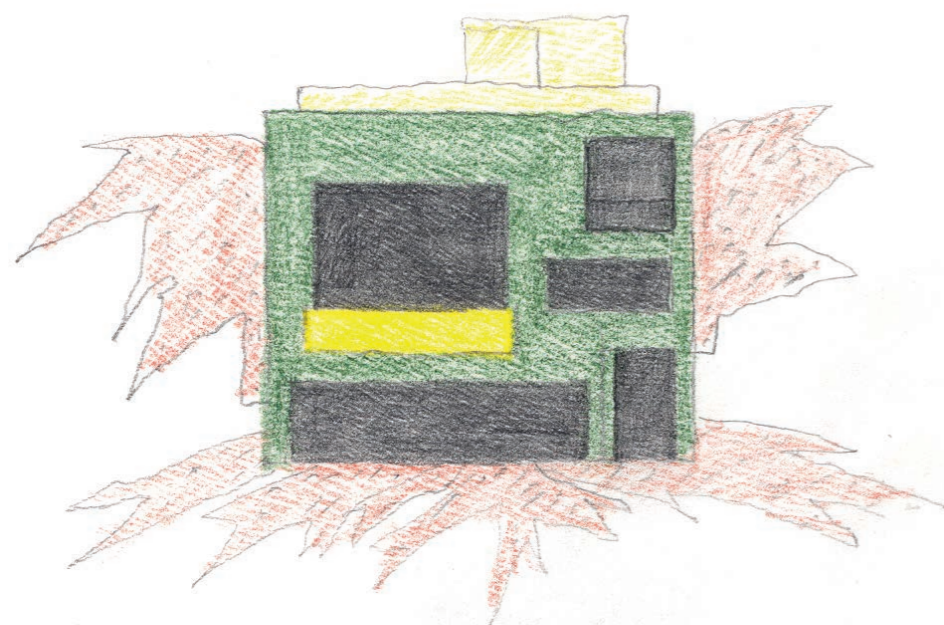

„Tehát ez a toldalékok további halmozása ellen mutat és ezért van ház színe is.” (19.06.19.)

Finom kontrasztokra épít ez a ház, a tervező a meglévő és az új elemek egyensúlyi állapotát keresi. Az alagsori bővítés és a földszinti új nyílások keret nélküli üvegfelületei diszkrét határozottsággal hirdetik, hogy egy kortárs bővítés elemei. Az eredetileg tömör bütö homlokzatok a háznak az egy nézőpontúságát emelik ki. Ezt megőrzendő, az eredeti tervezői szándék szerint az ide kerülő ablakok homokfúvottak lettek volna, de használat felülírta ezt, mondván a kert látványa fontosabb az építészeti elveknél.

A szinte teljesen szimmetrikus főhomlokzati szerkesztést egyedül a magassföldszintre vezető külső lépcső bontotta meg az egykori panzió. Tomay Tamás a pince bővítésével újabb homlokzatokkal egészíti ki a házat. Ezek a felületeken – mint a többi kortárs bővítés elemeinél – külső síkra kerülő, keret nélküli nyílások engedik be a természetes fényt. A pince piros tokszerkezetű nyílászáróinak rafinált fix és nyíló szárnya visszaköszön a tervező korábbi, Daru utcai házáról.

- 21

- 22

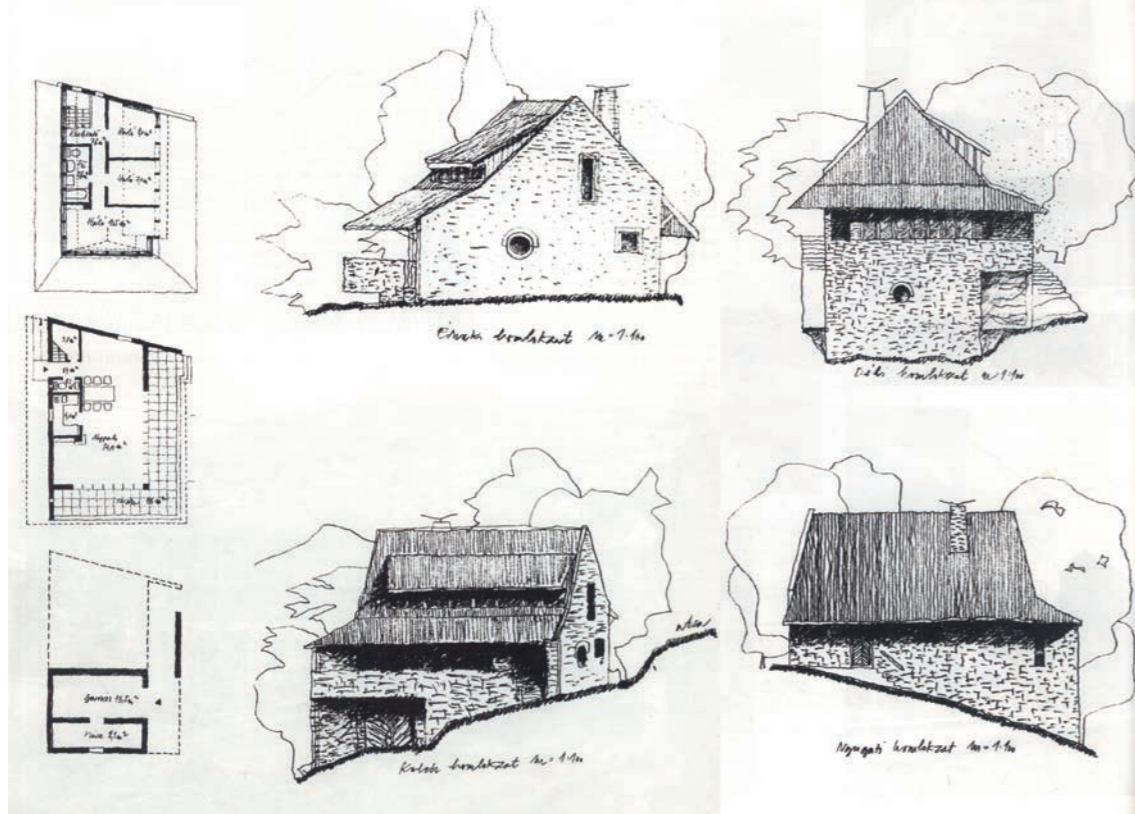
Modern

Már az első beszélgetésünk alkalmával feljön Adolf Loos építészete, mint meghatározó példa. A funkcionalizmus és játékoság, szerkesztettség és anyaghasználat karakteres jellemzője Tomay építészetének is. Tomay Tamás számára a referencia Adolf Loos, modernista életműve. Az egyetem alatt és a tervezőintézeti munka során is a modernizmus kutatása zajlott, vallja a tervező. Az osztrák tervező hatása végigkíséri Tomay teljes munkásságát. Néhány apró kivételtől eltekintve -mint a zebegényi, vagy leányfalui nyaraló épülete- vállaltan modernista elveket és a modernizmus formai eszköztárának elemeit használva alkotja meg a házeit. A kilencvenes évek elején a lágyabb, téglá architektúra részletezettségével oldott épületei után, a kétezres évek keményebb építészeti hangvételű házai a klasszikus modern gyökeréig nyúlnak vissza. A Kuruclesi úti házáról azt írja: "Most elmondom, ezt a házamat érzem legközelebb A.L.-hoz, nem múló rokonszenvennimmel. De azt is el kell mondanom, hogy ezen ház lebontásának eléréséhez, annak rútsága okán, a Kuruclesiek baráti köre sok-sok aláírást gyűjtött össze. Az ügy három évig tartott, és a múlt század eleje óta húzódik, még sokáig."¹¹

- 23

– 24

Tomay Tamás: Leányfalu, MÉ 1996/2 34-35.pp.

A modern, mint építészet irányzat és Tomay Tamás építészetének kapcsolata ezzel további tisztázásra szorul. Elsődlegesen azt kell megpróbálni leírni, hogy milyen az az építészet, ami megjelenik előttünk. Ahogy Baranyai Katalin is írja könnyebb megmondani azt, hogy mivel nem kíván Tomay építésze közösséget vállalni.¹² A posztmodernnel, organikussal és az utána következő útkereső technika és technológia orientált építészeti irányzatokkal biztosan nem keresi a kapcsolatot. Ha a fonál elejét szeretnénk felvenni szerintem a BUVÁTI-ig kell visszamennünk időben, ahol Pomsár János mellett dolgozott. A kor hagyományának megfelelően a mesteriskolában is Pomsár a mestere, biztosan komoly hatással volt rá az együtt töltött idő. Ennek szerintem bizonyítéka a nyertes pályaműve alapján készített Rókushegyi lépcsőn álló társasházak formálása. Ha ezt a pontot -mint kezdőpontot- választjuk a vizsgálódáshoz én rokonságot érzek Pomsár János Kőbánya- városközpontba tervezett Vermes Zoltán lakóház és üzlet épületével¹³ és a Pestújhegyi kórház Varga Leventével tervezett épületével. Ezek az épületek a későmodern, vagy Reimholzi terminológia szerinti második modern folytatása. A Rókushegyi lépcsőn álló épületegyüttes terve még a BUVÁTI-ban készült (1976-1980), mire felépült Tomay már az AÉTI-ben dolgozott. A frissen indult építészeti karrier nagyjából egybeesik a posztmodern építészet begyűrűzésével Magyarországra. Egy irodában dolgozik Turányi Gáborral, aki a badacsonyi munkásör üdülő terveit készíti. Az épület kapcsán születő beszélgetéskor lelkes a háztól, de azonosulni nem kíván a posztmodernnel.¹⁴ Tovább halad visszafelé az építészettörténetben a premodern alkotókig. Az 1989-es portaépület már konkrétan erre a periódusra mutat rá.

– 25

“ Visszatérve egy nagy bakugrással Loos-ra, ő egy ideológiát is fűzött hozzá, az írásait, amik bizonyos szempontból nevelésesegek, mint irodalmi termékek. A megfogalmazásában egy középiskolás közepes fogalmazványnak felel meg, de gondolatilag is, csak maga a fölvetés természetesen progresszív volt. A divattal, meg az egyebekkel kapcsolatos véleménye, meg az ornamentika ellenessége. Egy Loos-i építészet nem folytatható... Akkor azt mondja az ember, hogy ugyanazt csinálja. Építészgenerációk sora ugyanazt termeli, nem? Mozdulatlan állapotba kerül az építészet. Ezt most kifejezetten a külső burokra értem. Tehát ez a felfogás, mondjuk azt, hogy szociális esztétika: akkor mi van? Vége a történelemnek? Akkor most már mindig ugyanazt csináljuk, semmi megoldandó feladat. Őrület ez a malomkerék, hogy mindig és mindig újítani kell.”

Míg a rendszerváltás utáni házait jellemzően a lágyabb építészeti formálás dominálta, azok továbbra is erősen funkcionális alaprajzi elrendezést mutatnak. A homlokzati téglá architektúra finom komponáltsága jellemzi ezt az időszakot.

12. BARANYAI Katalin: Stílus-e az újmodern? Új Magyar Építőművészet 6. évf. 2002/1 pp.54-55

13. TOMAY Tamás: Vermes Zoltán építész kőbányai házaihoz, 1987/2 ME pp.22-25

14. TURÁNYI Gábor: Oktatási és pihenőépület, Badacsonytomaj, Beszélgetés elhangzott FÉS 1983.december 19-én, résztvevők: Birkás Ákos, Ambrus Mária, Dévényi Tamás, Ekler Dezső, Janáky György, Janáky István, Nagy Tamás, Pazár Béla, Reimholz Péter, Sylvester Ádám, Tomay Tamás, Vermes Zoltán, ME 1984/3 pp.24-32

„Gyl: ...A Dévényi Tamás mondta a XII. Kőművesben, hogy a Reimholz Pétertől hallotta, hogy "az a jó, hogy a magyar építészetnek van egy titkos belső értékrendje". És ez őt megnyugtatja, ez a dolog amikor erre gondol. Ezen azt érti, hogyha elhangzik egy bizonyos mondat, akkor van az építészeknek egy bizonyos csoportja, akik tudják, hogy miről van szó. Én is sejteni vélem ezt, bár Reimholz Pétert nem ismertem.

TT: -Én mind a kettőt viszonylag jól ismertem, illetve a Dévényit most is ismerem. A Reimholznak van ez a nagy elgondolása, amire a Klobusovszki is célzott, hogy vannak realista korszakok és vannak absztrakt korszakok... Ahogy ő mondta azért váltott a Videoton művelődési ház után, mert rájött, hogy realista korszak következik, és a realista korszakot a posztmodernnel azonosította. A realista azt jelenti, hogy az emberek elvárásait ki kell szolgálni az építészettel szemben, az építészettel kapcsolatban.

Az absztrakt korszak pedig az, amikor az építészet előrefut és meghatároz bizonyos dolgokat. Mint ahogy az irodalomban is, nem tudom miért hivatkozom most mindig erre. Szegény Esterházy is mondta még '12 körül egy beszélgetésen: "ti jöttök". Tehát vége a szöveg irodalomnak, vége az irodalmat ábrázoló irodalomnak.”

„Egyébként lehet, hogy az úgynevezett szociális építészet, ami úgy lebeg valahol -a fene tudja nem tudom, hogy lehetne elkapni, talán egy lepkehálóval- a fiatalok, a középkorúak mondják, a Lévay Tamás, hogy nem érdekli őket a forma -nem tudom, hogy miért mondja ezt a Lévay Tamás, na mindegy- de minden ilyenben kétségtelen, hogy meg lehet ragadni valamit és aztán be lehet olvasztani. Ott például vissza lehet következtetni a Loos-ra. Mert egy szociális indíttatású esztétikára mutat.” (18.10.30.)

Két dolog is figyelemreméltó ebben a részletben. Az egyik a mindenkori közönségről szól, arról, hogy vannak művek, amik felkészültséget feltételeznek a befogadók részéről. Ha a kellő érzékenység vagy a felkészültség hiányos akkor a mű és alkotója könnyen konfliktusba kerül a közízléssel. Tomay Tamást ez a fajta megfelelési kényszer cseppet sem izgatja.

A szociális indíttatású esztétika mai szemmel is fontos kérdés. A közösségi lakás koncepciója a lakóház építésben egy nagyon aktuális téma. Ennek pont a bécsi példái -mint a Sargfabrik is- messze áll a klasszikus értelemben vett szociális esztétikától. Inkább az újítás mentén egy identitásképző, figyelemfelkeltő színhasználatában és formáltságában szembenálló épületet hoznak létre a tervezők.

„Tulajdonképpen a Janákyknak a könyvei, biztos ismered, az ő írásai az építészeiről, bőven megüti a szépirodalmi minőséget. De nem tudom, hogy honnan hová vezetnek azok az írások, azon kívül, hogy felpezsdítők. Gondolatokat ébreszt, de azt nem érzem, hogy honnan indul és hova lyukad ki. Ha elolvas az ember egy olyan cikket az nagyon pezsdítő, de nem elégséges, nem úgy teszi le a könyvet, hogy na igen ezt most megtudtam, így és így fogok cselekedni, mert megtudtam, hogy így és így van. Nem egy fejlődésregény.” (18.10.30.)

Az építészeti írás nem Tomay Tamás terepe, nagyon kevés publikált írása van. Ugyanakkor az írással szemben komoly minőség béli elvárásokat támaszt. A kortárs hazai irodalom elkötelezett olvasójaként naprakész az magyar irodalmi elitet foglalkoztató kérdésekkel. Ebből a szemszögből vizsgálva érthető az az erős kritika, amit a magyar építészeti írással szemben megfogalmaz.

„Elvileg minden kortárs, ami ebben a korban születik, az is, ha visszaépítenek egy házat. Igazából nem erről kell beszélni, hogy mi az, ami, kortárs. Az ország polgárinak az építészeti, politikai vagy bármilyen magatartására utal. Ha az a kérdés, hogy mi történik ma akkor arról már beszélünk, hogy szerintem a modernizmus kimerítette önmagát. Függetlenül attól, hogy továbbra is van jó pár olyan példa, ami feldobja az egészet. Ez a kiüresedés egyrészt ennek a tömegesedésével is jár. Az, ami tömegesen fel lesz használva, az miért jelent kiüresedést? Kicsit olyan ez, mint amikor olvas az ember a metrón Dosztojevszkijt és körbe néz és mindenki a Bűn és Bűnhődést olvassa, az egy katasztrófa.

A szocializmusban volt egy ilyen törekvés, nyomták ki a világirodalmat, már amit. Na mindegy, nekem van egy fixa ideám, hogy a ti generációtok pillanat alatt le tud rajzolni egy modernista stílusban készített tervet. Nem okoz fejtörést és elég nagy repertoárral tudjátok ezt vinni. Tényleg olyan mintha, a ti generációtok a modernizmust úgy tudja használni, mint egy stílust. Szerintem az én generációm még nem tudta ezt. Nekünk szerintem fejtörést okozott egyrészt, sokkal nagyobb hibaszázalékkal dolgozott, rengeteg félreértés és tétováság volt. Meg kell nézni a '70-es évek béli terveket. A '60-as években volt egy fellendülés a magyar építészetben, ha most csak arról beszélünk. És aztán volt egy ilyen elbizonytalanodás és szerte ágazás is -ez ugye a magyar organikusok- és ez volt a posztmodern is. '90-től visszarázódik a helyzet és elkezdik, főleg a 2000-es évektől tulajdonképpen szériába nyomják a modern stílusban készült házakat.”

„Össze kell hasonlítani egy a Farkasdynak például egy egyetemi tervét egy mostaniéval és szerintem rögtön kiderül, hogy a mostani az abszolút rutinnak tűnik a Farkasdyéknak meg olyan mintha... több szellemi munka lenne benne, de ezt nem tudom ezt az érzést igazából bizonyítani. Abban olyan mintha benne lenne még a keresés, a keresés közbeni bizonytalanság, ma már erről szó sincs. Amikor ez a mindennapi életben rutinná válik akkor ez egy elfáradást jelent, és akkor ezzel párhuzamosan van egy útkeresés az ebből való kilábalásra. Itt persze fel kell tenni a kérdést, hogy egyáltalán miért változik a stílus? Miért gondolja azt az építész -persze mögötte tudjuk, hogy változik a társadalom, változik a technika tehát ezek mind befolyásoló tényezők.”

„A modernizmus is felmondja azt a nagy tételt, hogy az építészet is csak önmagát fejezi ki. A modernizmus is kapcsolódik a képzőművészetekhez, a Bauhausban együtt dolgoztak, szóval ez végig kíséri. Egy épületre, ha ránézel, önmagára utaló jelek vannak csak, nem egy történetnek az elmeséléséről van szó. A Loos, akit a modernnek közé sorolunk érdekes módon ő még saját magára mutat rá. És akkor ötven, hatvan év múlva lehet majd arról beszélni, hogy egy épület történetet akar elmesélni és akkor jön a narratív építészet, meg az irodalmi építészet, ami kifejezetten nem egy

építészeti indíttatású dologból indítja el magát a formát, a beépítést vagy bármit.”
(18.11.27)

Elmondhatjuk-e, hogy elhasználnának bizonyos építészeti eszközök mennyiségi alapon, hogy elég lesz? Megítélésem szerint ez csak a tartalom hígulásával párhuzamosan jelenthető ki egyértelműen. Amit Tomay hoz példának a világirodalmi alkotások tömeges fogyasztására az nem teljesen pontosan fordítható az építészet példájára. Mert Dosztojevszkij írásának művészi értéke nem csökken attól, hogy sokan olvassák. Ahogy A detroiti La Fayette park sorházai sem lesznek rosszabbak attól, hogy száz áll egymás mellett. Másik fajta elhasználódás az építészet ideológiai azonosítása. Sok nagyszerű későmodern ház született a '60-as, '70-es években, amit hajlamosak sokan összemenni egyszerűen a modernnel. A posztmodern '90-es években, de akár napjainkban is sokan képtelenek az építészeti minőséget leválasztani arról, hogy ez egy rendszerváltás előtti termék. Ez a meg nem értettség az, ami most is a módszeres pusztításához vezet ezeknek a házaknak.

„Hogyha valami már tömegessé válik akkor ez miért zavaró? Végül is azt pozitívnak kéne tekinteni, hogy egy stílus egy életérzés tömegessé válik, és ezáltal nagyon demokratizálódik. Tehát mindenki tudja használni, benne tud élni, meg minden. Mondhatjuk azt, hogy a modernizmus egy pozitív dolog volt. És ez mindennapivá vált és a telítettség, vagy a mindenki által használható dolog miért vált ki egy olyan érzést, hogy telített lett a dolog és ez már nem nagyon jó. Ha tovább is így megy ez az ügy, változtatni kéne. Hogy ez mitől van? És hozzáteszem, hogy még mindig van ebben egy olyan tartalék. Néha látni olyan házat, ami olyan benyomást kelt, hogy ez még mindig újítás, még mindig bővíti a modernizmusnak a szellemét, vonatkozásait vagy tartalmát. (18.11.27)

Megfejtethetlen az a jelenség, hogy a hazai modern formai tisztasága továbbra is mennyire sugárzó. Ahogy Tomay Tamás mondja, nem is feltétlenül a legjobb házak sajátja ez, valami másról van itt szó. Az egyes házak részletelensége, a tömör felületek hangsúlya a nyílásokkal szemben és a filigrán lakatos szerkezetek. Ha mai példát keresünk erre talán Dobai János balatonszepezdi háza áll a legközelebb a harmincas évekbeli házakhoz.

„Mikor ér véget egy korszak, mikor lesz elege az embernek ezekből a dolgokból? Most valószínű, hogy valaminek történnie kell, vagy történni fog, mert a modernizmusnak ez az aprítása, amivel tele vannak a magazinok: két szintes légtér, lebegő lépcső milliárdos bekerülésű házak vannak, teljesen ismeretlen emberek aprítják ezeket, mintha egy típus könyvből dolgoznának. Most, ha ez van, ha ez lesz az átlag -amiről persze szó sincs azért- de mégis úgy tűnik mintha az átlag felett mozogna ez is közrejátszik abban, hogy na ebből elég. Függetlenül attól, hogy én a magam részéről nem rajzolnék le olyat, de azt látom, hogy nagyon

használt az, amit látok a Szép Házakban lerajzolva, vagy amikor járom a hegyeket szeretem a házakat nézni és akkor tényleg ezt tapasztalom. Ez a következőre utal: ha én eddig olyasmit csináltam és azt helyesnek tartottam, ilyen olyan szempontokból, most látom, hogy mások is olyat csinálnak és akkor azt már nem látom helyesnek. Miért van ez? Aha, akkor eddig csak azért tartottam helyesnek mert én csináltam, vagy páran csinálták? Na de ez olyan szempont, ami elég rossz emberi tulajdonságra mutat rá, nem?” (19.06.19.)

„Az én generációm, hogy úgy mondjam arra szocializálódott, az építészeti legutolsó ágát művelje a gyakorlatban, azt tanulja meg ténylegesen csinálni és ez a modernnek a folytatása volt, annak a különböző felpuhult változatai. A modernizmuson belül ez a funkcionalista iskola is nagyon erős volt. Azt tanultam, hogy nem szabad olyat csinálni, hogy különböző funkciókat azonos formákba teszünk bele. Én továbbra is az építészeti ábrázoló építészetet csinálom, tehát ilyen szempontból mélységesen konzervatív, amit én csinálom.”¹⁵

Esterházy Péter és Jánossy Lajos irodalmár beszélgetését idézve: "Az avantgárdból én főleg azt értettem meg, hogy azaz avantgárd, akinek a kiindulási pontja más. Nem is, amit csinál és ahogy csinálja, hanem a referenciái mások."¹⁶ Igaz ez Tomayra is, amikor mindenki posztmodern alkotókat figyel, ő nem veszi le a szemét az északi modernről, a premodernről. Akkor amikor az építészet figyelme a realizmus felé fordul Tomay tovább figyeli a modernistákat.

A klasszikus modern gondolköze szerintem valami olyasmi, ami nem ürül ki. Ideológiai szempontból, mára persze kiüresedett, nincs mögötte a társadalmi berendezkedést az életminőség javítását kritizáló gondolatok. A modern formakincse azonban továbbra is azonosítható egy felvilágosult, demokratikus, európai értékrenddel. Tomay Tamás által újra, meg újra megtalált formák azt mutatják, hogy folytonos figyelem és újragondolás mellett a modernitás nem lezárható építészeti stílus kategória, hanem egy folyton új medret találó gondolati folyam. Ez nem egy szüntelen formai, vagy gondolati bővülésként értelmezhető jelenség, hanem reakció a jelenre. Különösen érdekes, hogy a modern mozgalom formai-gondolati öröksége megszületése óta folyamatosan foglalkoztatja az építészeket. Ahogy Nagy Iván doktori értekezésében sorra veszi az általa metszeteknek nevezett változatait a modern tovább élésének, láthatjuk, hogy a kezdeti komplex gondolat, hogyan fragmentálódik és csúcsosodik ki egy-egy modernre jellemző, de annak csak részleges tulajdonságaival foglalkozó könnyen körülhatárolható irányzattá, mint mondjuk a minimalizmus.¹⁷ Az 'új építészet' alap gondolata egy holisztikus, társadalmi, etikai, téralkotó és művészeti irányzat egészésként hozta létre ikonikus épületeit. Mára ez az ideológiai töltet kimerült és az aktuálisan érdekes válaszok töltik fel helyét létrehozva a modern, mára érvényes válaszait. Kijelenthetjük, hogy a modern egy nem

15. CSONTOS Györgyi és CSONTOS János: XII. Kőműves, Mesterek a kortárs magyar építészetből filmje, Terc 2012

16. ESTERHÁZY Péter, JÁNOSSY Lajos: 2010 Litera tv

17. NAGY Iván: Modern építészet /Modernitás 2.0 Doktori értekezés, 2013.

konzerválható építészeti irányzat, ami folytonos megújulásában saját halmazt alkot az építészetben az 1920-as évek óta.

A magyar újra-modern szakított mindenfajta szociális, vagy kritikai tartalommal az építészet, vagy a társadalom felé. Leginkább a '60-as, '70-es évek második modernjével rokonítható folyamat ez. Itt nem csak a formai fellágyulás, hanem az univerzalitás az, ami kiemelhető. Beérett egy érzékeny polgári elit, egy olyan megbízói réteg, aki könnyen azonosulni tud, vagy nosztalgiát érez a klasszikus modern formavilágával és keresi ennek a mai kifejezőmódját. Ezek a megbízók, akik rátalálnak Tomay Tamás építészetére is.

„Na most az irodalom speciálisabb olyan szempontból, hogy tényleg a szöveg által egyértelműen kifejez valamit. Az építészet nem tudni, hogy. Tehát az, hogy nekem az elmúlt negyven év alapján az embernek változások voltak az érzetében, a világról, tehát megváltozott, hogy az építészetben ez hogyan tud megnyilvánulni az egy sokkal nehezebb kérdés. Mert az építészet nem ábrázol.”

„Minden változáshoz egy új kiindulás kell, ebben van egy ilyen szabály. Van egy ilyen törvényszerűség, hogy máshogy kell ránézni a dolgokra. A szövegirodalomban, hogy megfordította az alkotó és alkotás sorrendjét, abban a pillanatban létrehozott egy változást. Nem abban a pillanatban, hanem szép lassan.” (18.11.27)

A kilencvenes években indult praxisok jellemzően a posztmodernhez való kötődés viszonyrendszerében határozták meg magukat. Vannak, akiket inspirált a posztmodern, üdvözölték, kényelmesen alkottak benne. Voltak, akik érezték a változás, változtatás belső kényszerét, de nem értették, vagy nem sikerült internalizálniuk lényegét. Tomay Tamás vezette 1982 és 1984 között a Fiala Építőművészek Stúdióját, ami havi rendszerességgel beszélgetés sorozat volt. Egy építész házáról, munkáiról beszélgettek meghívott képzőművészek, művészettörténészek. Galántai György ezekről hangfelvételeket készített és egyes beszélgetéseket az AL (Artpool Levél) szamizdat folyóiratában publikált. Kovács Attilával (ma: F.Kovács Attila) 1983. február 9-én beszélgettek a MÉSZ székházban. Az AL 3. füzetében illusztrációként jelenik meg Kovács Attila kollázsa melyen az utólagos benyomásait rögzítette a beszélgetéssel kapcsolatban. A kép közepén álló mondat így hangzik:

„AMit sajnállok, hogy nem mondtam el, hogy miért állt a magyar építészeti praxis tehetetlenül a posztmodern előtt és miért fogja könnyen átvenni az újracionalizmust és a neomodernt.”¹⁸ Tehát ekkor már van, aki szakmán kívülről látja ezt a tendenciát, amikor a posztmodern házak nagyrésze még nem is áll.

Első önálló házainál, mint a budafoki portaépület, vagy a Kavics utcai átalakítás is a premodernhez -Otto Wagnerhez, Adolf Looshoz- nyúl vissza előképként. Ez a fajta előképhasználat érdekessége, hogy premodern és a nemzetközi stílus világosan kirajzolt formai keretei között marad.

18. GALÁNTAI, György: AL3 1983. március – 26.oldal

A '80-as évek tömeges családi ház építése jellemzően a modern elutasításáról szól. Arányaiban csak néhány csodabogár volt az, aki a modern szellemi folytatását vállalva épített házat magának. Az elmúlt negyed évszázad tagadása után vannak, akiket újra érdekel a modern -írja Ferkai András 2009-ben. Tizenegy évvel később azt mondhatjuk a modern formakészletét használó épületek a családi házépítés egyik meghatározó iránya lett. Az új építésű lakóövezetekben szinte fárasztó arányban látjuk a fehérre vakolt szürke nyílászárós, szürke héjazatos épületeket amik, mint stíluselem használják a modern formákat.

Az építés másik irányzata az értékvédelem és nosztalgia indukálta felújítások. A közel százéves házak rekonstrukciója is előtérbe kerül. Bár vannak olyan házak is, amik pont most esnek áldozatul az építői szándéknak. Ilyen Molnár Farkas Mese utcai lakóépülete, amit lebontottak, vagy Kévés György ikonikus nyaralóépülete, ami mára csak nyomaiiban tartalmazza az eredeti házat. Ferkai András a modernt tartja utolsó vonatkoztatási pontnak az építészetben ¹⁹. A modern tekinthető az utolsó hagyományteremtő építészeti korszaknak.

Tomay házainál a jelentés nélküli szépség keresése, a köznapi, egyezményes szépség provokatív ellenpontozása zajlik.²⁰ A strukturalizmus nyitott építészeti elveivel szemben Tomay zárt rendszereket alkot. Amíg Reimholz Péter és Janáky István munkáiban, illetve írásaiban ezt a nyitottságot keresi, igyekszik munkáiba beépíteni (NAKI, budapesti Domus áruház, Negyedik mű típus) Tomay Tamás a bővítései, továbbépítései során befejezi a házakat. A kiegészítései, korrekciói pontosan mutatják az eredeti ház hiányosságait, vagy a megváltozott funkció teljes értékű használhatóságához szükséges bővítményeket. Ezek a bővítmények csak szándékolt esetben mutatják meg magukat, mint a Pasaréti úti villa, a Kavics utca 16. vagy, az Almádi Art esetében, ahol a pince bővítése a homlokzati színezésében, nyílásaiban is mutatja a kortárs hozzájárulást. Ezzel párhuzamosan egyfajta szervesülés figyelhető meg az új és a meglévő épületrészek között. Ugyanez a bővítmény az alaprajz tagolt kontúrját rajzolja tovább egy réteggel távolabb az eredeti kontúrtól, ezzel folytatva a meglévő alaprajzi mintázatot.

Talán ez az álláspont is tükrözheti azt az alkotói habitust, ami folytonos pályán tartja a kezdetektől fogva Tomay munkáit. Ezek az alkotások konkrétak, nem akarnak megjeleníteni semmit. Mindenféle többértelműségtől mentesen a körbezárt tér és a külső forma építészeti jelentéstartalmát hordozzák kizárólagosan. Ha pusztán a képi, rajzi illusztráció nélkül olvasnánk a házairól ezt a szöveget, könnyen gondolhatnánk, hogy egy szenttelen, képlet szerűen kiszámítható végterméke van egy ilyen munkának. Korántsem igaz; ez a fajta fegyelmezetttség rendkívül sok érzékeny és gondolkodásra, megismerésre készítő formai és részlet béli innovációval párosul. Ahogy Tomay mondja: „...a kor építészeti drámája, ha az ember aznap nem talált ki semmit, elvesztegette az idejét.” (Akaratty, 2014) Azok a "találmányok", amik hozzá köthetőek egyik sem hangos építészeti attrakció. Kifinomult válasza egy-egy építészeti problémának. Remek példa

19. LÉVAY-KANYÓ Judit.: Családi házak, 2009. Terc Kiadó, pp.62-65

20. SZALAI András: Az egyensúly keresése – Egy magyar építész az ezredfordulón: Reimholz Péter, 2001 Építés-Építészettudomány XXIX. (1-2) pp.93-108.

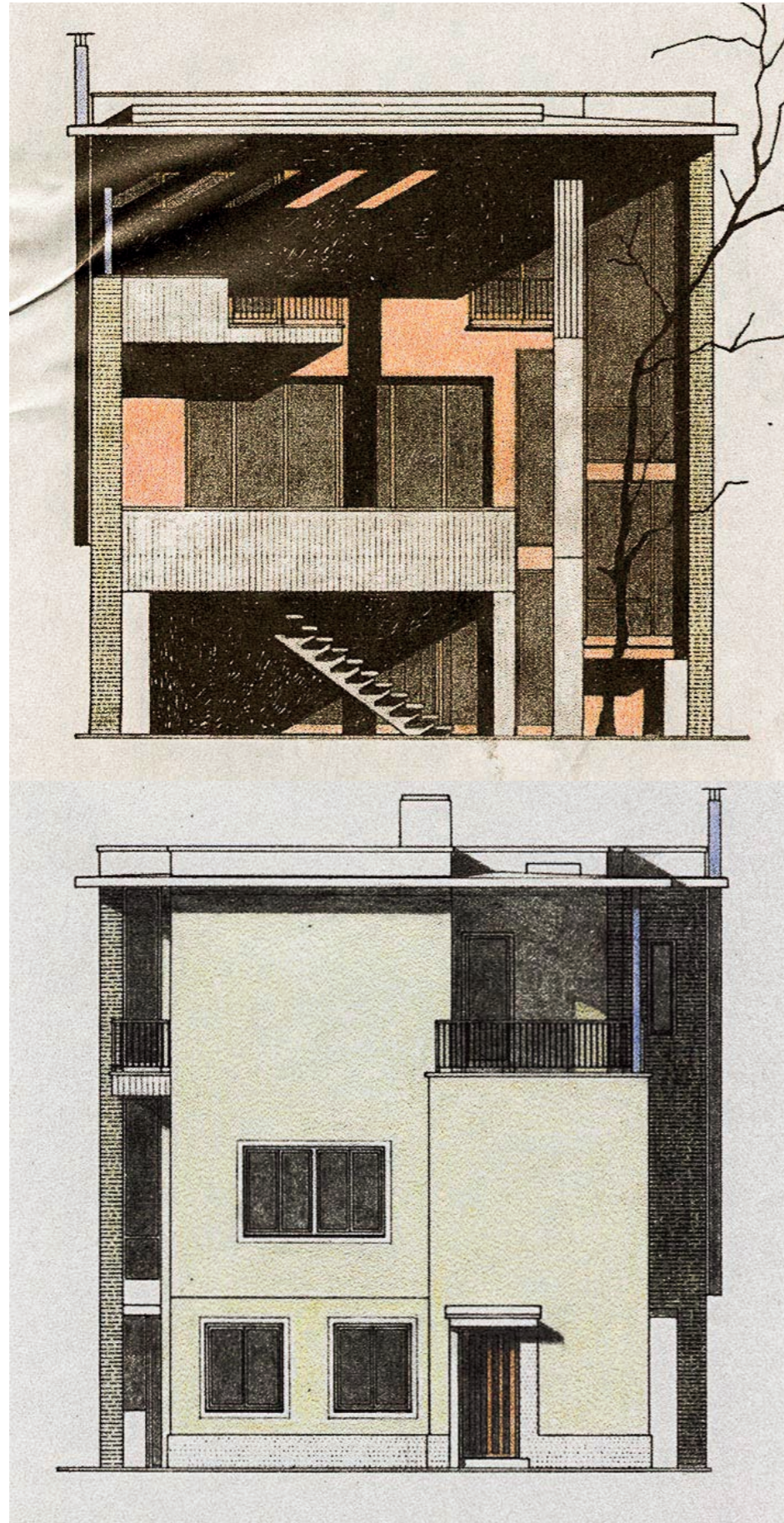
erre a Daru utcai átalakítás utcai nyílászáróinak belátást gátló üveg felületei, amik a homlokzati színezéssel azonosulni szeretnének.

Reimholz Péter nagyon világosan periodizálja a huszadik századi magyar építészet korszakait. (Reimholz 2008) Fel kell figyelnünk azon soraira mikor kijelenti, hogy a "második modernre" már elfogyott a modern kanonikussága, egyéni útkeresések zajlottak és gesztus építészetbe fulladt. Ez szerintem egy jó definíciója lehet annak, mit is szeretünk Tomay Tamás építészetében. Azt a személyes utat, amit kiválasztott a nyolcvanas évek elején és azóta is kitartóan járja. Finoman az út egyik szélétől a másikig kalandozik, de a maga által kijelölt mezsgye egyértelmű és keskeny. A gesztus építészetet Reimholz pejoratív fogalomként használja. Ezt én opponálnám annyiban, hogy gesztusépítészet Tomay Tamás munkája is de ezek a gesztusok több szinten működnek, nehezebben definiálható intellektuális izgalmat eredményezve.

Sokszor érezhetjük úgy, hogy Tomay házai valamilyen időtlen pillanat zárványszerű eredményei. Pedig az épületek sok-sok szálon kötődnek az építészet történeti emlékeihez – mint a '60-as évek lágyabb formálású második modernjéhez. Mégsem megidézett, vagy kiemelt fragmentumok kollázsa a létrejött épület. Tomay alkotásai elhatárolódnak a mindenkori kortárságtól, mégis a jelenre reflektálnak. Hiába keresnénk bármilyen rafináltságot e mögött a tervezői attitűd mögött. A házak, ahogy a tervezőjük is őszinte és természetes válaszaik a jelennek, de nem tesznek közvetlen utalást a korral való kapcsolatukra. A posztmodern átvesztelő építész sohasem gondolt arra, hogy a modern válságba került. Ellenkezőleg, a modern kutatása során újabb építészettörténeti alapjai tárultak fel a korszaknak.

2. Tézis: modernizmus és a jelen

Tomay Tamás építészetét nem lehet egyszerűen a modernséggel azonosítani. Épületei a pre- és későmodern reduktív formai alapjain elindulva teremtenek személyes formanyelvet. Az újítás

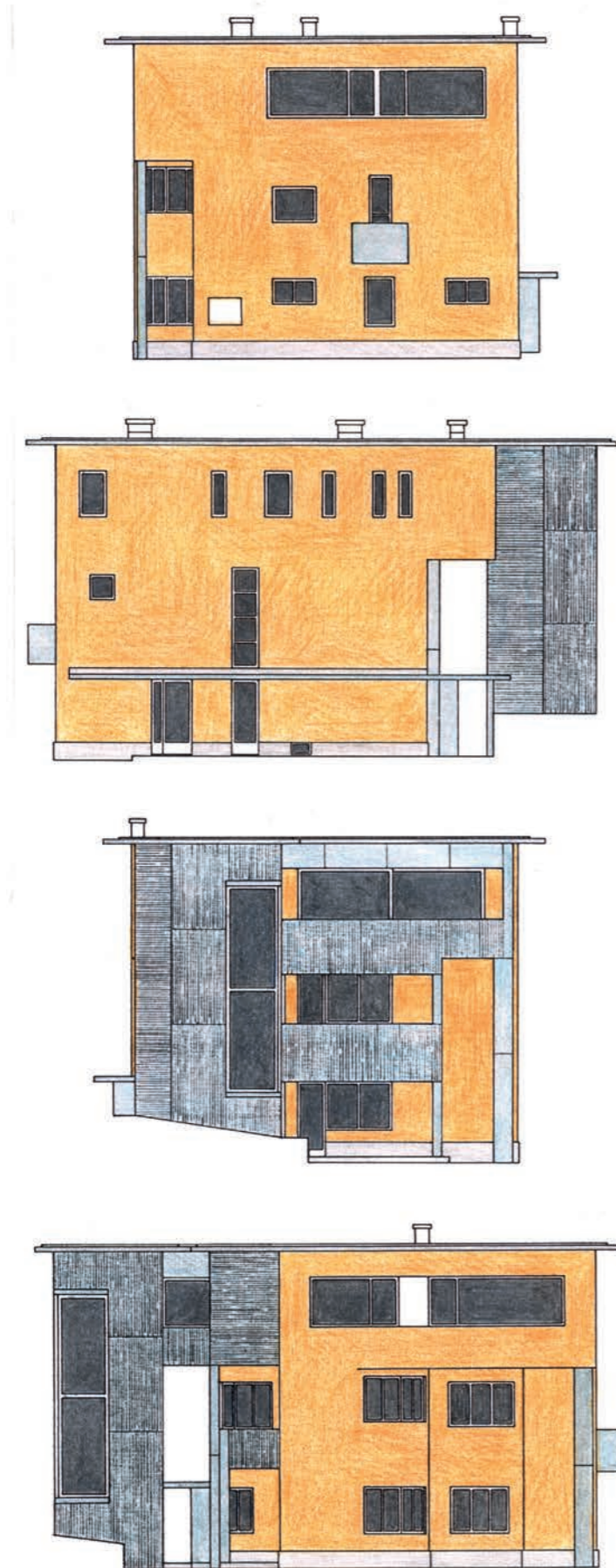

fent: kert felőli homlokzat, 1996
 alul: utca felőli homlokzat, 1996

itt nem technikai, vagy technológiai nóvum, hanem az egyedi helyzet, helyszín kölcsönhatásaként létrejövő intuitív kollázs.

A Pasaréti út 106-nál a kiinduló helyzet egy 60m² alapterületű villácska, ami feltehetően hétvégi laknak épült 1931-ben, tervezője Kaffka Péter. A világítótorony szerű kompakt kis ház már az eredeti terveken is önmaga bővítésének tűnik. A zárt, félkörívvel záródó fő tömegre tapasztott lépcsőt mintha a tervező szándékoltan kapcsolná csak lazán, majd egy hirtelen gondolatától vezérelve egy harmadik tömeggel az előszobát és emeleti fürdőt magába foglaló tömeget illeszti a lépcsőházi- és a lakótorony hónaljába. Kedvesen komponált tömeg keletkezett így de a szárnyát próbálgató magyar avantgárd tisztaságánál sokkalta szertelenebb ház jött létre. Az átalakítások között ezt a házat érzem a legintenzívebben átformált épületnek. A meglévő házat részben felmagasztalva, kőburkolattal, nemesvakolattal öltöztetve, amíg a bővítést téglaburkolattal és látszóbetonnal fogalmazza hozzá Tomay. Az attraktív üvegfelületek, a tokszerkezet nélküli kétszintes sarokablakok az ezredforduló előtti építészet fegyvertárát ötvözik a tervezőre jellemző szikár formákkal. Az anyagok és formák tobzódása egy építészeti nyitány és egyben összefoglaló mű. Összefoglalás több rétegben is, mert a házat szemlélve minden homlokzata saját karakterrel bír. Kis túlzással élve négy házat látunk. Az utca felől a Kaffka Péter ház elegáns külsejét fejezi be az erkély, a két hosszanti homlokzat átmenetet képez a kerti arcával a háznak. Felkészít minket az ezredforduló képére a két oldalon téglaburkolatos architektúrával foglalatra helyezi a meglévőt és a bővítést. Majd az igazi attrakció, pergő és cin után a rétegzett fedett nyitott terek, a vertikális halmazása a nagy látszóbeton oszloppal, a három szint magas sarokablakkal. Az anyagok nyers mivolta tartja az egyensúlyt a tömegek és a hiányok rajzos komponáltságával. Ez a ház meg lett csinálva.

Szembeszökő jellemzője az épületnek a tető, az a jelentős ereszküléssel bíró vasbeton lemez, amitől az új- és a régi ház összeolvad. A tervezői állítás: hogy az egy tető alatt elhelyezett tömegek, terek halmaza egy ház függetlenül a keletkezés idejétől. Ezt az állítást igyekszik a terv a kollázsszerű képlettel kihegyezni. Létrehozni az anyagok, síkok és formák

– 36

homlokzatrajzok, 2000

sokaságából álló konglomerátumot, az összeépítettség leplezetlen szobrát, amit egyetlen gesztus a tető határozott geometriája zár.

Tomay Tamás átalakításai talán két kategóriába sorolhatóak. A korai épületek (Kavics utcai házak és a Pasaréti út) az egységes tető alá rendezett kompozíciók, illetve a 2009 után keletkezett átalakítások (Daru utca, Alkotóház, Brassó utca, Esze Tamás utca) az illeszkedés és autonómia kettősségével kísérletezik.

Itt a Kavics utca 16-nál is a kiinduló helyzet a 8.d-hez hasonlóan egy modernista épület. Ennek az eredeti tervezője ismeretlen. A kétszintes épületet egy újabb szinttel kívánta bővíteni a megbízó. Ezt az emeletréépítést a sávos ablakkialakítás és a vakolt felület különbözteti meg a ház meglévő tömegétől. Mondhatjuk azt is, hogy didaktikus homlokzatképzése van az új épületnek. Inkább a Pasaréti úti házhoz hasonlóan megkülönböztetett anyaghasználat és nyílászáró geometria az, ami különválasztja az újat a régítől. Ezen a házon is a tető karakteres beton párkánya rendezi az épülettömegeket egy síkidom alá. Az utcai homlokzat higgadt homlokzatképzése a kert felé fellazul, oldottabbá válik, erkélyek, oszlopok és lépcsőházi torony zaklatottabb formái bontakoznak ki. A homlokzat szürke elemei alapvetően látszóbeton felületűek maradtak volna, de a kivitelezés a kétezres évek elején még ismerkedett ezzel a technológiával.

– 37

“Kavics utca 16. elég kudarcos volt. Jelentős átépítés volt. Még talán benne is van a Buda Építészete a Két Világháború Között kötetben. Rettenetes kivitelezői kudarcok voltak, és lassanként elveszett a bizalom a megbízó felől. Megromlott a kapcsolat. A látszó beton felületek nem lettek szépek, le kellett vakolni szürkére.” (19.09.25.)

MÉ 2018/1, fotó: Klein Rudolf

Hely - hasonulás

A jelen persze önmagában nem értelmezhető a földrajzi helyzettől függetlenül egy építész munkáiban. Az építészet szorosan kötődik ahhoz a helyhez, ahol a mű létrejön. Annak gazdasági, kulturális beágyazottsága nem tud függetlenedni az épülettől és ugyanígy a keletkezés időpontjától sem, az időbeli környezetétől. Tomay Tamás épületeire érdemes bevezetni a "magyar" jelző helyett -ami mindig valamilyen, formai, díszítés béli kötődést mutat a történeti formakicseinkkel- inkább a 'hazai' jelzőt, ami pontosabban, vagy semlegesebb módon írja körül a jelenséget. Ez a hazaiság abban tükröződik, hogy az építész pontosan érzi azt, hogy az adott pillanatban a megbízói keretek milyen anyagi és anyaghasználat béli határokat húznak a tervezett épületek.

„Ma ez sokkal szerényebb és racionálisabb -amennyi pénze van a megrendelőnek annyiért lehet építeni. Persze van általában 10, maximum 20%-os többletköltségre keret, és a ráfordítható időt kiköti a tervező, de az, hogy úgy mondjam nem a feltalálási idő, hanem a normális idő, ami elég szűk az ideálshoz képest.”²¹

A kétezres évek elején kikopó téglaburkolat nem csak az építészeti nyelvben történő változás, ezt az alapanyag és a munkaerő drágulása ugyanúgy indukálta. A vakolt felületek, az eldobozolás és a homlokzati plasztika kísérletei ennek az új pályának a határait vizsgálják. A szoborszerű épületformálás, nem csak ilyen díszletszerű architektúra megjelenésével jön létre. Ezek inkább a szükségszerűség, vagy a gazdaságosság szempontjai.

„Lehet gondolni erre a puritán szociális esztétikára (Adolf Loos) épületei külseje kapcsán, hogy mi úgyse tudjuk felvenni a versenyt a divatot diktáló nyugattal. Aminek van egy szellemi alapozása, meg van egy gazdasági alapozása. Mert ez így igaz, másolatok készülnek itt, és akkor egy másfele orientálódó, egy rossz szó, hogy puritán, de egy nem annyira esztétizáló lehet, hogy az... az. Mert őszintén szólva meg kéne fogalmazni, ezt az állandó problémát, ezt az elmaradottság kérdést. Hogy és akkor most mi van, ha le vagyunk maradva?! Most mi ez a frusztráció, hogy elmaradottság? Hogy a versenyben nem vagyunk elől, nem? ... Az, hogy technikailag nem tudjuk ugyanazt, az egyértelmű. Ez nem jó érzés persze. Ez az elegancia, meg a mindennek a legyártásának a tudása ez egyfajta magabiztosságot ad a nyugati társadalmaknak.” (18.10.30)

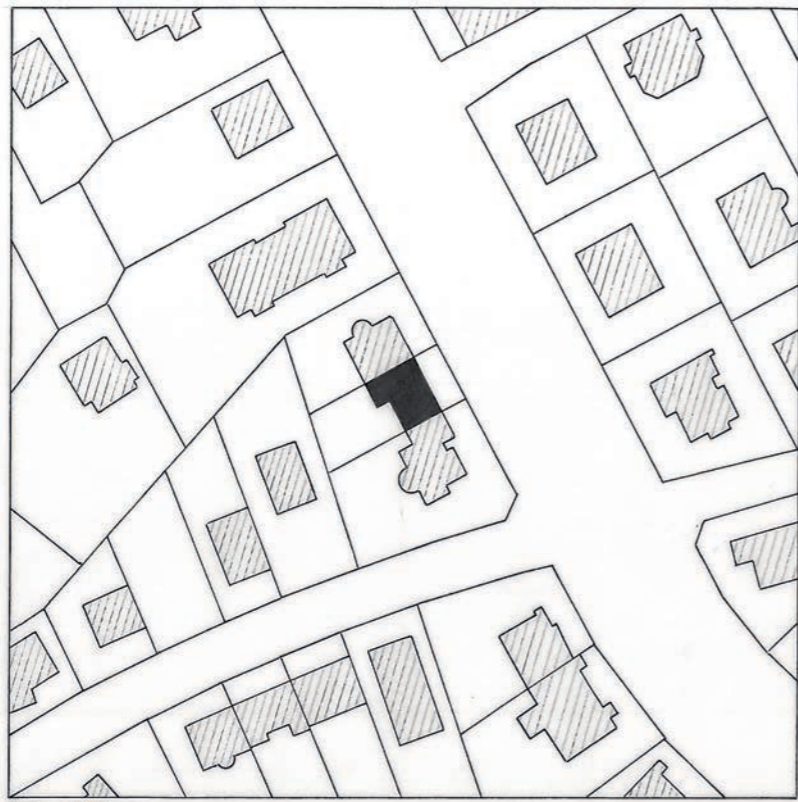
Még úgy is, hogy Tomay a tehetősebb középosztály számára tervezi családi házeit, világos anyagi korlátokat jelent. Házai nehezen tekinthetők a reprezentáció eszközeinek. Ha valahol szerkezeti kialakításukban, vagy a nagyméretű nyílászárók használatában mutatkozik egy nagyvonalúság, egyébként olvashatóan takarékos legtöbb épülete.

„Figyelemre méltó a svájciak tevékenysége, egyfajta újracionalitást mutat, ha jól gondolom. És amit így tudok is, hogy ott a beruházói és építetők

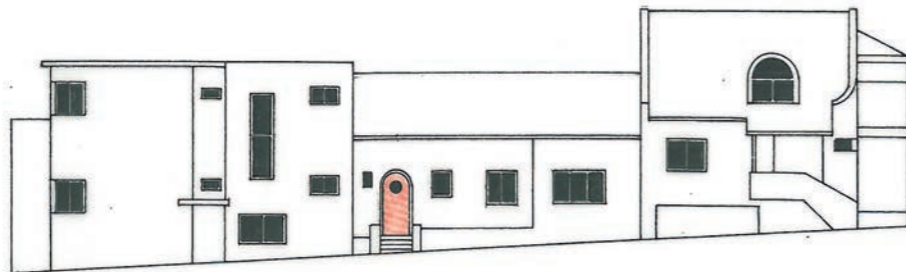
21. SULYOK Miklós, BARANYAI Katalin, GÁBOR Eszter, FERKAI András, PAZÁR Béla, SÜTŐ

András Balázs, VARGHA Mihály, TOMAY Tamás: Neostílus-e a Bauhaus? Stílus-e a posztmodern? Az N&n galériában rendezett szakmai vita szerkesztett változata, 2002/4.

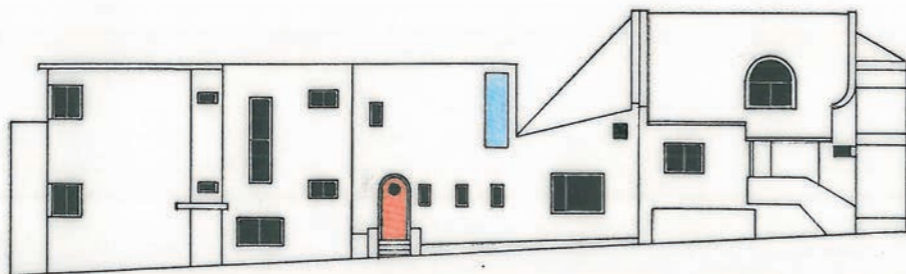
Octogon p.69.

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
helyszínrajz
2012 - 2014

megtévő

tervezett
Budapest XI. Brasso u.
családi ház
utcakép
2012 - 2014

- 40

igények nagyon racionálisak és ebből ki tudott alakulni egy racionalitás, amit a svájciak művelnek általában." (18.11.27.)

„Milyen érdekes ez az épszerk. Tudjuk azt, hogy a Lewerentz az épszerket oktatótt évtizedekig. Nála az épületszerkezettan nagyon sok esetben megjelenik a házakban. A bádofedéseken keresztül az ereszcatornákig.”
 „...tulajdonképpen mind épszerk csomópont újítások, ami egyébként a Janáky-nál is látszik, de a Janáky-nál egy kicsit formaiabb. A Janáky-nál ezek a nagy üstök, amiket tervez az összefolyóknál. Ez egy tanulság a Lewerentz-nél, hogy bizony ki lehet indulni az épületszerkezettanból, azok a gyönyörű rálátások a bádof tetőkre, ahogy tereli a vizet és abból egy formát hoz létre, ami egyben racionális és egyben szép is. Azért vannak itt fehér foltok az építészetben, hogy miből lehetne még kiindulni. Az persze más kérdés a Lewerentz-nél, hogy sajnos biztosan egyszerűbben is el lehetett volna képzelni a dolgot, tehát az is pénz, pénz, pénz az plusz pénz. A Loosnál soha nem tudjuk ráfogni, hogy az plusz pénz lenne, nem tudsz belekötni. (19.06.19.)

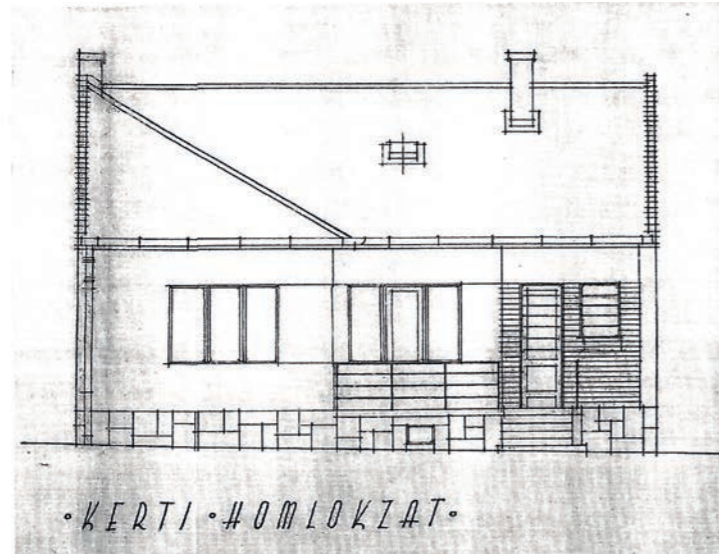
Ismerni az építető anyagi korlátait és ezen belül valami egyedit létrehozni sajátosan hazai helyzet. Ahogyan az építetők is fontos, hogy befogadják Tomay Tamás építészetét, így ez választás mindkét fél részéről. Az a fajta egyedi építészeti alkotás, ami egy tervezési folyamat végén létrejön, minden esetben egy kölcsönös megértést feltételez, s egy tulajdonosváltás nagyon veszélyeztetett helyzetbe hozza ezeket a házakat.

„... én már abban a korban vagyok, hogy egy-két házam megépült már, tehát meg tudom mutatni őket. Mindig mondom, menjenek és nézzék meg a házat. Természetesen nem arról van szó, hogy olyat kapnak, hiszen ilyen nem létezik. Végsősoron nagyon egyedi házak készülnek, bár magukon viselik a modern stílust meg minden más félének a jegyeit. A legnagyobb sajátosság talán, és ezt most nem pozitív, vagy negatív értelemben mondom az egyediségük. Szerintem óriási baj van hogyha valaki ebből kihal, vagy el akarja adni, mert nagyon nehéz lesz túladni. Itt kapcsolnék ahhoz, hogy valóban megjelent pár éve az a megbízói réteg, amelyik már mint divatot akarja megvásárolni a modern tiszta épületet. Ezek közül egyikkel sem sikerült dülőre jutni, mert ők egy terméket akarnak megvásárolni tőlem, és egy óra után kiderült, hogy nem jött létre az üzlet. És egyre többen lesznek. Tehát mondjuk tíz évvel ezelőtt még volt aki, hogy neobarokk, mindenfélét kér, és azt nagyon egyszerű volt elintézni. Most zavarosabb lett, mert svájci lapokkal, meg mindenfélével jönnek az emberek, hogy ezt kérik. Olyan alapon, hogy viszonylag ismerik a munkáimat, de nem jön létre ez a dolog, mert mintha a személyesség hiányozna belőle. Ilyenkor nem jön létre kontaktus.”²²

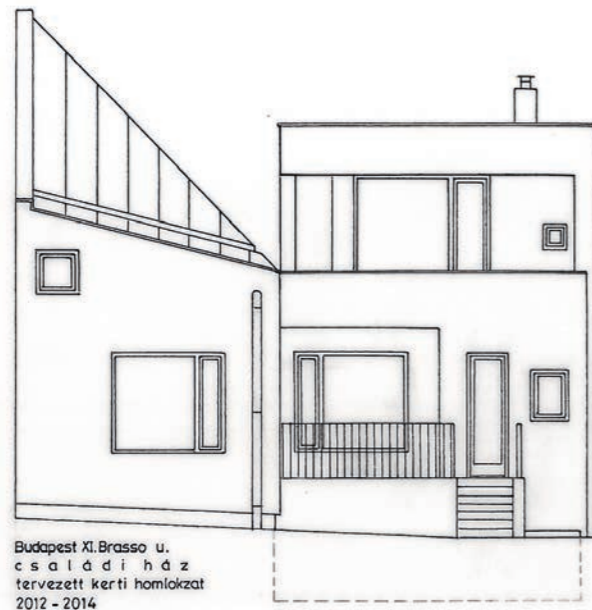
- 41

Mi az, hogy stílustisztaság? Tekinthejtük-e a modernt stílustisztának. Egy olyan „új építészet”, ami másságával stílus teremtő a történeti építészethez

22. SÜLYOK Miklós, BARANYAI Katalin, GÁBOR Eszter, FERKAI András, PAZÁR Béla, SÜTŐ András Balázs, VARGHA Mihály, TOMAY Tamás: Neostílus-e a Bauhaus? Stílus-e a posztmodern? Az N&n galériában rendezett szakmai vita szerkesztett változata, 2002/4.

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
meglévő kerti homlokzat
2012-2014

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett kerti homlokzat
2012-2014

- 42

képest, de elvei mentén szabad, keretrendszerén belül szerkesztési dogmáktól mentes, arányrendszertől mentes. Ilyen a posztmodern is kicsit, hiszen túllépve a modern geometriáin, magába foglalja a történeti építészet elemeit szokatlanul szervesen kollázs technikával.

Minél többet nézem a házakat-rajzokat megerősítést nyer, hogy Tomay Tamás házai valamilyen általános érvényű tartalommal foglalkoznak. Az építészet univerzális szintjén tesznek állításokat. Házai semlegesek olyan szempontból, hogy nem emlékeztetnek közvetlenül valamire, nem kötődnek építészeti jegyeikkel -a modernen kívül- másik korokhoz vagy alkotókhoz. Nem nemzetközies, nem követnek trendeket mert ebben a szűk földrajzi rádiuszban sajátos alkotás mind. Egyikről sem tudnám azt mondani, hogy magyar. Ahogy Kerényi József, Török Ferenc építésze sokkal jobban kötődik földrajzilag a Kárpát-medence formakincséhez, Tomay Tamás épületei független viselkedést mutatnak.

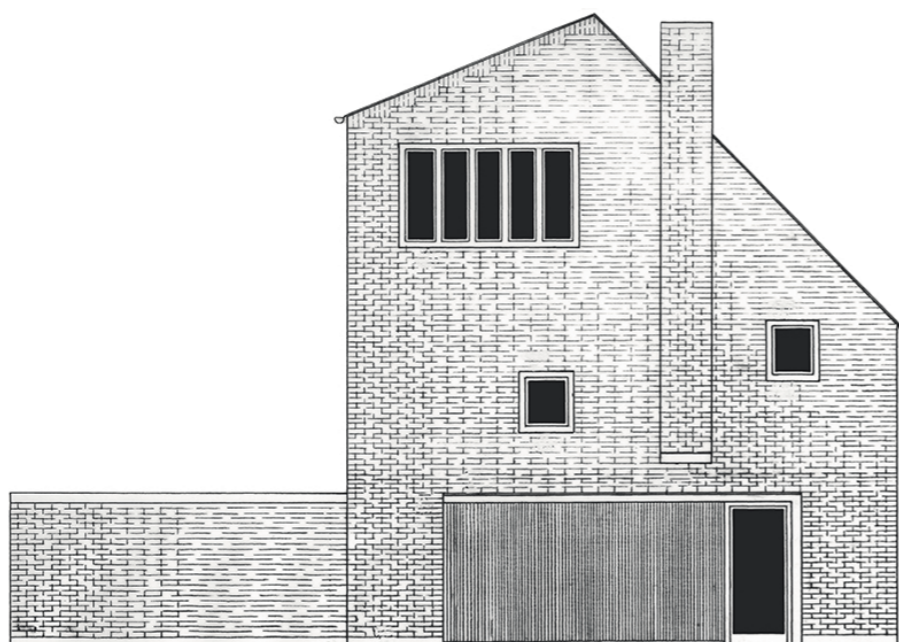
„Addig kell nézni egy helyszínt, amíg el kezd különbözni a többitől.”²³
Ez a különbözőség, ami már a helyszíncapcsán kritérium, gyűrűzik végig a terveken. Tehát az alapvető különbségek már legtöbbször a telepítésben gyökereznek. A fenti mondatával Tomay azt állítja, hogy kizárólag egyedi helyzetek léteznek, csak rá kell találni.

T3. hely - hasonulás

Tomay Tamás továbbépítései a helyszínből és az építészeti helyzetből kiinduló különvéleménnyé formálódnak. A házainak helyhez kötődése különböző szinteken működik. Hazai, mert pontosan érzi a feladatok anyagi korlátait mi az, amit ma itthon meg lehet csinálni. A helyszínre, illetve az épített környezetre máshogyan tekintés a kísérletező kedv és a kritikai attitűd elegye.

- 43

A Brassó utcai ház igazából a Szent Adalbert tér 11-es szám alatt áll, aminek okát máig nem tudom megfejtetni. Ezt a bizonytalanságot érezheti az is, aki először pillantja meg a szóban forgó épületet. A ház számomra egyértelműen az építészeti folytonosságról és az illeszkedésről szól. Ez persze értelmezhető nemilleszkedésként is, ha csak a házat, mint önálló elemet nézzük a kontextusból kiragadva. Nézőpont kérdése. Mindenesetre az megállapítható, hogy ebben a köztes helyzetben a szomszéd épületek komoly formáló erővel hatottak a létrehozott új geometriára. Az az izgalmas ebben a házban, hogy szakít a szorosan vett illeszkedéssel. Igaz, hogy illeszkedik mindkét épülethez az új ház, de ezt a két oldala -bármennyire is össze van építve és egy ház- ezt külön-külön teszik meg. Ez az, ami példátlan találmánya Tomay Tamásnak ennél a háznál. Egy ilyen helyzetben mit is lehetett volna csinálni, mint ezt?! Kézenfekvő -mondhatnánk, de ez csak a kész terv tükrében jelenthető ki. Eljutni arra a pontra, amikor egy formai kapcsolatot nem a telekhatárokon, hanem -a potmért elhúzza- az utcai homlokzat közepén old meg, igazán szokatlan. Nem egyszerűen tárgyak egymásmellé építésével, egy újabb "másikkal" operál a tervező, hanem kísérletet tesz az illeszkedés totális átfogalmazására. Illeszkedés úgy, ahogyan még nem csinálta senki. Ez az új elem csak formai értelemben kapcsolat a két meglévő épület között, időben teljesen mai. Részleteiben is önálló, nem közösködik a szomszédokkal. A magas tetős tömeg ereszvonala -mint geometriailag meghatározó nívó- folytatódik Tomay épületén, de rejtett ereszként, csak egy árnyék rajzolja ki.

Budapest II. Petőfi u.
c s a l á d i h á z
utcai homlokzat
2004 - 2005

- 44

Lépték

- 45

„Lehet, hogy nekem csak a kis házak mennek.

A Corvin-negyedre is meghívtak, de nem nyertem. Kiválogattak. De őszintén szólva nem is szívesen terveznék ilyen 300 lakásos épületeket, a trendek miatt. Engem ezek nem érdekelnek.” (18.09.11.) Így kezdi az első beszélgetésünket Tomay Tamás a káptalanfüredi nyaraló teraszán ülve.

A családi ház, mint műfaji kategória sokszor alul értékelt ahhoz képest, hogy milyen mennyiségben van jelen az építészetben. A műépítészet a legtöbb esetben elfordul ettől a léptéktől. Van azonban az építészek között, aki erre a léptékre specializálódik. Ahhoz, hogy ezt a műfajt gazdaságosan űzze valaki a mennyiség sokszor a minőség rovására megy.

Érdekes, szinte párhuzamos a pályatörténet Janáky István és Tomay Tamás között. Mindkettőjük a tervezőintézetek nagyléptékű munkái felől érkeztek meg a családi házakhoz. (Sugár, 2018.) Életművükben a családi házak léptékében tudtak szabadon kísérletezni, kibontani összetett építészeti állításokat.

„A csúcsepítészet általában a középületekben jelenik meg, a modernizmussal volt ebben egy váltás, mert a lakóépületekben rengeteg példát tudunk. Hogy mást ne mondjak a Loos csúcsepítésze gyakorlatilag lakóépületekben nyilvánul meg, még nem is nagyokban, hanem kicsikben. Egyébként is nagy lakóépületekben elég nehéz ügy. Ez is milyen érdekes, hogy amikor szociális indíttatású ügy volt a világban a század első

Foto: Gyulovics István, 2019

harmadában akkor az úgynevezett nagy lakóépületekben, nagy házakban születtek olyan alkotások, amik megmaradtak, mint a bécsi vörös erőd, meg ezek. Nagyon sok ilyen telep készült. Igen, ami egy megfajthetetlen dolog.”
„Tényleg és akkor egy ilyen (Stockholm, Angby) végigsétál az ember, de erről nem beszélgetünk egymással. Nehéz beszélni, mert olyan érzete van az embernek, hogy akkor vége a történelemnek. Ha ez megy már, és vannak köztük tényleg szebbek. Mondjuk Loos minőséget nem lehet látni. Az egy titok számomra a Loos, igazából nem érteni, mi az, ami ilyen megdöbbentő benne.” (18.10.30.)

„Ott van (a Daru utcai ház), hogy maradhatott volna a normál kétablakos egy bejárati ajtós ház és mégis szép. Mert abban az állapotában, amiben volt, egy közömbös, semmilyen volt. Most itt a következő kérdést lehet fölteni: hogy miért kell, -nyilván az egy tarthatatlan állapot- hogy mindig valamilyen házakba lakjanak az emberek? A semmilyen is kell, nem jó szó, hogy semmilyen, inkább semleges, közömbös házakban.”

„Mindenki különleges házba lakna az nem megy, valami miatt nem megy. Kellenek a közepes alkotások, a közepes művek az irodalomban is, mindenben. Nincs olyan -most ezzel nehogy félreértés essék- csúcs produkció -mondjuk a magam munkásságában ez kiemelkedik a többi közül- de, a város nem képzelhető el ilyenekből. Ugye a Fülep (Lajos) tette föl ezt a kérdést, hogy a Lechner Ödönt ő nagyra tartotta, ő ebben a magyar szecesszióban egy olyan érvényes építészetet látott -ez igazából nem nagyon érthető részéről- de, hogy a Lechnernek nem volt több megbízása, hogy adott esetben egész tereket körbe építsen azt ő írja, hogy nagyon nagy hiba volt, mert az egy világra szóló dolog lett volna, hogy mondjuk egy teret -vegyük a Szabadság teret- mondjuk azt Lechner körbe építi és csupa Lechner épület van, hogy ez egy fantasztikus világ szenzáció lett volna. Na ebben valószínű nincs igaza.”

„Igen az átlagból kiemelkedő azért tud szólni, mert van átlag. Amit nem tudunk magyarázni, hogy miért van szükség az átlagra. Most milyen szép lenne a világszabadsággal egyenlő, hogy minden a legkitűnőbb legyen.” (19.06.19)

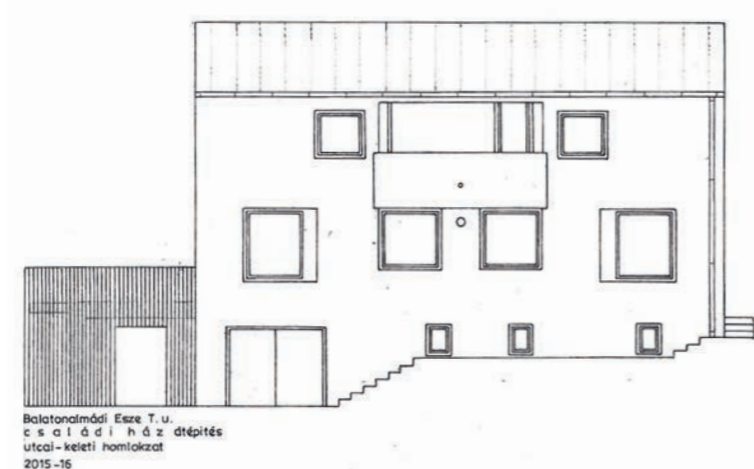
T4. Egyedi és univerzális

Tomay Tamás építészetében a családi házak kisléptékű feladatai képesek arra, hogy építészeti kísérletek kompromisszumok nélkül lefuthassanak. A léptékből fakadó koncentráltság következménye az építészeti állítások sűrítése.

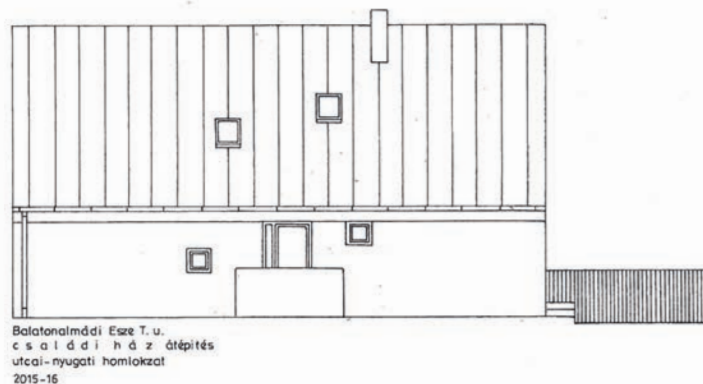

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
utcai-déli homlokzat
2015-16

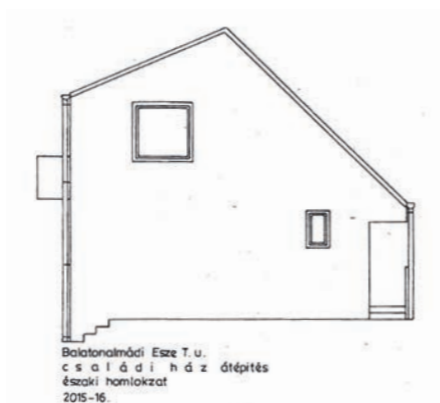

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
utcai-keleti homlokzat
2015-16

– 48

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
utcai-nyugati homlokzat
2015-16

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
északi homlokzat
2015-16

– 49

A '70-es években készült ház két, sarokhelyzetben elhelyezett teraszával egykor furcsa épület lehetett. Az átépítés során a felső szint reciprokot véve alakul ki az új, Balaton felé néző homlokzat. A sarkokon lévő kiharapásokat begyógyítva kirajzolódik a tengelybe kerülő teraszkonzol helye. Az erkély tömör mellvédes konzoljának finom kiugratása a homlokzathoz oldja a zárt tömeg képletszerűségét, a szinte semleges Balaton felé néző homlokzathoz. A bejárat kiemelt pozíciója az eredeti épület öröksége. Ez tovább hangsúlyozza az új látszóbeton mellvéd a bejárat előtt. Az aszimmetrikus tető ereszkinyúlása invitáló gesztussal végigkíséri az érkezőt a bejáratig. Az alacsony ereszmagasság és a mellvéd az otthonosság és a megérkezés komponált dramaturgiai elemei a házon. Az alaprajzi szervezés eredeti, kisszerű celláit a kialakított háromszortatú térsor nagyobb egységeibe rendezi Tomay. Ez a feladat a ház átalakításának legnagyobb bravúrja: megmutatja, hogyan lehet elegáns térsort kialakítani egy alapvetően szűkre szabott kiinduló helyzetből. A belső korrekció során az új alaprajzi elrendezésben a középső egységben a konyha-étkező központi rasztere köré rendeződik az előszoba, mosdó, lépcsőház és a külső falra kitapadó konyha. Ez a tér válik a ház szívévé, az egymásból nyíló terek ferde enfilade tengelye a földszinti hálótól mutat a terasz felé.²⁴

Az eredeti homlokzatok esetlenségeit Tomay apró, finom beavatkozásokkal igazítja ki – ezzel azonban új minőséget teremt, rá jellemző könnyedséggel formálja újra ház homlokzatait, ami végeredményként egyszerre friss és egyszerre emlékeztet a premodern formai örökségére. Jól példázta ezt a ház legzártabb, nyugati homlokzata: ez az aszimmetrikus nyeregvető eldobozolt erese által létrejövő fedett tér gyakorlatilag újra definiálja. Hasonló a helyzet a már említett bejárat esetében: az ajtóhoz felvezető három lépcső és az új építésű látszóbeton mellvéd pontosabb és jobb arányokkal fogalmazza meg a megérkezés eredeti helyét.

24. GYULOVICS István: Az átalakulás természete – in: Régi-Új Magyar Építőművészet 2020/3 pp.33-35.

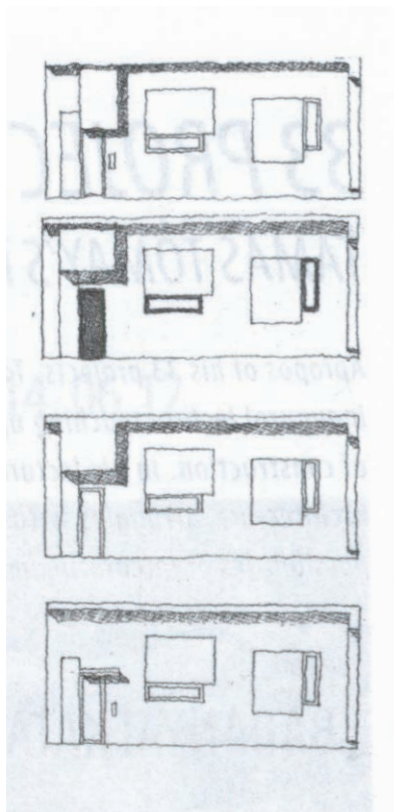
– 50

A ház mellérendelt kerti funkciói – mint a gyalogos megérkezés helye és a terasz- kerti tároló – egymással rokon, pálcás acél határolószervezetet kaptak. Ez az eszköz nagyon határozottan bontja külön egységekre a lakóházat és a teraszt. Míg az eredeti épület zavaros kiterjesztése volt vasbeton szerkezet, itt világosan kirajzolódik, hogy a teraszt a tervező a kert részeként értelmezi. A telek autós megközelítése az Esze Tamás utcáról nyílik. Az aszimmetrikus kétszárnyú kapun első ránézésre csak a pálcák jó ritmusú kiosztása szembeötlő, de az alapos szemlélő számára hamar kibomlanak gondos részletei, mint a postaláda szokatlan függőleges nyílása és a részleges keretezés, ami a felső gyalogos bejáratlal ápol formai kapcsolatot. A Töltés utca felől közelítve a gyalogos bejárat járdája tört tengely mentén közelíti a lakóházat. Ezt a töréspont a telekhatáron Tomayra jellemző kapuépítmény rendezi.

Az Esze Tamás utcai ház továbbépítésénél egy tartószerkezeti rendszerében illogikus, téri rendszerében elaprózott csúnyácska ház úgy újult meg, hogy látszólag ráncfelvarrás történ a befoglaló formát tartva. A belsejében jó arányú, otthonos terek jöttek létre, amik a meglévő terasz átszabásával alkotnak kerek egészet.

– 51

– 52

Szép

Apollói szépség Friedrich Nietzsche szerint a rend, a mérték rendezett nappali világosságnál érthető oldala, a megismerhető szép. Míg a Dionüszoszi szépség a féktelenség, örület, a nem látható, a formákon túllépő érzetek.

Az arányosság és harmónia könnyen visszavezethető a matematika világát számokban rögzítő püthagoraszai rend eszményére. Eszerint minden azért létezik mert rendezettséget mutat és ez egyben a szépség előfeltétele.

A zenei harmónia akárcsak a látványbéli harmónia az antikvitás arányosság eszméjével szoros összefüggésben van. Az építészet és zene összefüggését mi sem mutatja jobban, mint amikor megfagyot muzsikához hasonlítják az építészetet. A püthagoreusok szerint a harmónia az ellentétek feszültségéből fakad. Hérakleitosz szerint azonban nem a harmónia és diszharmónia feszültsége, az egyik hiánya, hanem az ellentétek egyensúlyának létrehozása révén keletkezik harmónia.²⁵

– 53

Karácsony Tamás úgy fogalmaz: "Ha egy épület alaprajza szép, a terei is szépek." "Ez a fajta építészeti megközelítés, ami egy vízszintes metszetéből, egy síkkompozícióból következtet az épületnek a háromdimenziós eredményére nagyvonalú közelítése az igazságnak. Az alaprajzi rend szólhat ugyanakkor nem csak a foltok és vonalak síkkompozíciós rendjéről, hanem a funkciók elrendezésében mutatott rendről. Különös, hogy a sokszor előkerülő szép-nem szép - érdekes fejtegetés mellett Tomay Tamás a szépről beszélgetéseink során ellentmondásosan szól. Van, amikor a szépítő gesztust esztétizáló, pejoratív fogalomként használja. Van, amikor az építészeti szépség kutatása, mint magasztos feladat merül fel. Van olyan eset is, amikor önreflexióként az építészkedést, a saját öröme építést túlzónak tartja. (Daru utca) Vagy egészen egyszerűen az alapvető kérdést teszi fel: célja-e az építészetnek valami szépet létrehozni? A válasz számára egyértelmű: nem.

„Valószínűleg itt az a helyzet, hogy ez a "szép" dolog ez lekerült a napirendről, majdnem, hogy száz éve és a szépnek meg nem kell újnak lenni. Az a helyzet, hogy a szépen még mindig lehet törni az ember fejét, tehát nem lehet azt mondani, hogy vége a történelemnek, csak persze az a probléma, hogy a szépet nem tudjuk meghatározni. Egyrészt abban sincs megegyezés, hogy történelmi kategória vagy állandó kategória.”
„...Zumthor híres mondása: a szépség kemény magva, vagy hogy a fenébe mondta. Ez kétségtelenül ott van, egy megfejthetetlen titok, ami úgy tűnik, hogy konstans. Amikor az esztétika látszólag háttérbe szorul, vagy

megszűnik. De hát itt megint nem lehet arról szó, hogy egy szuperfunkcionalizmus jön létre, de hát nincs is ilyen, hogy szuperfunkcionalizmus, mert a szuperfunkcionalizmus formájában is van valami. Mindegyik dolog -akárhogyan nevezzük- a formában testesül meg, azon keresztül tudod megjeleníteni, meg a befogadó is érzékelni. Nincs más lehetőség, nem tudod kikerülni a formát. Egyrészt különböző formák vannak és lehet más az esztétikája. Tehát ez az ami, a történelemnek kitett változó. Ha megint visszautalunk a szépségre akkor meg van egy konstans dolga, ami a különböző indíttatások ellenére mindegyikben, mint kutatási pont jelen van. Mint egy konstans dolog. Vegyük mondjuk a szociális építészetet. Abba is bele tudjuk csempészni, a szociális esztétikába, és egy másikba is. Egy funkcionálisba, vagy egy rendszerelvűbe.

A probléma egyébként az, hogy a Janákynak az Elektromos Kézilabda egyesület csarnokával az van, hogy nem változik. Nem tud valamilyenné válni, pedig nyilvánvalóan az a célja, hogy valamilyenné váljon. Ugye nem a semmilyenből, mert arról szó sincs, hanem egy meghatározatlanból hirtelen az idő valamilyenné teszi. Eltelt harminc év és nem tud valamilyenné válni az én szememben.

De ennek az érdekesnek az érdektelensége benne van a levegőben, mert túl sok érdekes dolog van. És az érdekesnek az a tulajdonsága, hogy ritka. Ha minden érdekessé válik annak kampec. Akkor megszűnik, saját magát megszünteti. Ha minden ikon akkor nem lehet vele mit kezdeni.”

„Igen, az érdekesség hajszolása továbbra is benne van a levegőben. Ami biztosan folyamodványa ennek a csúcspépítészetnek. Nézd, az a baj, hogy sajnálom, hogy nem író vagy festő lettem, mert csak úgy megrendelés nélkül tudnék dolgozni. Én nagyon kötött vagyok a megrendeléshez.”

„Nagyon érdekel, hogy megépüljön. És a legkisebb feladatban is -és nem erőszakolva, hogy problémát lássak- azt látom, hogy probléma van! Szemben a Fülep Lajossal, aki mondta, hogy az ebben a baj, ebben a világban -mondta ezt a harmincas években-, hogy kitalált egy csomó problémát, amit meg kell oldani, de ezek a problémák nem léteznek. Tehát csupa olyan problémát old meg a világ, ami nincs valójában. Ennek van azért egy alapigazsága. De én egy kapu felrajzolásában is látom a problémát, illetve azt, hogy ezt meg kell oldani, tehát ez egy feladat, de csak ha valós a dolog. Ez egy ilyen gyakorlatias beállítottság valószínűleg. Ez nem védekezés akar lenni.

(18.10.30.)

„A kiválás, az érdekesség a megújulásnak a kutatása. Ami nehéz abból a szempontból, hogy amennyiben tényleg nem tükröz vissza olyan életérzetet, ami helyénvaló -lehet, hogy rossz szó- öncélú formalistává válik. Ha nézzük a tárgyakat, mindig tudunk véleményt mondani, hogy melyik öncélú forma, -ami nyilván túl ment- és mi az, ami nem. Pedig mind a két esetben formáról van szó. Az a jó, hogy ezek nincsenek igazából végérvényesen megfejtve, mert akkor nagyon könnyű lenne tájékozódni.”

(18.11.27.)

Tomay házait sokszor éri erős kritika a laikusok részéről. Ez persze nem tekinthető mértékadónak, de elgondolkodtató, hogy az építészeket izgató szép és a köznapi szép között micsoda távolságok vannak.

„A tervezők általában nem gondolkodnak azon, hogy átlagosat tervezzenek. Ha bármitől is igazán félnek az az, hogy az emberek azt gondolják a munkájukról: semmi különös. Persze az embereknek tagadhatatlanul van egy tudatalatti, egyezményes érzésük a 'normálisra', de a tervezőktől azt várják, hogy állításokat fogalmazzanak meg, vagy érzéseket ébresszenek a megtervezett tárgyak. Szóval a 'normális' az 'érdektelen', az 'unalmas' jelentésével azonosul.” (Fukusawa 2007) Azt a fajta elvárást, amit a kor, vagy a trend támasztana azt Tomay Tamás hártja, a különbözőség kevésbé direkt módon nyilvánul meg nála. A normalitás inkább a kiáltványszerű, hivalkodó állítások ellenében mutat mást. A házaiban mindig jelen van egy kevés provokáció vagy a rend megbontása iránti igény.

„...megszavaztattam a Daru utcai házat és a többség azt mondta, hogy ez nem nagyon jó. Ez nem tetszik. Aztán hogy miért nem tetszik az nem derült ki. A legérvényesebb dolgot a Kerékgyártó mondta -de Kerékgyártóból nagyon kevés van-, hogy ez egy nagyon szofisztikált dolog, védekezett, hogy jó értelemben mondta, de pontosan ismerem a rosszabb értelmét és azt vettem magamra. Az például egy jogos kritika. Személyesen megérintett, a szofisztikált szó pontosan azt juttatta eszembe, ami nyilván nem jutott eszembe a dolog tervezésekor, de aha tényleg! Ebben nagyon nagy igazság van gondoltam akkor abban a pillanatban, amikor mondta a Kerékgyártó. Kérte, hogy egyszer menjünk el oda és a Kulka is ott volt és megnéztük a házat. Igen az egy másik kérdés, hogy ezt ki lehet terjeszteni, hogy egy elég szofisztikált trendben élünk. Tehát ő erre mutatott rá.”

„Én ezt úgy értelmeztem, hogy a valóságnak az indokolatlan megszépítése. Abban az esetben, hogyha azt mondjuk, hogy az esztétikai tételezés az részben az igazságtartalmon múlik. Az, amit bele lehet magyarázni, ami szerint értelmezhető, annak mennyi az igazságtartalma.

Ha az igazságtartalom túl van fényezve, tehát több mint amennyit mondani tud, akkor az hamis, arra lehet mondani, hogy szofisztikált. És itt ez egy normál kétablakos ház volt egy bejárati ajtóval. Én így értelmeztem ezt. Jogosan merül fel, attól függetlenül, hogy én örülök, hogy megcsinálhattam ezt a homlokzatot és, hogy ez ilyen lett. Persze, mert úgy éreztem, hogy ez egy jó minőség, meg kedvemem lettem benne. Ugye mert az ember, ha már ilyen közhelyesen mondva, ha már hozzá kell nyúlni a házhoz akkor az ember jelenítse meg, hogy ma készült. De ez a megjelenítés valószínűleg nagyon hangsúlyos lett, vagy hangzatos lett, ami számomra is kedvező, mert végre egy hangzatos ház!”

„...ez elgondolkodtató, hogy a dolgok megszépítésének milyen következményei lehetnek. Az építészetnek szó sincs arról, hogy feladata lenne a dolgok megszépítése. Igazából ez nem tartozik a feladatkörébe. A maga tökéletes absztrakcióján belül lehetőleg szépet csináljon, de az egészen más.

– 56

fotó: Tomay Tamás, 2012

„Az a kérdés, hogy ezek a dolgok hogyan jelentkeznek az ember munkájában. Egyet például biztosan tudok, hogyha így valami megvan formázva, meg van tervezve és a saját lakásomon, vagy birtokomon belül van, de ha még közterületen is egyfajta dolog jelentkezik ebben, hogy azt érzi az ember, hogy törődnek vele. Tehát, hogy nem vagyok közömbös sem az államnak, sem a többi embernek, hanem egy olyan országnak, helynek vagyok a lakosa, állampolgára, akivel törődnek, mert foglalkoznak a tárgy részleteivel, nem? Most persze az alultervezettséget, vagy a minimált nevezik törődésnek. De, mint kiderül ez valószínűleg nem klappol, nagyon időleges. Egyrészt a törődés, másrészt a személyesség, nem? Ha a személyesség nem jelenik meg soha, az bántó lehet az ember közérzetére. Na most itt csupa nem esztétikai, hanem közérzetet érintő dolgokról beszélünk, és akkor könnyen oda lyukadhatunk ki, hogy: ja, hogy az építészeti közérzetjavító? És akkor mi köze az esztétikához? Hát semmi, mert az esztétikának nem feladatköre a közérzetjavítás, a törődés - bár a fene tudja- megint tanácstalanul maradunk, hogy akkor tényleg mi a feladata az építészetnek?” (19.06.19.)

T5. Változó állandó

Tomay Tamás építészetében a szépség keresése az érdekes ellenében egy állandó szembenállás az aktuális trendekkel.

Meglehet pontosabb állítás az, ha a szépet Tomay esetében az igazzal helyettesítjük.

– 57

A Daru utcai lakóház átalakítás több szempontból is különleges. Tomay Tamás itt alkalmazza először a homlokzati síkba rakott keretnélküli nyílászárót, amit aztán később a Brassó utcánál és az Almádi alkotóháznál is használ. Az ikerház tetősíkja, a héjazása mind megmarad egyedül a homlokzat változik meg radikálisan. Erre a felületre koncentrálja az utcáról érzékelhető változást. Itt használja először a homlokzaton az eldobozolást mint épületplasztikai elemet. A bejárat feletti előtető-doboz, az ereszcatorna ejtőcsöve nem alkatrészei, hanem a homlokzat zöld alapszínével bevont plasztika az egyébként sík homlokzaton. Minden, ami térbeli a homlokzaton az zöld, minden, ami síkbeli az színes. Metszethalmaza ennek a fix keretnélküli nyílászáró, ami egybeolvad a homlokzati síkkal. A homlokzati eldobozolás aztán -ezek az áll tömegek- később is visszatérő elemei a házainak. Legfrissebb példa erre a tihanyi lakóház, aminek az oromfal átalakításánál kizárólag a dobozszerkezetek plasztikájára és a nyílászárók semleges osztásnélküliségére épít az új kompozíció.

Érdekes, hogy ma az archetipikus ház mennyire értékvesztett minta - mondja Dévényi Tamás egy interjújában. Tomay Tamás szemben áll ezzel a nézettel. A Daru utcai átalakítás is jó példa, számtalan másik közül. Az utcai homlokzata ugyan modernista síkkompozíció, de a tekintetünket feljebb emelve a ház becsületes magas tetején egy közönséges sajtolt cserép héjalást láthatunk. Ez a mindenfajta erőlködéstől, akarástól mentes megoldás egyedi jellemzője az építész házainak. Megtalálni a formai redukció optimumát.

Tomay Tamás: Kavics utca 8d, 1996

Továbbépítés

“Minden építés továbbépítés.”

A fenti mondat Tomay Tamásnak talán a legtöbbet idézett gondolata. Számptalan módon tud közelíteni az átalakítás, kiegészítés, bővítés feladatához. Van amikor ez egy kiindulópont, de van, amikor egy terv folytatásaként, saját célként jelöli meg egy háznak a tovább tervezését, korrigálását.

Szerényen, nem vallja magát innovatív építésznek. Állítása szerint folyamatos korrekciót végez. Ez a munka azonban olyan szellemi energiákat mozgat meg a finomhangolás és tökéletesítés folyamatában, ami egyedi. Az átalakítások során olyan állapotot igyekeznek elérni a házaival, ami kellően biztonságos ahhoz, hogy a használat során additívan rárakódó bővítésményeket ne viseljék könnyen. Igyekeznek olyan építészeti képletet alkotni, ami önmagában értelmezhető csak. A mondat végén ott áll a pont. Vége, ez egy kész állapot minden fajta hiányérzet nélkül való egész a létrejött épület. Ezt az építészeti zárt egységet nem tömegek redukálásával hozza létre, hanem a befoglaló forma, mint virtuális burok képez határvonalat. Azt állítva ezzel, hogy idáig és ne tovább. Egyedül olyan építészeti helyzetek hagynak teret a bővítésnek, amik tömegében nem befolyásolják a házat. Ilyen a Repkény utcai háznál a bejárat beüvegezése. Ez az épület a használat megváltozása miatt nagyon hamar átalakításra szorult.

Álljon itt egy idézet Balassa Pétertől, ami nagyon pontosan írja le azt a csendben tevékenykedő építészeti, ami Tomay Tamás munkáját jellemzi. *“...ami jó az irodalomban, bármiben, az belső törvények belső referenciák szerint keletkezik, ami viszont rossz, azon nem segít semmilyen hivatkozás.”²⁵*

“Az én gondolkodásomban minden feladat hozzáépítés. Nem csak fizikai hanem szellemi értelemben is. Tehát akkor is, hogyha egy vadonatúj épület készül az is elkerülhetetlenül hozzáépítés. Az építészeti, vagy egyéb tudáshoz történő hozzáadás történik. Nem lehet nulla pontról kezdeni az építészeti. Hogy mihez épít hozzá az ember szellemileg az meghatározza az épületnek a sorsát, milyenségét, a gondolati tartalmát, nyilvánvalóan a kinézetét is.”²⁶

A tabula rasa az építészetben nem létező fogalom. Nincs olyan építészeti helyzet, ami a környezet meglévő minőségeit, vagy a körülményeket figyelmen kívül hagyhatná. Amint valaki épít valamit megkezdődik a belakás, az adaptáció és a továbbépítés folyamata. Ezen a helyzeten érdemes elgondolkodni – néhány kivételtől eltekintve nincs az az építészeti alkotás, amit ne lehetne módosítani.²⁷ Van egyfajta gazdasági megfontolásai is Tomay továbbépítéseinek, hogy ne pazaroljunk. Alapvetően a meglévő

25. HATÁR Győző, BALASSA Péter: Nemzeti hamistudat, Összehasonlító sérelemtudomány, Újhold évkönyv 1988/, pp.409-428, pp.440-450.

26. XX Lakó film : TOMAY TAMÁS - TÉRI RENDSZEREK /// 2.4. FUNKCIÓK-TÉRSZERVEZÉS Stáb: Vincze László DLA, Vámos Dominika DLA, Villányi Norbert, Máté Albert, Kovács Ádám, Danyi Balázs, Pásztor Bence, Konczné Theisler Katalin

27. CARUSO, Adam: Alles is umbau – egyetemi feladatkiírás, 2013 ETHZ

épület karaktere, a szorosan vett környezet, helyszín az ami a folytatást meghatározza.

„Az átépítéseknel viszonylag nagy rutinnal rendelkezve is könnyebbség, hogy van valami a lapon. A vadonatúj munkáknál kell valamit a lapra helyezni, amit igaznak vélek. Hogy mi az, amit igaznak vél az ember az nagy kérdés. Azt tudom, hogy én mit csinállok. Biztos az emberben van egy rendteremtési vágy. A fejében egy kuszaság van, talál egy szálát, járatot, amittől aztán nehéz is szabadulni.” (19.09.25.)

„Az átépítés önmagában nem teremt egy irányzatot. Hacsak valaki azon nem kezd el gondolkodni, a szó szoros értelmében, hogy minden átépítés, minden továbbépítés. Tehát egy vadonatúj építési is, attól függ mennyire veszi az ember konkrétan. Tehát a meglévőnek, ha abból megmarad valami és az ahhoz való továbbépítésnek konkrétan az, hogy hozzáépítesz letagadhatatlanul. Ebből úgy néz ki, hogy kialakulhat egy viszonylag kedvező állapot, tehát, hogy úgy mondjam időben nagyobb távlatot mutat meg az új ház. Bizonyos szempontból látod a múltját és a dolognak egy vadonatúj háznál azt a pillanatot látod. Most, hogy mesterségesen előállítható ez a helyzet tehát, hogy üres a telek, üres a papír és minden, és mégis úgy csinálni mintha lenne ott valami, effektív lenne ott valami, olyan korlátokat állítani az embernek magának, mintha ténylegesen ott lenne valami, tehát ahhoz építenék hozzá. Hát ez egy kérdés, hogy lehet-e? Lehet-e ilyen bűvészműtávját csinálni?”

„Tehát, üres a papír, oda teszel mégis valamit mintha lenne ott valami régről, és azt elkezded bővíteni és úgy állítod elő a vadonatújat. Ez egy teoretikus feltevés.” „Ennek a módszernek ugye komoly és beláthatatlan következményei lehetnek, mondanom se kell. Hát nézd, ugye ezt akkor rögtön be lehet sorolni a posztmodernbe. De azt is lehet mondani, hogy egyes Esterházy könyvekben van 30-40-50 oldal vendégközlés, ami egy az egybe van áttéve, és ha egy házba egy az egybe áttéved, ilyen vendég részeket, ugye akkor mi történik? Mert ugye azt állítod, hogy ... ami persze nem teljesen új, mert a zeneirodalomban is, a festészetben is, van példa már a 18. században is, hogy vendég művek, és vendégoldalok és vendég képek kerülnek bele az alkotásba. Csak nem volt erre úgy fölfigyelve. Nem tudatosult. (18.10.09.)

A romantika és a historizmus azért létrehozta ezeket a vendégműveket az építészetben is. A 19. század végén készült kastély II. Lajos bajor király a Neuschwanstein megépítésével a régi germán lovagvárakat idézte meg díszlettervezője és Christian Jank és három udvari építész segítségével. Hazai példaként áll a városligeti Vajdahunyad vára, ami Alpár Ignác tervei alapján készült az 1896-os millenniumi ünnepségekre. Ezek nem trend teremtő épületek, de a. Fenti beszélgetés részlet alapján elmondható, hogy valami újat hoz létre vendég részek beolvasztásával, kollázsával. Az előző példák inkább a 'beláthatatlan következményekre' utalnak. A valódi feladat az, hogy egy üres telek esetén a továbbépítés hogyan jön létre? Ennek egyik lehetséges módja, a saját mű tovább tervezése.

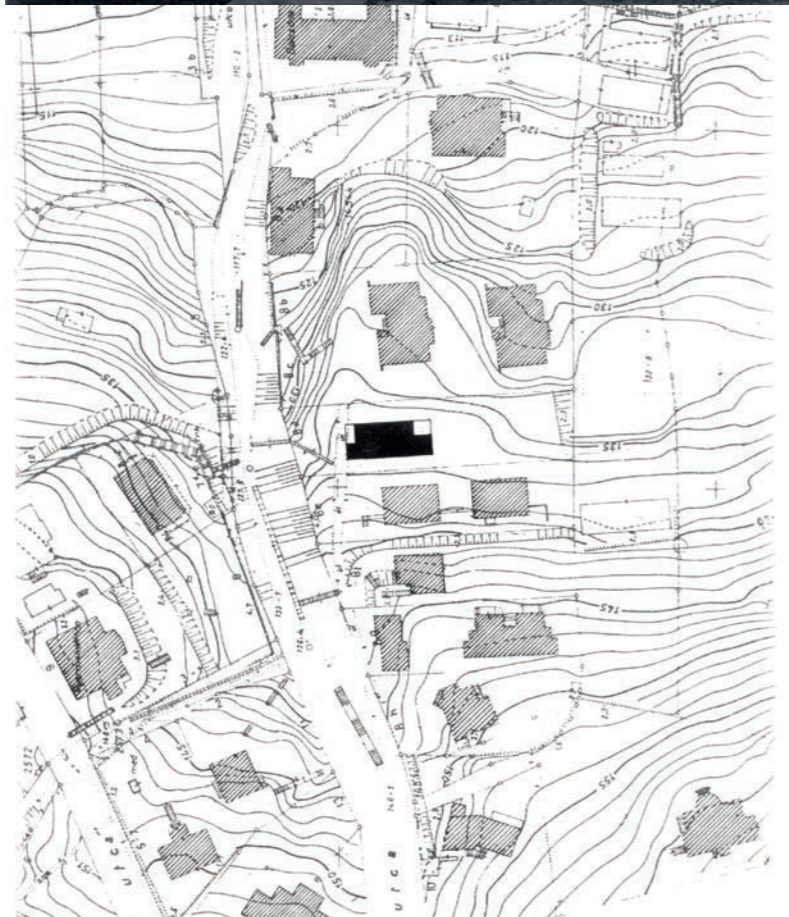
„A Cékla utcai házamban egyik verziójaként a pilisborosjenői tervet mutattam meg a megbízóknak. Azt választották. Itt azt szabtam ki feladatnak, hogy annak a hibáit korrigáljam. (18.09.25)

Janáky István negyedik műtípusa felkészíti a művet a változásra. (Janáky 1977) Tomay házai formai tagadásban vannak minden továbbépítéssel, a továbbépítés továbbépítésével -mondhatjuk annak halmozásával. Ez a lehetőség elveszik azzal, hogy létrejön az általa alkotott épület új karaktere. Semmit nem lehet elvenni, vagy hozzátenni anélkül, hogy tönkre tennék azt a kialakított egyensúlyi állapotot, ami a kész házat jellemzi. Ezek a helyzetek jellemzően a zárt tömegképzésű épületeire igazak. Az olyan additív módon továbbépített ház, mint az Alkotóház a bővítések hibrid stratégiák mentén készülnek. A bővítés nehéz, falazott elemi a főtömegetől megkülönböztetett szint kapnak, míg a könnyű előtető az oldalkertben a ház tömegével hasonul, színezése azonos.

Tó. Egész és igaz

A hozzáépítés Tomay Tamás számára szellemi szinten azonos hangsúlyt kap, mint anyagba öntve. Továbbépítései zárt egyensúlyi helyzetet hoznak létre az új kompozícióban.

A továbbépített házak mindegyik esetben átfórálnak a korrekciók eredménye képpen. Bár Tomay elve a hozzáépítés az általa létrehozott tervek nem hagynak nyitott helyzeteket a további átalakításoknak, hozzáépítéseknek. Házai nem az óvatos műemlékvédő diszkrét háttérbe húzódásával rendezik a meglévő épületet, hanem egyedi hangvételben fogalmazódnak újra.

Tér és Forma: Kozma Lajos Kavics utcai lakóház, 1933
 Azonos homlokzat a többszöri átalakítás után, 1992
 Tomay Tamás: helyszínrajz, 1992-96

– 62

Az eredeti Kozma Lajos tervezte ház puritán egykedvűséggel fogadta az 1992-ig tartó módosításokat. Mire az épület az átalakítás pillanatához érkezett szinte felismerhetetlenné vált az időközben rárakódott bővítémenyektől. Az 1932-es ház²⁸ könnyed és világos szerkesztésű épület volt. Ahogy az építés utáni képek mutatják az emeleti terasz és a földszinti kertkapcsolat a két lakásnak egyenlően adott a külső terekből is. Tömege és homlokzatképzése inkább volt hétköznapien racionális, mint érdekes. Tomay Tamás megbízója alapvetően ragaszkodott az emeletréépítéshez.

„A Kavics utca 8-nál a megbízó egy svájci orvos volt. Mindenképp egy plusz szintet akart. Alaposan nézve visszaolvasható az ügy. A történelem folyamán az építések folyamatosak. Nem volt intenció, hogy különbözni kell. Az individualizáció végsőkéig feszítése. A különködést nem kedvelem. Az előző feleségen függönyből varrt ruhákban járt, nem ezért váltunk el, de zavart.

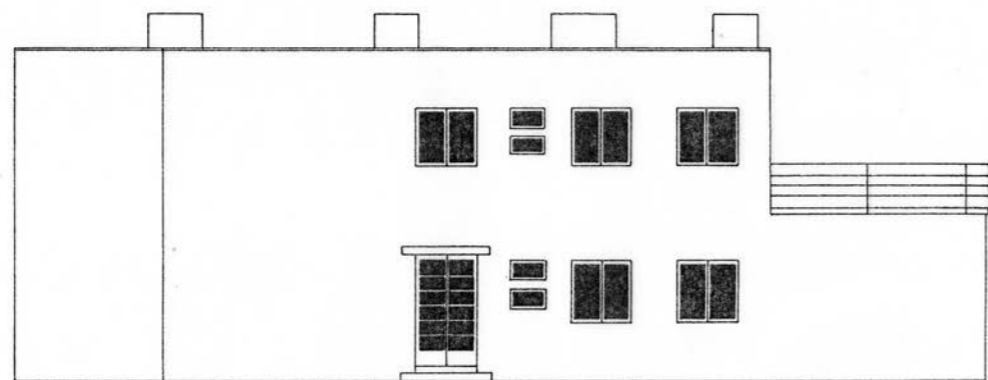
A habitus jobban kiolvasható az épületekből.

Ha az ember kitapogatja a közelmúltat akkor megtalál olyasmit, amit nem tud létrehozni.” (18.10.09.)

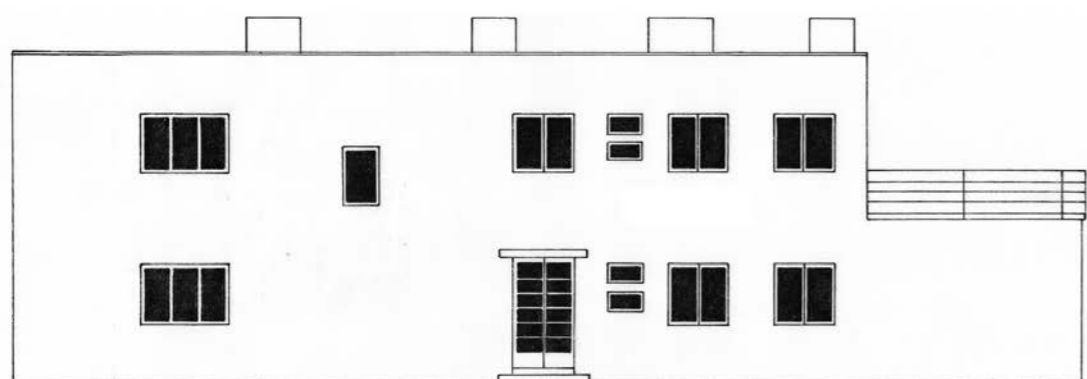
– 63

28.FERKAI András: Buda építészete a két világháború között, 1995 MTA, pp.101-102

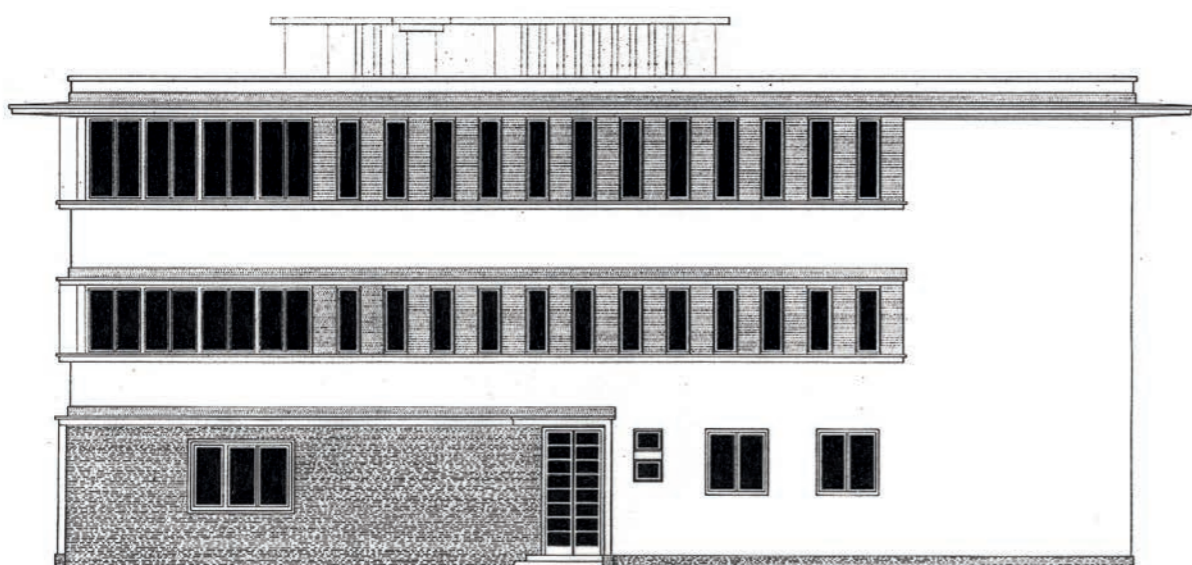

Bp. II. Kavics u. lakóépület
NYUGATI HOMLOKZAT 1933.

Bp. II. Kavics u. lakóépület
NYUGATI HOMLOKZAT 1960.

Ezzel az eredeti állapotok visszaállítása, vagy megőrzése gyakorlatilag ki lett zárva. Az új karakter egy gyökeresen más mégis modern házat hozott létre. Egy új szinten, a részletek szintjén gazdagítva a spártaian egyszerű megfogalmazással komponált eredeti épületet. Tomay szinte minden apró ponton másképpen fogalmazza meg a házat. Ha sarkítani akarjuk a jelenséget akkor ellentétpárokra is alapozhatnánk. Míg az eredeti ház tömegében additív struktúrát mutatott, az új ház zárt téglalap alaprajzi síkidomba foglalja az épületet. Ezt hangsúlyozza az alacsony hajlásszögű hangsúlyos beton párkányzat, ami erős vizuális keretét képezi az új tömegnek. Ez a keretezés és az új tömegforma teszi zárt egységgé a házat. A fehér vakolat és a lakatosszerkezetek fekete mázolásával szakítva, az új ház szürke színezést kap, épületesztalos szerkezetei, nyílászárói szürkékék színűek. Megváltozik a homlokzati nyílászárók osztásrendje is. Az eredetileg hangsúlyos, sematikus lyukarchitektúra megmarad a földszinten, amíg az emeleteken szinte perforált mezőként hoz létre a tervező új sorolt nyílászáró sávot. A sűrűn rakott függőleges arányú ablakok között a finombeton párkányzatokkal megegyező szürke sávok sorakoznak. Az új épületkontúr kijelöléséhez a sarokpontokban oszlop áll. Az egyik az épületkonzol alátámasztására szolgál az utcai homlokzat felől, a másik a terasz vasbeton gerendarács árnyékolóját és a zárópárkányzatot tartja. Ez a sávos elrendezés a megérkezés a bejárati ajtóig tartó terméskő falburkolati mező és beton keretezés egészíti ki a homlokzat rendszerelven működő díszítményeit. Ezek a díszítmények nem öncélú esztétizálás rakoncátlan elemei, hanem a premodern felé mutató irányjelzők. Leginkább Otto Wagner Hüttelbergstrasse 28. villájának a rokona.

Mestermunka

Ikerház átalakítás, Vércse utca 4/b, Budapest XII.

Eredeti tervező: Molnár Farkas

1938

tervezők: Szabó Levente DLA, Hetedik Műterem Kft.,

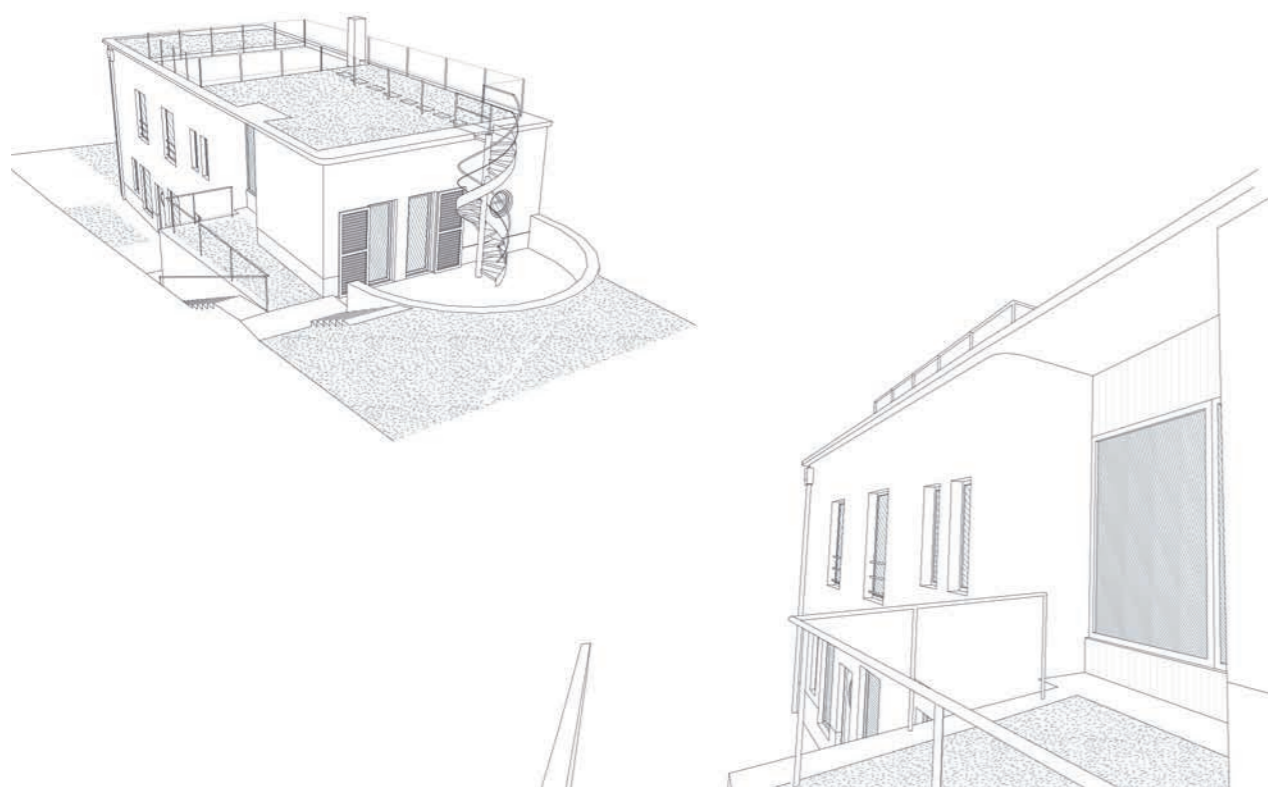
Gyulovics István, Kronavetter Zsófia DLA, Studio Konstella Kft.

2014-2016

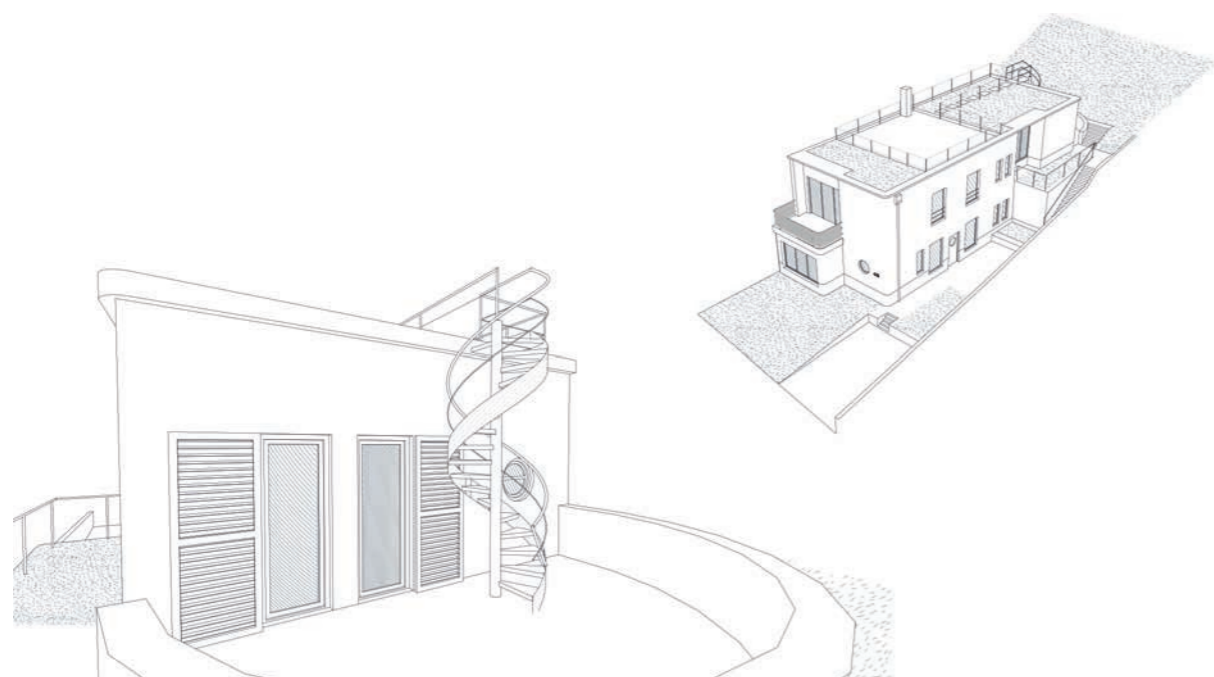
A Sas-hegy oldalában álló ikerházat 1938-ban Molnár Farkas tervezte. Az erősen lejtős telken a ház épített támfalként viselkedik. A hátsókert magasabb szintje az emeleti szinttel, míg a földszint az előkerttel tartja a kapcsolatot. Első, levéltárban is dokumentált bővítése 1956-os. Ekkor egy hátsó lakásrészrel és keskeny összekötő nyaktaggal toldotta meg az építész a házat. A '90-es évek építési lendületében pusztulhatott el az utcai homlokzat teraszának elegáns korlátja és ekkor készült el a tetőterasz, valamint az odavezető feljáró építmény a két traktust összekötő elemben. Ez az összekötő elem a meglévő nyaktagot üvegtégla falazattal bővítette, de már az oldalkert homlokzati síkjában. A tetőteraszra való feljutást egy motoros polikarbonát toló tetővel oldották meg. Ennek az átalakításnak a tervezője ismeretlen. A vegyes építészeti minőségből feltételezhető, hogy az egyes szakkivitelezők egymástól függetlenül készítették el a munkarészeiket. Ebben az építési periódusban kerülhetett sor a bejáratot és az oldalkertet részben fedő acélvázaz polikarbonát előtető és a kerti homlokzaton készített konzolos előtető kialakítására is.

Munkánk során először inkább elvenni kellett az épületből, hogy elegáns karaktere megszabaduljon az elmúlt húsz év lerakódásaitól. A hátsó traktust összekötő nyaktag újragondolásával az eredeti homlokzat játékszabályait alkalmazva formáltuk egy házzá az eddig tömegében leszakadó épületrészt. Az oldalkertben új tereplépcső és támfal készült, hogy a bejárat és a hátsókert megközelítése kényelmesebbé váljon. Az eddig épületen belül elhelyezett tetőteraszra vezető lépcsőt megszüntettük és egy új visszahúzott homlokzati síkon -az emeleti terasz kialakításához hasonlóan- terveztük meg a gyerekszoba összetett nyílászárószerkezetét. A nyaktag átalakításánál fontos építészeti mozdulat volt a körbefutó beton párkányzat kiegészítése. Innentől kezdve a többszörös bővítés nyomai gyakorlatilag eltűntek. A rendrakás egy szándékos mozdulata volt ez. Egyetlen utaló jelként meghagytuk az eredeti 1938-as ház íves sarokképzését, emlékeztetőként, hogy a további épületrészek már kiegészítésekhez tartoznak. Ez az építészeti attitűd a történeti építészethez hasonlóan a korábbi korok alkotásait integrálva egészítik ki az épületeket. Nem különül el a bővítvény az eredeti háztól, folytatja annak a homlokzati síkját is, egyedül a pozitív sarkok árulkodnak arról, hogy a déli traktus már bővítvény. Célként tűztük ki az eredeti épület karakterének visszaállítását és a meglévő bővítvények harmonikus egységbe komponálását. A tetőterasz méretét közel harmadára

– 68

csökkentettük. A fennmaradó tetőfelület extenzív zöldtetőként hasznosul, kiegészítve az innen feltáruuló látványt. A tetőterasz az utcai homlokzattól hátra lett húzva, hogy az utcáról a korlátokat már ne lehessen érzékelni. Egyedül az oldalhomlokzat felől látszik a tetőterasz korlátja, itt a színválasztással igyekeztünk az ég szürkés-kékjével leválasztani a ház fehér tömegéről ezt a kiegészítő elemet. Ez a szín lett aztán az egyetlen didaktikus eleme az átalakításnak, ami az új építészeti elemeket jelöli. A tetőteraszra felvezető acél csigalépcső kívülre, az épület déli homlokzatára került. Ez a sosem volt elem, formájában a klasszikus modern előképeit használja, mint Walter Gropius New England-i házának külső lépcsője. A tereplépcső mellé kiegészítésként felkerült korlátelemelek és az utcai kerítés a szomszédban még látható eredeti rácskiosztású haidekker hálós kialakítással készült el.

Tomay Tamás átalakításai folyamatosan szóba kerültek a Vércse utca kapcsán. Elsősorban a Kavics utca 8.d, ami ehhez hasonlóan egy tető alá rendezi az eredeti házat a bővítményeivel. Az emeletráépítés alapjaiban változtatta meg a ház arányrendszerét, ez indokolhatta azt is, hogy a karaktere is teljesen megváltozott. Nekünk ennyire radikálisan nem volt szükség belenyúlni a tömegképzésbe. Inkább csak a kiegészítés elvi szintjén vonhatunk párhuzamot a nyaktag eltüntetésével és a nyílászáró feletti betonpárkány tovább futtatásával.

A másik olyan elem, ami összefogta a házat a helyszíni műkö lábazat volt. Eleinte csak a homlokzati síkváltás árulkodott arról, hogy itt lehet valami, de megkaparva a festék alatt egy réteg műgyantás gyöngykavics alól felbukkant a stukkolt műkö. Ez megerősített minket abban, hogyha érkezésünkkor részlegesen is van jelen a házon, a tervezett állapotban fusson körbe a teljes épületen. A fenti tanulmány tanulsága is -egyszerűen fogalmazva- az, hogy nincsen "királyi út". Mindig egyedi esetek vannak. Ha általános eseteket kéne meghatározni akkor könnyen közhelyes megállapításokba torkollanának. Miszerint vagy additívan, vagy reduktívan kezeljük az átalakításokat. Az egy tető alá rendezés elve a zaklatott épülettömegek, bővítmények egy nyugalmi állapotra, egy tömegbe rendezése. Ilyenek a Kavics utcai házak és a Pasaréti úton álló. Ennek ellentéte az Alkotóház esete amikor a meglévő additív panzióépület további bővítéseken esik át, majd még Tomay is kiegészítéseket eszközöl a házon. Nagyon fontos azonban, hogy ezek a kiegészítések hogyan szervesülnek. Figyelve a ház meglévő bővítményeit egyfajta alaprajzi egyensúly áll be az új alagsori szárnyal és a hátsókerti konzolos előtetővel.

Ezek a megállapítások csak a megfigyelés, elemzés időigényes folyamatával érkeznek el. Számomra ez tűnik egy módszernek arra, hogy közelebb kerüljek egy építészeti problémához. Az egyensúly teremtés egy építészeti kompozíción belül nem csak a határok világos körül rajzolásával, hanem annak bővítésével is érvényes válaszokat adhatnak.

– 69

– 70

Tomay Tamás épületátalakításaival foglalkozni azért is tanulságos, mert kellemetlen kérdéseket vesz elő. Ezek pedig arra mutatnak rá, hogy van még mit tisztázni azok mentén az elképzelések, vagy elvek mentén ahogyan most tervezünk. Ez a bizonytalanság, pontosabban kétkedés az, ami élesen tarthatja a fókuszot a helyesebb építészeti döntések felé. Mégis mi az, ami miatt a modern ennyire erősen áthatja az elmúlt közel száz évét az építészetnek? Lehet, hogy ez valami hiányérzetből fakad, valami amit nem építettünk még ki magunkból valami, amit nem tapasztaltunk meg? Keresünk egy optimumot, amit érzünk, hogy ott van az adott feladat megoldásában. Az utóbbi a saját átalakítási munkáink arra mutatnak rá, hogy függetlenül az adott épület építési idejétől önkéntelenül cellás és áramló terek ötvözeteként létrejövő térstruktúrára bontottuk a tervezett alaprajzot. Az, hogy ezt az adott épület mennyire könnyen fogadta be már egyedi eset. A külső ennél sokkal egyszerűbb feladat. Engem nem igazán foglalkoztat az, hogy egy ház eredeti karakterét megváltoztassam, azok a módosítások, amik a belsővel összefüggnek mindig indokolható végeredményt hoznak.

– 71

Összegzés

A dolgozatban bemutatom Tomay Tamás lakóház átalakításait és ennek kapcsán az építészetéről is igyekszem állításokat tenni. Megtalálni a helyét az őt körülvevő építészeti közegben, foglalkozni a korról, amiben építész hivatását, majd a saját praxisát elkezdte és amiben kiteljesedett. A beszélgetések aztán sok irodalmi, kulturális és művészeti referenciával bővítették a témát. Készítettem még egy térképet, amin a Tomay házak fel vannak tüntetve, már csak azért is, mert igazán jó ezeket megnézni élőben.

1992-96. Kavics utca 8.d

1996-99. Pasaréti út 106.

2000-02. Kavics utca 16.

2009-12. Daru utca 5.a

2012.-14. Brassó utca (Szent Adalbert tér 11.)

2015-16. Esze Tamás utca 8.

2010-17. Alkotóház, Balatonalmádi Széchenyi tér 3.

Átalakítások képekben

1. lépcsőház 2. előtér 3. nappali 4. szoba 5. konyha 6. szemeélyzet 7. tálaló 8. fürdő 9. kamra 10. wc 11. terasz

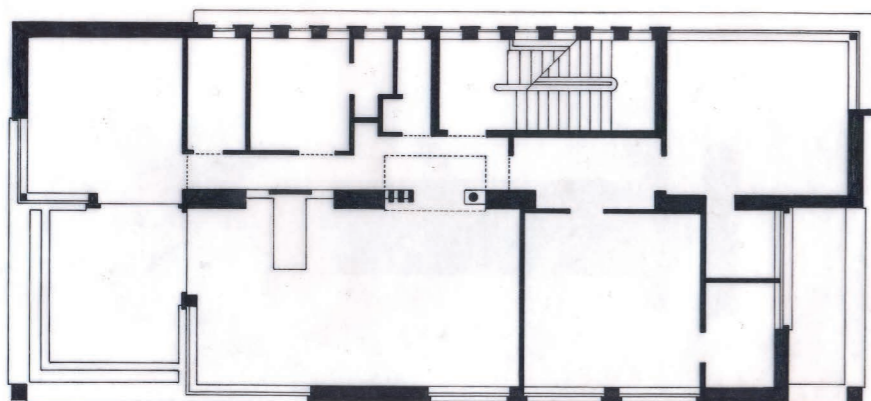

Bp. II. Kavics u. lakóépület ALAPRAJZ I. 1933.

1. lépcsőház 2. előtér 3. nappali 4. szoba 5. konyha 6. fürdő 7. közlekedő 8. kamra 9. wc 10. terasz

Bp. II. Kavics u. lakóépület ALAPRAJZ I. 1960.

Tomay Tamás: 1. Emeleti alaprajz, 1992-96

Kavics utca 8.d
1992-1996.
Formai- és részlet gazdagodás

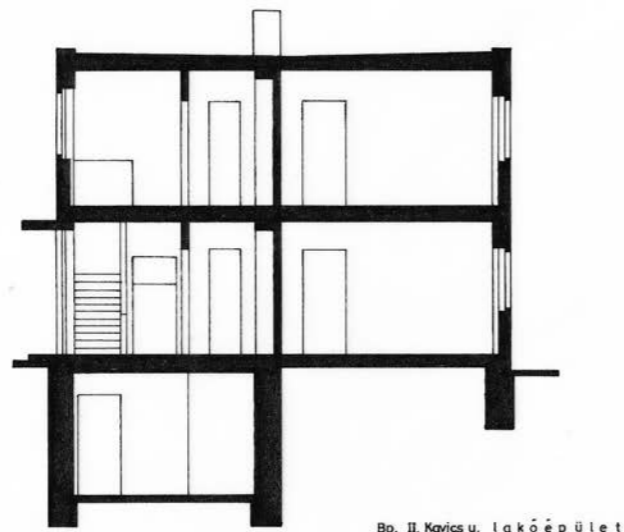
Bp. II. Kavics u. társasház (átépítés, bővítés) makett 1992-96

- 74

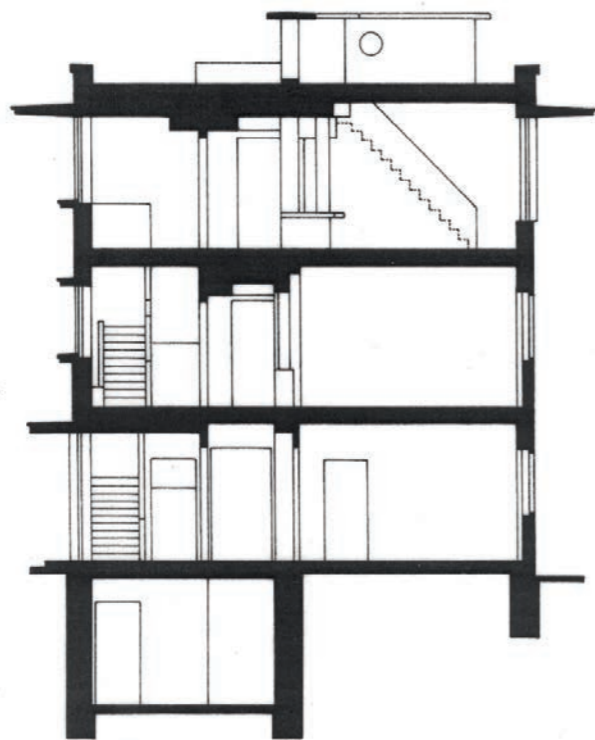
- 75

Bal bent: Bejárati homlokzat a többszöri átalakítás után, 1992
Jobb fent: makett fotó a bejárat felöli homlokzatról, 1992
Alul: Bejárat felöli homlokzat átalakítás után, 1996
Fotók: Tomay Tamás

Bp. II. Kavics u. lakóépület
KERESZTMETSZET 1933.

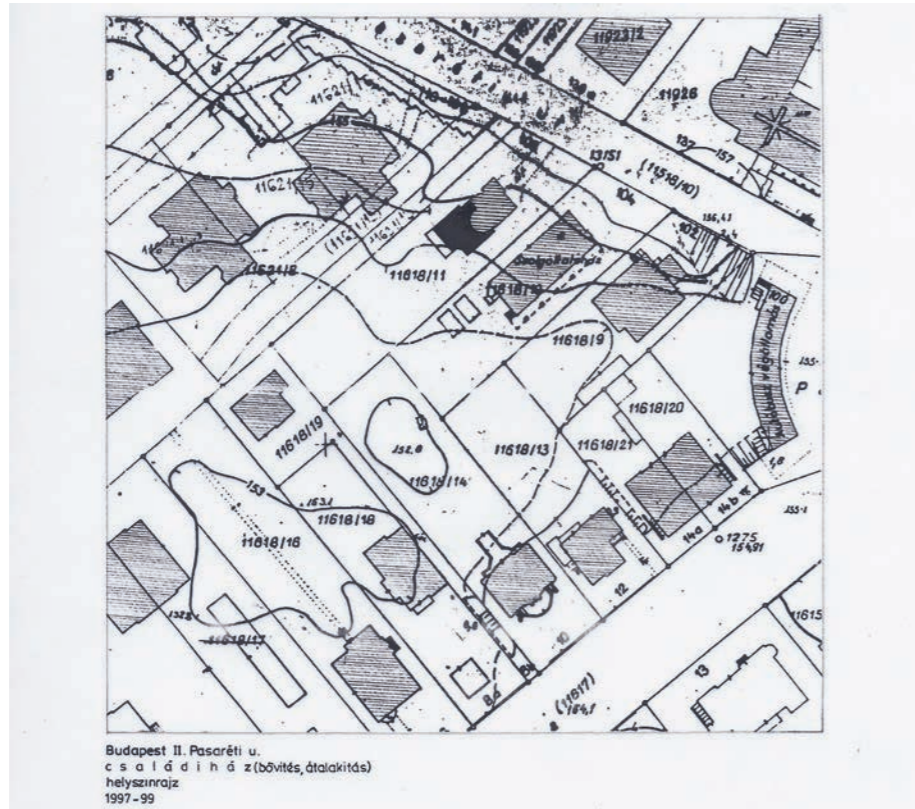

Budapest II Kavics u.
társasház
metszet
1992-96

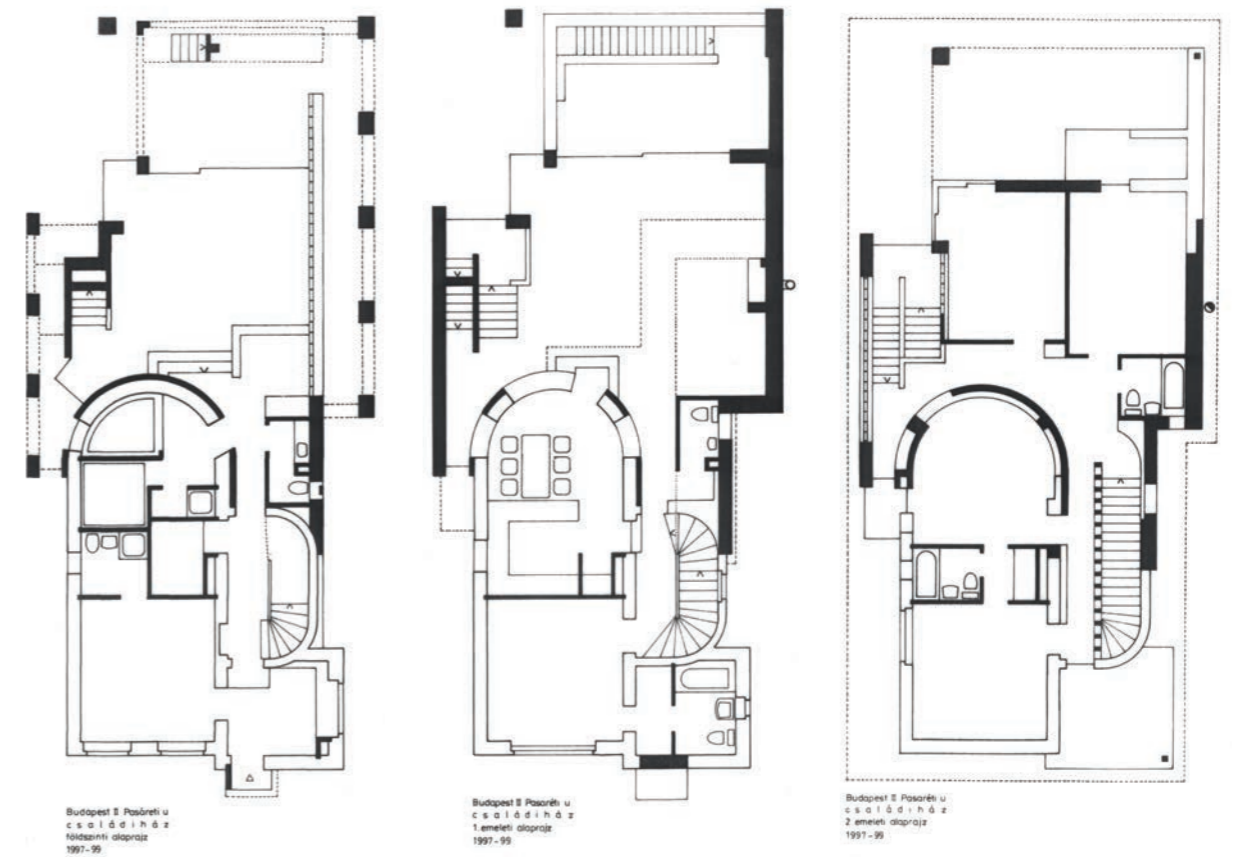
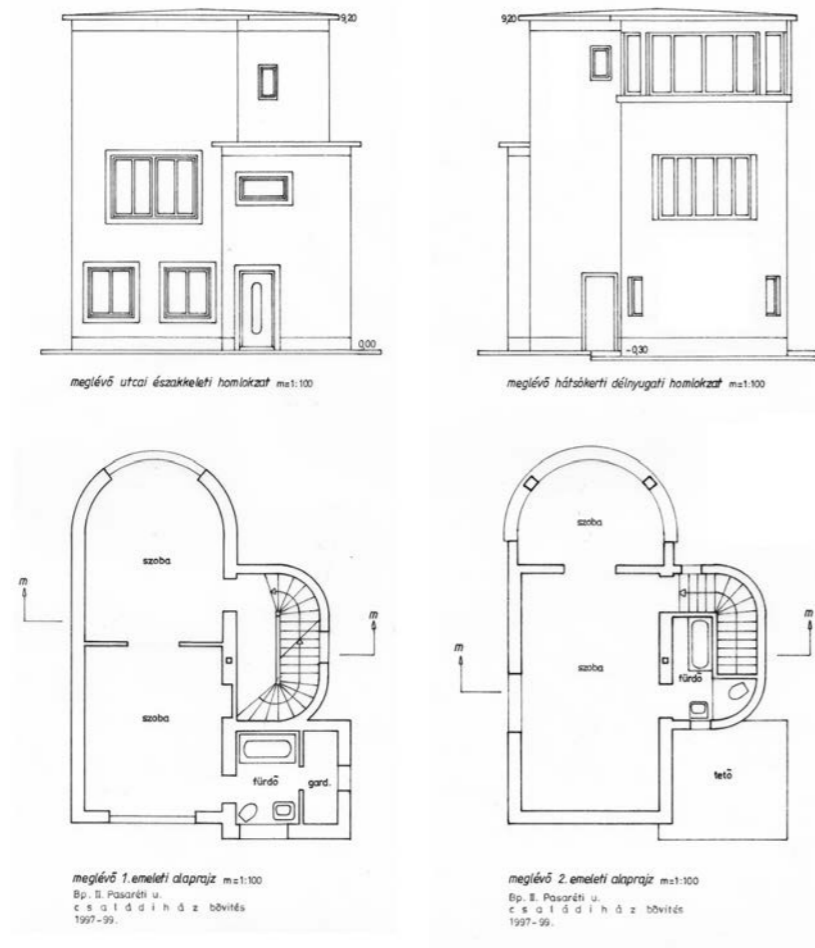
- 76

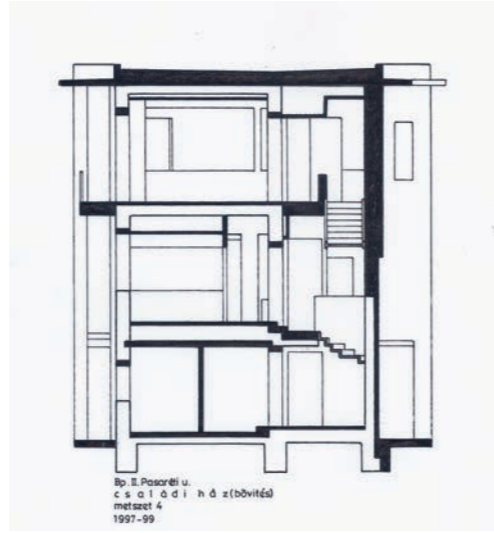
- 77

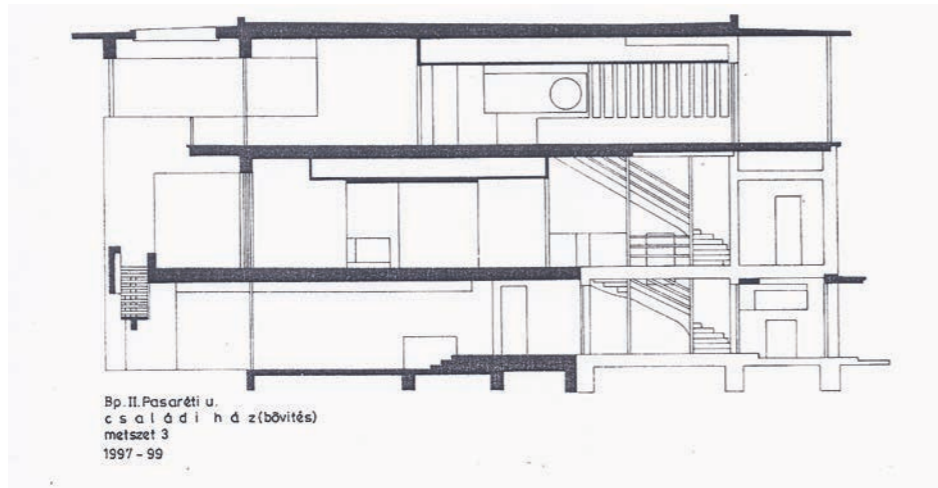
Pasaréti út 106.
1996-1999.
Expresszív kiegészülés

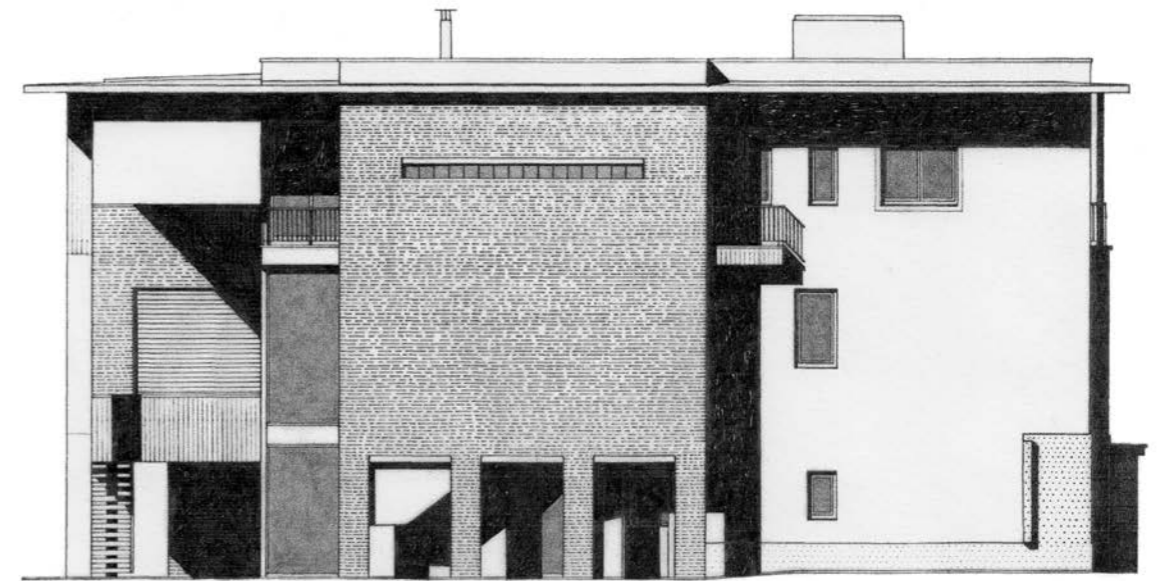

Bp. II. Pasaréti u.
c s a l á d i h á z (bővítés)
metszet 4.
1997-99

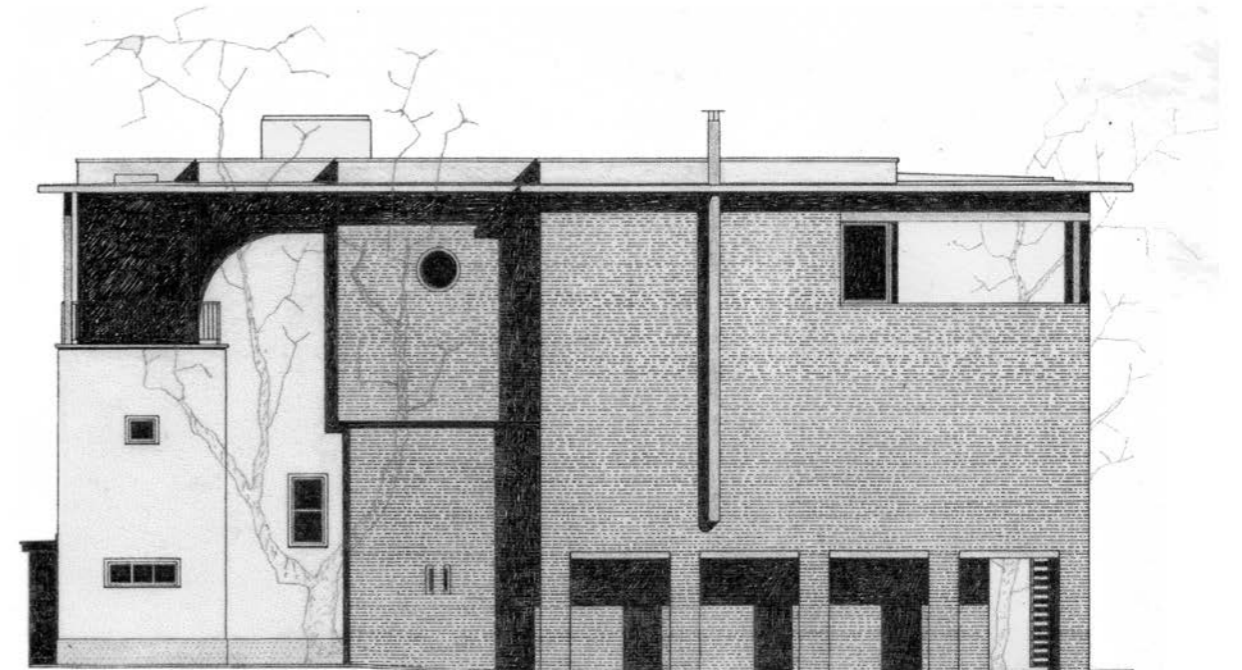
Bp. II. Pasaréti u.
c s a l á d i h á z (bővítés)
metszet 3
1997-99

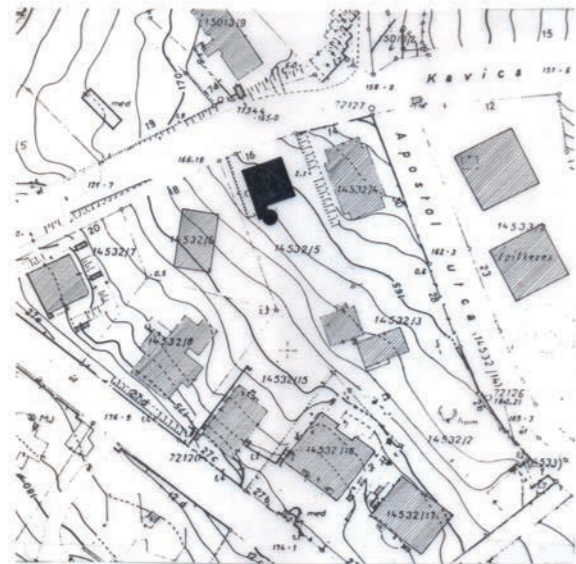
Bp. II. Pasaréti u.
c s a l á d i h á z bővítés
oldalhomlokzat
1997-99.

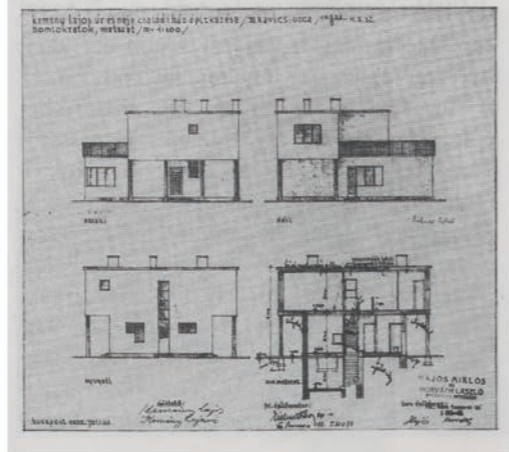
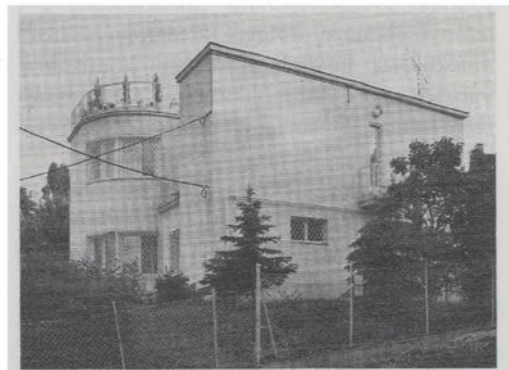
Fotók: Häider Andrea, Új-Magyar Építőművészet 2000/3

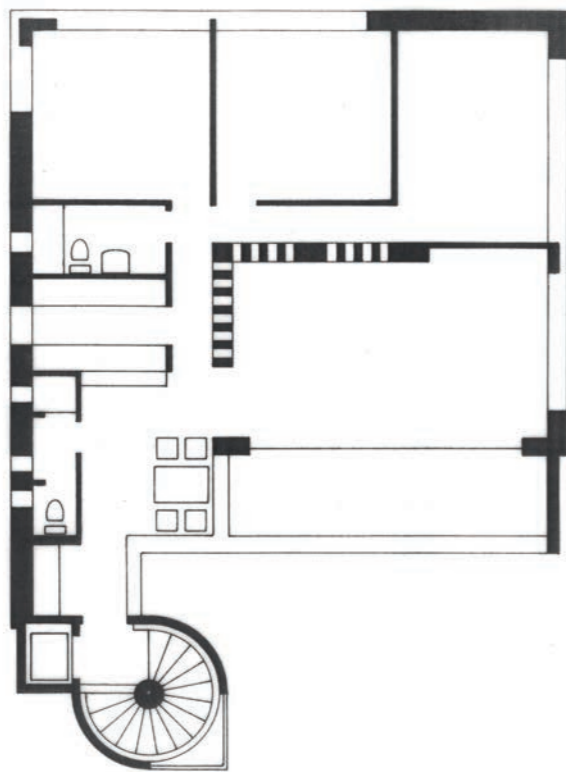
Bp. II. Pasaréti u.
c s a l á d i h á z bővítés
oldalhomlokzat
1997-99.

Budapest II. Kavics u.
családi ház
helyszínrajz
2000 - 2002

Kavics utca 16.
2000-2002.
Homlokzati didaktika

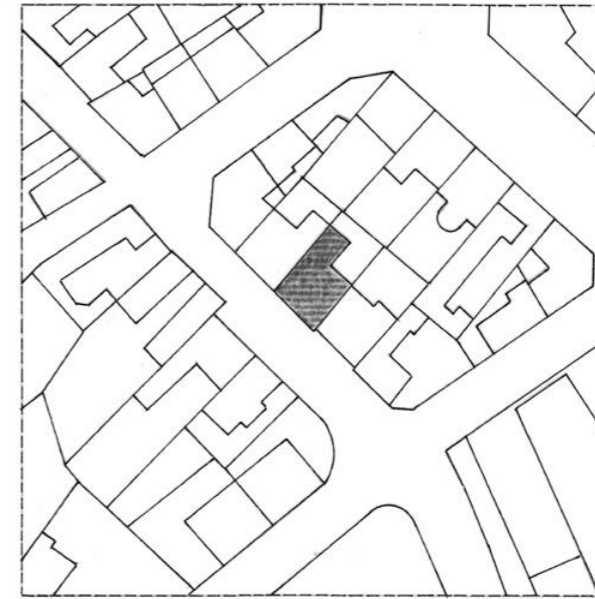

Budapest II. Kavics u.
családi ház bővítés
emeleti alaprajz
2000 - 2002

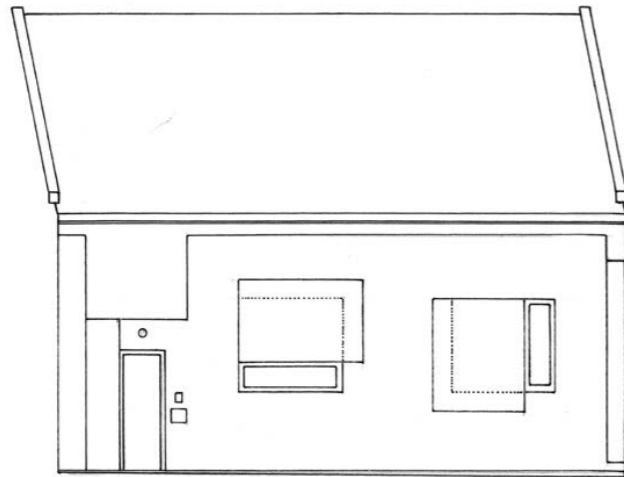

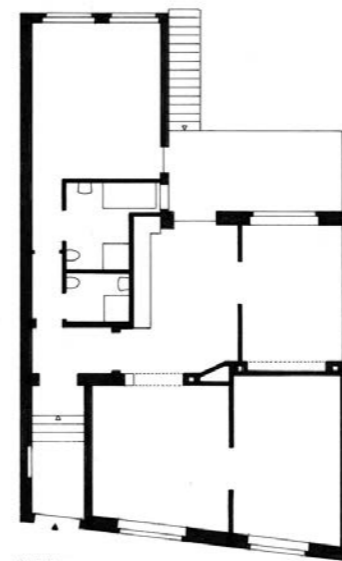
Daru utca. 5/a
2009-2012.
A keretek újra írása és téri transzformáció

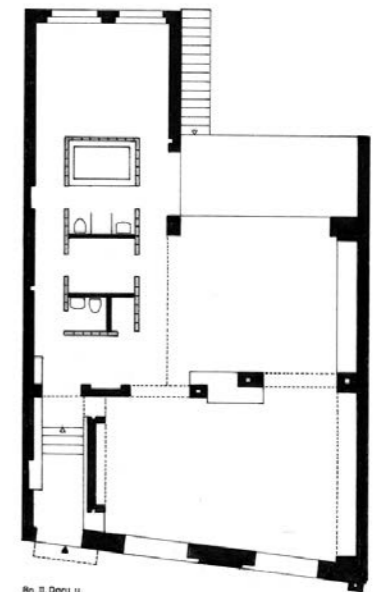
Bp. II. Daru u.
c s a l á d i h á z
helyszínrajz
2009-2012

Bp. II. Daru u.
c s a l á d i h á z
átalakított utcai homlokzat
2009-2012

Bp. II. Daru u.
c s a l á d i h á z
meglévő alaprajz
2009-2012

Bp. II. Daru u.
c s a l á d i h á z
átalakított alaprajz
2009-2012

- 86

Bp. II. Daru u.
családi ház
meglévő utcai homlokzat
2009-2012

- 87

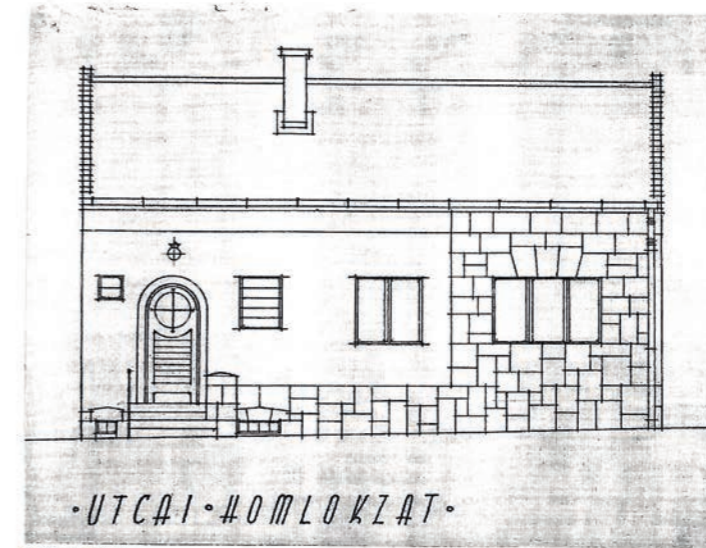
fent: utcai homlokzat, 2009
alul: utcai homlokzat 2012
fotók: Tomay Tamás

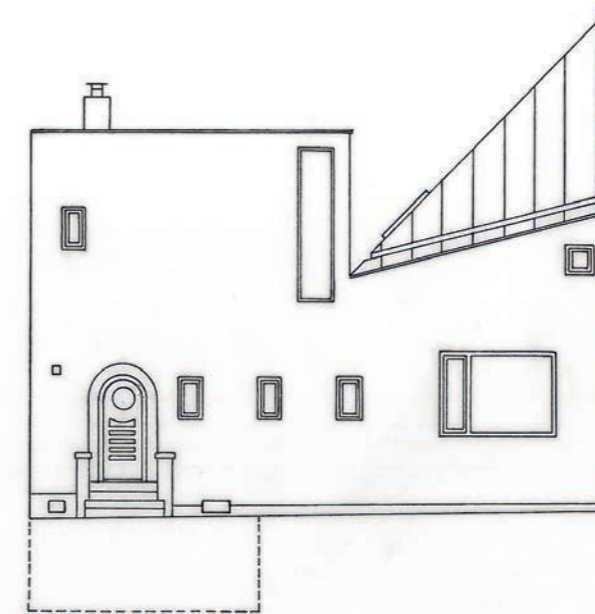
Bp. II. Daru u.
családi ház
átalakított utcai homlokzat
2009-2012

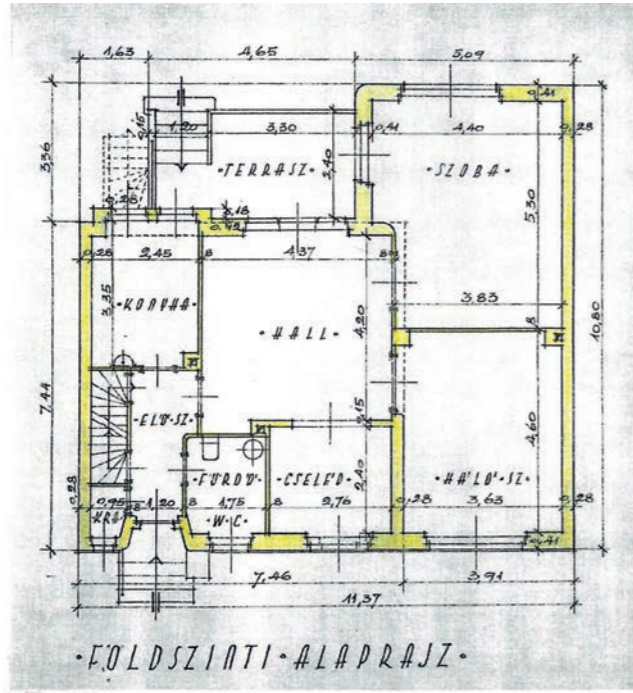
Brassó utca 11.
2014.
Az illeszkedés, mint különvélemény

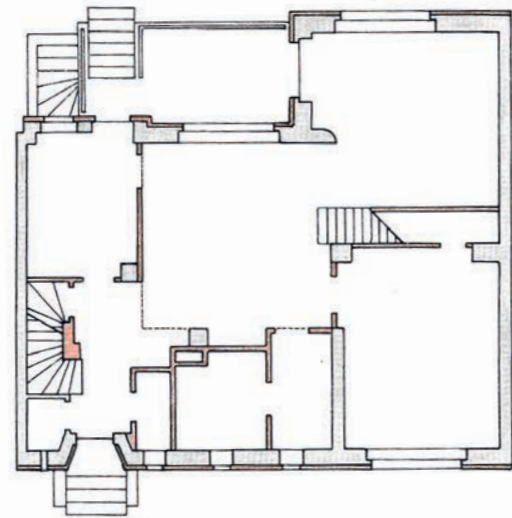
Budapest XI. Brasso u.
családi ház
meglévő utcai homlokzat
2012 - 2014

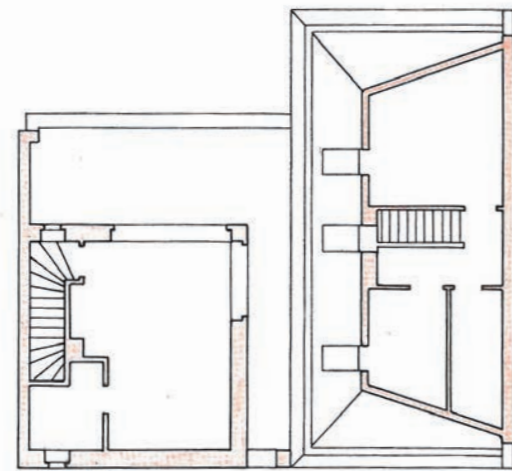
Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett utcai homlokzat
2012 - 2014

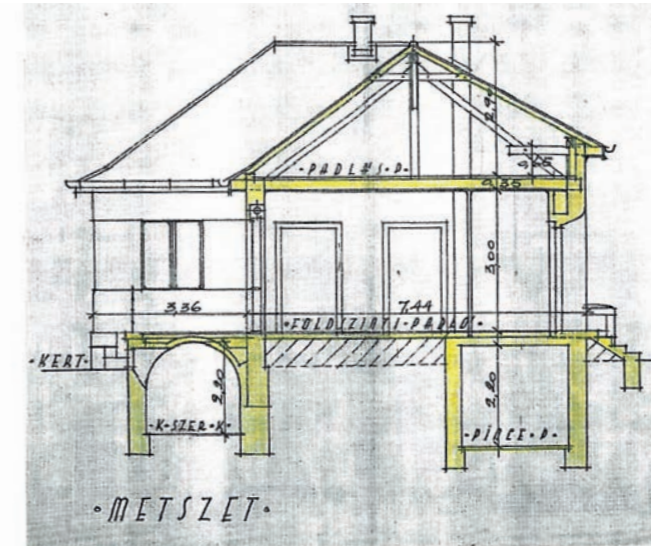
•FOLDSZIANTI ALAPRAJZ•

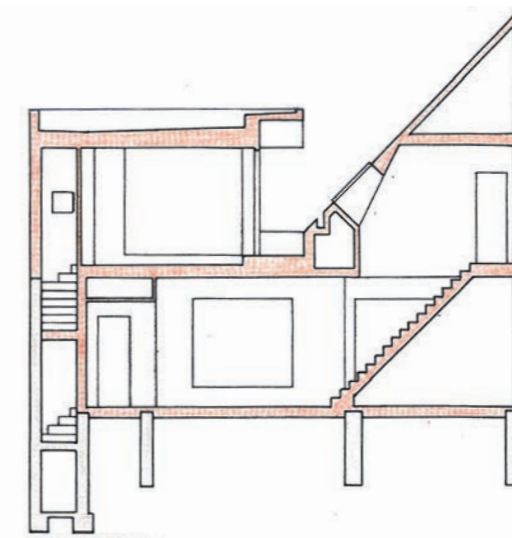
Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett földszinti alaprajz
2012 - 2014

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett emeleti alaprajz
2012 - 2014

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
megező metszet
2012 - 2014

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett hosszmetset
2012 - 2014

Budapest XI. Brasso u.
családi ház
tervezett keresztmetset
2012 - 2014

- 92

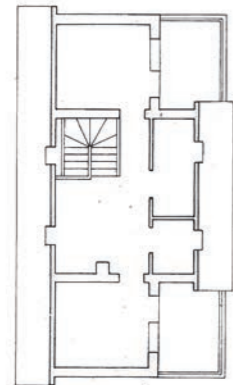
- 93

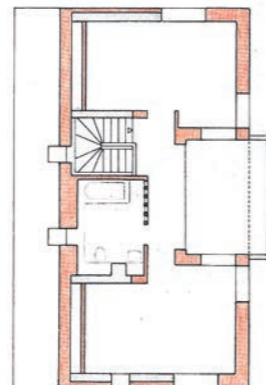
Fent: utcai homlokzat fotó Klein Rudolf, MÉ:2018/1
Alul: fotó az étkezőről Tomay Tamás

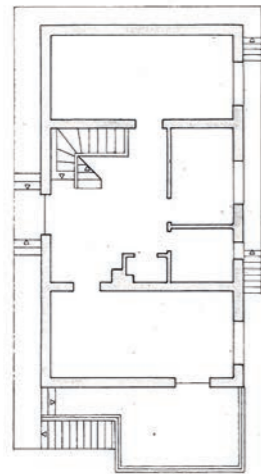
Fotók: Klein Rudolf 2018...

Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
megelői terv
2015-16

Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
ambró terv
2015-16

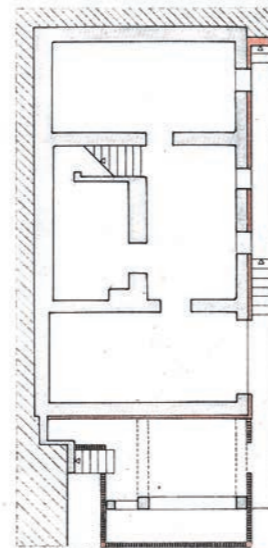
Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
megelői terv
2015-16

Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
tervezett felújítás
2015-16

Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
helyszínrajz
2015-16

Boltonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
pince alaprajz
2015-16

Esze Tamás utca
2015.
Alakváltozás

- 94

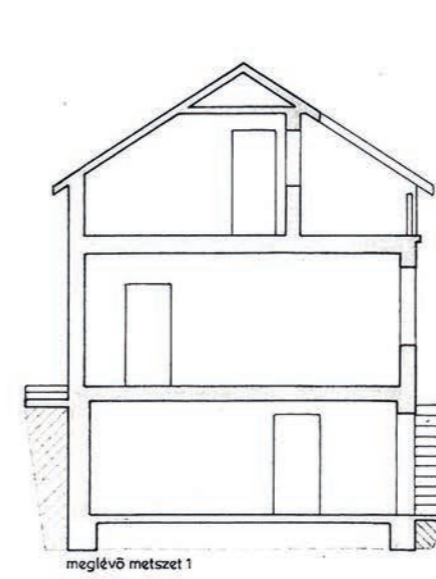

Fotók: Gyulovics István 2019..

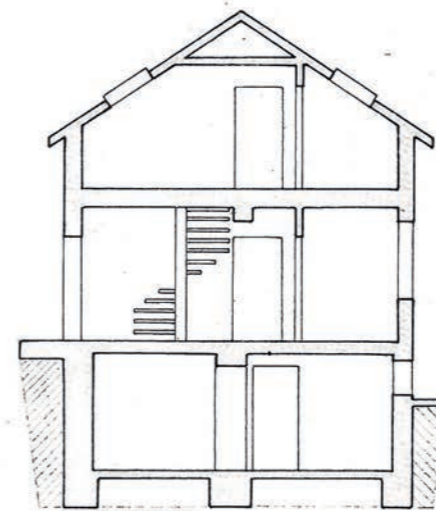
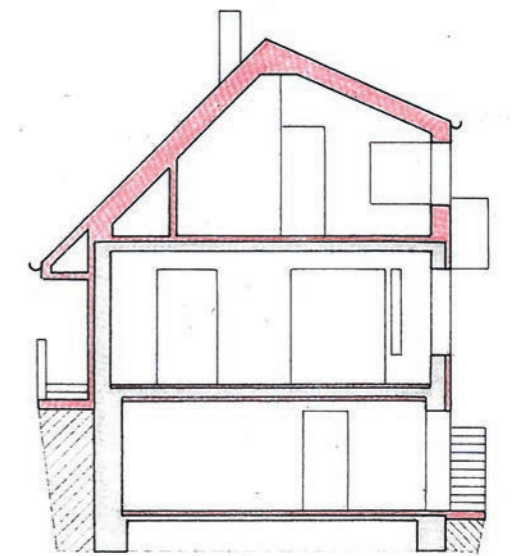

Fotók: Gyulovics István 2019..

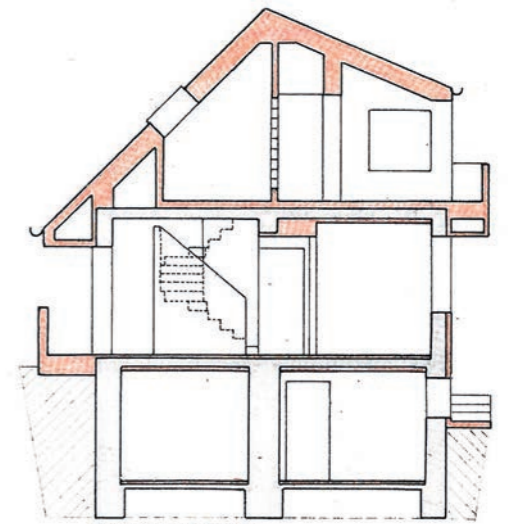

meglévő metszet 1

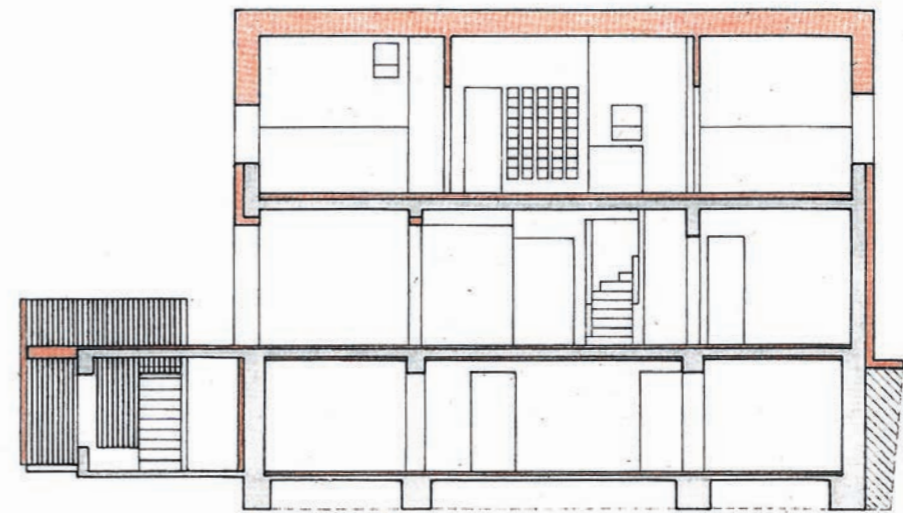

meglévő metszet 2

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
meglévő metszetek

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
Keresztmetszet 1
2015-16

Balatonalmádi Esze T.u.
családi ház átépítés
hosszmetszet
2015-16

Balatonalmádi Széchenyi sétány
alkotóház átalakítás, pince bővítés
helyszínrajz
2011-17

Alkotóház - Balatonalmádi
2015-2017.
Kapott és hozott örökségek

Balatonalmádi Széchenyi sétány
alkotóház átalakítás, pince bővítés
utcai homlokzat
2011-17

Balatonalmádi Széchenyi sétány
alkotóház pincebővítés
utcai homlokzat
2016-

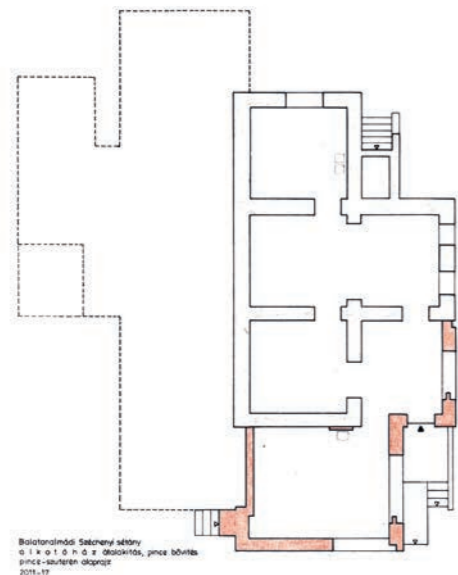
Balatonalmádi Széchenyi sétány
alkotóház átalakítás, pince bővítés
meglévő utcai homlokzat
2011-17

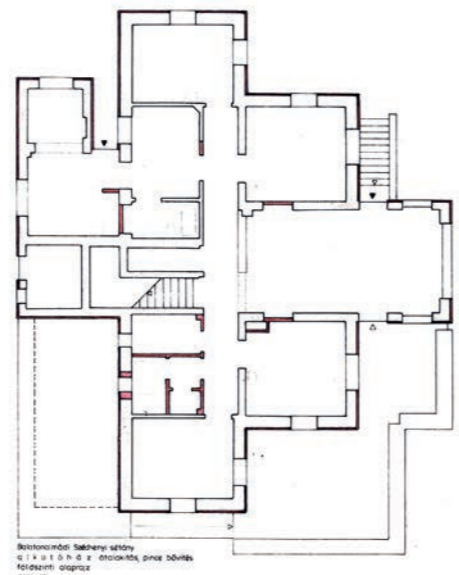
- 98

- 99

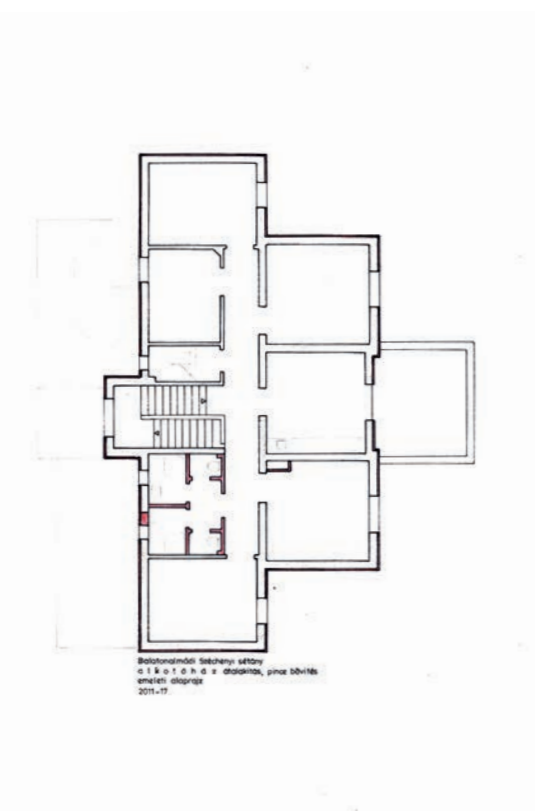
Fotók: Gyulovics István 2019..

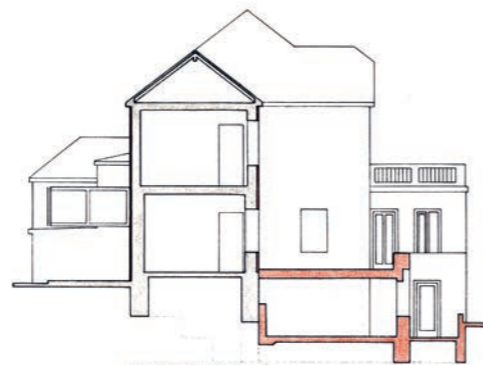
Boltonvárosi Székely utca
 0 1 x 0 1 0 0 0 2. díszkő, pince bővítés
 pince-szűrtér átépítés
 2011-17

Boltonvárosi Székely utca
 0 1 x 0 1 0 0 0 2. díszkő, pince bővítés
 földszinti átépítés
 2011-17

Boltonvárosi Székely utca
 0 1 x 0 1 0 0 0 2. díszkő, pince bővítés
 emeleti átépítés
 2011-17

Boltonvárosi Székely utca
 0 1 x 0 1 0 0 0 2. díszkő, pince bővítés
 keresztmetszet 2
 2016-17

Beszélgetések az építészetről Tomay Tamással

Függelék

Fotó: Gyulovics István 2019.

– 104

Beszélgetések az építészetről Tomay Tamással

2018.09.11. Káptalanfüred, Zerge lépcső

Erről a beszélgetésről nem készült hangzó anyag, így kizárólag a kézzel írott jegyzeteimre hagyatkozva igyekeztem olvashatóvá tenni a szöveget.

– 105

Tamás: -Lehet, hogy nekem csak a kis házak mennek.

A Corvin-negyedre is meghívtak, de nem nyertem. Kiválogattak. De őszintén szólva nem is szívesen terveznék ilyen 300 lakásos épületeket, a trendek miatt. Engem ezek nem érdekelnek.

A Demján féle kamaraerdei lakóparknál is meghívtak, de az sem működött. Nem lehet rendetlenkedni a beruházóknál, kiszórnak.

Vannak megbízók, akik elmennek az első beszélgetés után és nem jönnek vissza. Nem mindenkivel találok meg a közös hangot.

A Balatonfüredi nyaraló tulajdonosai a Detrekő utcai lakás tervezése után bíztak meg. Ugyan három másik építészől is kértek vázlatot, de nem szerződtek velük. Utolsóként velem próbálkoztak és megkaptam a megbízást. Érdekes volt mennyire nem értik a tervet, a születő házat a megbízók. Csináltattam látványterveket az épületről még a tervezés

közben. Nagyon tetszett nekik. Majd készült egy papír makett is, na attól elborzadtak. Az építetőnek fogalma sincs mit erőszakol ki az építészből.

A portaépületnél -negyven évesen- éreztem először, hogy ez az, ezt kell csinálni. Én lassan találtam meg magam. A Gulyás Kefi fiatalon szinte pályakezdőként robbant be a házaival. Úgy hívták az építészet Puskás Öcsije. Negyven éves korától szinte érdektelen dolgokat csinált.

A Kifutó Modellek rajzolása közben éreztem azt, hogy szinte mindig ugyanazt csináltam, mindig ugyan azt rajzoltam. Nem tudom mi alapján döntöttem el azt, amit csinálok. Egy ponton érzem, hogy jó.

"Nem lehet holnap ugyanazt gondolni, mint tegnap" mondja Janáky István.

Pasaréti út: azt gondolom most már, hogy helytelen színpadias, magamutogató. Arról leszoktam. Turányi Gábor a megépülés utáni szilveszterkor azt mondta: "Te figyelj, szerintem ennél jobbat te már nem tudsz csinálni."

Itt Káptalanfüreden is dolgozom, azért is van a rajzasztal. Csináltam már vázlattevéket, meg kivitelit is.

A fiatalokat nem érdekli a 'napi építészet'. Emlékszem a Farkasdy, Jánossy mikor jött a posztmodern semmit sem értettek, hogy mi folyik itt. Én körülbelül éreztem, de nem szerettem. Nem szimpatizálok vele. Elég volt.

A Múterem I./1-et 1986-ban U.Nagy Gáborral azért alapítottuk, mert nem éreztük jól magunkat Rimanóczy Jenő mellett az AÉTV-ben. Mindenki maszekolt már a munkahelyén. Mi klientúra nélkül indultunk el a semmibe. Volt félretett pénzünk és azt mondtuk, van egy évünk amíg az kitar, megnézzük működik-e az önálló lét. Koldultunk az alkalmi megbízóknál. Magyar Villamosművek Trösztől jött a Torockó utcai ház.

1990-ben aztán U.Nagy Gábor leköltözött az Őrségbe. Egy évvel azelőtt jött Jancsó Miklós hozzánk, egy rövid időt vele is együtt dolgoztunk.

1988-90 Gulyás Klári velünk dolgozott, elsőrangú szerkesztő volt.

1993-ban egyedül maradtam a tetőtérben.

"Az építészet intim dolog."

1990-ben kezdődött a családi ház korszak. Korábban nagyon ritka volt. Gödöllőn is épült egy házam.

1991-ben aztán az Év Háza-díjat kapta a Zsíroshegyi utcában álló családi házam. A megbízónak elfogyott a pénze. Eladta és megvette a telket a Dutka Ákos utcában. Jött is a következő megbízás. Azt azóta is kiadja, külföldiek veszik ki rendszeresen.

2018.09.25. Török utca 5.

T: -Torockó utca új építés a régi kontúron belül. Ezt még az U.Nagy Gáborral együtt csináltuk a Magyar Villamos Trösztnek. Makovecz Pasaréti úti háza lebegett a szemünk előtt. Annak a viselkedése, hogy ikerház, de valami teljesen más történik. Ikerház típus nem létezik egészen az 1930-as évekig, ez nagyon érdekes.

Kavics utca 16. elég kudarcos volt. Jelentős átépítés volt. Még talán benne is van a Buda Építésze a Két Világháború Között kötetben. Rettenetes kivitelezői kudarcok voltak, és lassanként elveszett a bizalom a megbízó felől. Megromlott a kapcsolat. A látszó beton felületek nem lettek szépek, le kellett vakolni szürkére.

Daru utca az 1920-as években épült, egy becsületes kőműves készíthette.

A fiam háza pedig a '70-es években készült.

Az átépítéseknél viszonylag nagy rutinnal rendelkezve is könnyebbség, hogy van valami a lapon. A vadonatúj munkáknál kell valamit a lapra helyezni, amit igaznak vélek. Hogy mi az, amit igaznak vél az ember az nagy kérdés. Azt tudom, hogy én mit csinálok. Biztos az emberben van egy rendteremtési vágy. A fejében egy kuszaság van, talál egy szálát, járatot, amittől aztán nehéz is szabadulni.

Rajk László Lehel téri háza dekonstruktivista. A mesteriskolán egy szobába tettek vele mikor Gibraltárban voltunk. Megpróbált rábeszélni, hogy szökjünk át Tangerbe. Nem szerettem volna. Ő ennek ellenére nekivágott másnap hajnalban. Visszatoloncolták.

Janáky a negyedik műtípussal felkészül az épületek használók általi továbbépítésének lehetőségére. A mű időbeni deformálódására. Előbb utóbb a ház körül kialakul a rendtelenség. Ha a ház körül változik a környezete, az is változik. Nem mindegy, hogy milyen környezetbe épül bele egy ház. Ha az ember egy házat lerajzol arra hatással van a környezete. Vegyük példának a MÚPÁ-t, ahol ha már mellette házak lettek volna lehet, hogy a MÚPA is más lenne.

A rendteremtés a környezetre is vonatkozik. Megnézve egy adott helyszínt el kell, döntenie kell-e ide ház egyáltalán vagy sem. Mert valahová nem kell ház. A természeti környezet önmagában egész, egységes. Azt ne felejtjük el, hogy a papok tudták hová kell építkezni. Mi alapján tudja eldönteni az ember, hogy lehet építkezni? Ez egy érzés, a rajzból, rögtön érezni, hogy lehet építeni, hogy igaz.

A világnézet az irodalmi művekből kiderül, meg talán még a képekből is a szobrokból is. Az építészetből nem tud kiderülni. A modern építészethez társítják az alapvetően balos nézeteket. Magyarországon a Molnár Farkas, a Fischer meg a többi. Ez magából a programból, a szociális programból indult ki. Ma az épületekből nem lehet az építészekre visszakövetkeztetni. Az ember nem abból indul ki, hogy van-e valami a lapon, vagy még mindig üres. Az építészek különböző világlátású emberek, ha elbeszélget velük az ember ki is derül. A beállítottság alapján nem tud következtetni az ember az építészekre és az építészekből sem a művekre.

A Radnóti Sándornak volt egy érdekes mondása a Nádasnak a Párhuzamos Történetek könyvéről, hogy: kitűnő műnek tartja, de a világlátásával mélységesen nem tud egyetérteni. És ebben van megfontolandó. A könyvekből kisugárzik a világhoz való hozzáállás, épületekből nem. Vagy nem?

István: -Szerintem a habitus az kisugárzik, átjárja az épületeket. Ezért van az, hogy ahány építész annyi féle ház, még hogyha azt vesszük, hogy vannak ilyen iskolák, vagy divatos szóval élve mémek, amiket átörökítenek mesterek a következő generációra. Ezek tetten érhetőek. Már csak ha a Janákyt vesszük, aki egy nagyon karakteres figurája a közelmúlt építészetének. Vagy az ő kortársa a Makovecz, nem?

T: -Igazad van, a modernizmus folytatása, vagy annak a tanulmányozása folyt az egyetemen. De akkor párhuzamosan kialakult a magyar szerves építészet, és ez kétségtelen, hogy egyértelműen két különböző világlátás terméke volt. Itt amikor az ember világlátásról beszél akkor politikai beállítottságra is gondol. Az irodalomból kikövetkeztethető a politikai nézet. Egy Makovecz házat nézve a díszletből kikövetkeztethető a világlátás és a politikai nézet is. De a modernizmus, vagy az, ami azóta történt, vagy abból nőtt ki az sokkal neutrálisabb. Az kétségtelen, hogy ez a magyar organikus építészet, -mert az organikus építészet egyébként nem az- van egy elkötelezett világlátása. Többek között azért nem kapcsolódott az ember ahhoz, mert nem értett egyet a világlátással. Ami érdekes, hogy sok embert ismerek, akiknek hasonló a világlátása mint a magyar organikus építészet és mégsem kapcsolódtak hozzá.

I: -Ez szerinted egyértelműen Makovecz személyéhez köthető? Ha ő egy baloldali, vagy liberális beállítottságú ember lett volna akkor másképp történik minden?

T: -Nem, akkor nem történik meg. Visszakanyarodva arra, hogy hogyan keletkezik a rajz az egy nagy talány. Egyrészt az is kérdés, hogy sok rajz van, amiből egy lesz kiválasztva, vagy egy rajz van mert fejben történik a válogatás. Azt is mondhatni mindegy, mert lehet fejben is válogatni. Vannak sokrajzos, meg kevés rajzos építészek. A sokrajzosoknál effektíve a vonalak mágiájából kialakul a megoldás. Fejben is meg lehet ezt csinálni és rögtön a végső eredményt lerajzolni.

I: -A rajz mindig egy projekció, kivetítése az ember gondolatainak. Akiben belül történik a kimunkálása egy tervnek ez a lépcső ez kimarad, vagy belül zajlik le ez a válogatás.

T: - Én inkább ehhez tartozom. Én tudom, hogy ez, hogy működik.

Nálam a rajz amikor az ember fejben csinálja, már az első rajz is ellenőrző funkciójú, hogy igaz-e? Nem nagyon ildomos fejben tévedni. Mostanában - amit régebben nem csináltam- vannak változataim. Ez valami ellágyulás, vagy elpuhulás. Több félét tudok elképzelhetőnek tartani. Az emberben van egy rangsor csak a megrendelőnek megmutatja mind a kettőt vagy mind a hármat, és átteszi a felelősséget arra. Annak a tudatában, hogy ha nem is az építész szerinti legjobbat választja, akkor is lehet vállalni. Másrészről van egy árveladási motívum is benne, hogy mintha kínálat létezne, közben tudom, hogy rábeszélem a hármóból az általam legjobbnak vélt dologra. A kiválasztás pillanatában azt érzi az ember, hogy rend lett hirtelen ebből a káoszról -hogy ennél a nem szerencsés hasonlatnál maradjunk- rend lett

- 108

a dologban. De ha nem dobja ki az ember ezeket az egyéb rajzokat és pár év múlva a kezébe kerül és visszanéz nem érzi ezt a bizonyosságot. Elveszik ez a bizonyosság. Ez mostanában mikor kiállításra készültem és összeszedtem dossziéba az anyagokat, maradt egy bizonytalanság benne, hogy milyen alapon tudtam olyan egyértelműen dönteni. Pedig egyértelmű volt a döntés, nem volt bizonytalanság. Ez volt az érzet.

Abban a pillanatban amikor érzi az ember, hogy ez lenne a helyes ezt nem lehet fokozni, akkor magyarázatot is talál hozzá. Fogalmilag körül tudja bátyázni azt a döntést. Ha nem lehet ezt megtenni akkor valószínűleg hibás az ügy. Függetlenül attól, hogy minden jó dolognak az a természete, hogy kvázi végtelen számú helyes magyarázatot kellene tudni rá adni. Ahány féle szemlélő, annyi féle helyes megfejtése van. A magyarázat ott akkor személyre szabott. Ha ez hiányzik az építészek utólag történeteket, okokat meg indokokat gyártanak a házhoz kapcsolódóan.

I: -Mit gondolsz arról, hogy Olgiati azt mondja korunkban megszűntek a referenciák és az építészet is egy gyökértelen állapotba került. Ezért van az, hogy mindent lehet építeni. Ferkai is azt mondja, hogy az utolsó építészeti hagyomány a modern.

T: -A Szentkirályi mondta egyszer régen, hogy ő nem szól hozzá, csak ötven évvel ezelőtti dolgokhoz, mert nem lehet az embernek a saját korára rálátni. Ezt csak azért mondom, mert milyen sokféle az építészet mondjuk mi, és ötven év múlva teljesen homogénnek fogjuk látni. Ő azt mondja ez mindig is ilyen volt. A barokkot mi homogénnek látjuk, de akkor nagyon különbözőek voltak azok a házak. Egyébként én ebben a pillanatban nem látom olyan sokfélelenségét. Függetlenül attól, hogy a törekvés az, hogy különbözősön. Ez az izgalmasságnak a homogenitása. Ami nagyon könnyen unalomba fulladhat. A folyamatos izgalom közönyössé teszi az embert. Itt érdemes azt megkülönböztetni, hogy a sztárepítészetet vizsgáljuk, vagy a tömeges építészetet. A huszadik század elején demokratizálódik az építészet, a családi házak döntő szerephez jutnak. Korábban a jó minőségű kis házak a nagyobbak egyfajta utánérzetei voltak. Bizonyos stílus lecsorgásból nagyon jó kis házak születtek. A visszafele hatás, hogy kis ház hat a nagyházra, az huszadik századi termék. A MŰPÁ-t, ha lekicsinyíted az lehet egy hétvégi ház is. születnek ilyen családi házak. Egy felnagyított családi ház.

Irodaházak, lakóparkok épülnek nagyon. Végül is ezek nagyon hasonlítanak egymásra. Több olyan helyszín is van, ahol egytömegben láthatunk ilyeneket. Az egyik a Corvin negyed, a másik a Boráros tértől a MŰPÁ-ig, ahol lakó és irodaházak tömkelegét látjuk. Itt nagy tömegben láthatjuk mi a magyar építészet terméke. Ezek nagyon hasonlítanak egymásra és nagyon hasonlítanak az erős nyugati trendekhez.

Régen voltak háznéző mozgalmak, hogy egyes házakhoz kimentünk csoportosan. Összegyűlt húsz-harminc építész és elment megnézni a Janákyt a Béres házat. Ez megszűnt, szerintem párhuzamosan azzal az egyre erősebb odafordulással a nyugati építészet felé. Onnan jönnek valójában az igazi dolgok, ne a Janákyt nézegessük meg a Turányit, hanem a külföldi épületeket. Nem szemlélet, hanem nézés váltás volt, hogy távolabbra nézzünk nem a helyit, mert az izgalmasabb, ami 500 kilométerre van, mint ami itt.

- 109

Futott még, mint érdekesség ez a magyar regionalizmus, téglá meg anyaghasználat, meg bizonyos értelemben formai dolgok is voltak. Ez aztán kifulladás a 2000-es évek elejére. Bizonyos fokig azért is mert elhangzanak olyan vádak, hogy amit mi magyar regionalizmusnak nevezünk, az tulajdonképpen provincializmus. Ez elhangzott az építészeti közbeszédben. Nem mintha ennek hatása lett volna, de el is gyengült ez a hullám, kisimult.

I: -Szerinted mi az oka, hogy a téglá használata kifutott? Neked is vannak ilyen házaid. Bár sok esetben érzem ott, hogy az épület vakoltként is megállná a helyét, a homlokzat arányrendszere szól, nem a téglá.

T: -A Reimholz Péter Videoton Oktatási központjáról először azt gondoltam nem is rossz így. Láttam ezt a folyamatot amikor hőszigetelték, levakolták, mert akkoriban arra felé mentünk Balatonra. És akkor egy egyetemi előadáson hirtelen azt mondtam, hogy tulajdonképpen lehetett volna vakolt is. És aztán ezt visszavontam egy év múlva, mert oly mértékben jelentősége volt, ennek a téglalaburkolatnak, hogy nem tudom mért láthattam helyesnek vakoltan. Ezek a tévedések kísérik az embert, hogy mért láthattam úgy? A vakolás jelentősen megváltoztatta, sivárabbá tette. A téglának a részletezettsége fontos volt ezen a házon.

Az, hogy miért szűnik meg a téglá használata, miért változik ez. Lehet, hogy ezt csak egyénre lebontva lehet vizsgálni. Ugye könnyű lenne azt mondani, hogy mást gondol az ember az építészetről már. Másra gondol amikor házat próbál tervezni, mint korábban és ahhoz a téglá nem passzol. De ez blöffnek is hangozhat. Nem tudjuk, hogy ez igaz, vagy nem igaz. Ami igaz lehet az az, hogy kétségtelen, hogy megváltozik az ember véleménye idővel. Nem tervezném ugyanazt. Bár látszólag nagyon hasonlít, de jó esetben ez egy fejlődési folyamat, rossz esetben egy visszafejlődés. Könnyű lenne azt mondani, hogy az ember új anyagokkal dolgozna és jól jön a frissítés, hogy erőszakoljuk ezt ki, hogy ez most nem téglá lesz és akkor ez frissebb és mást gondol az ember. De az ember előbb gondol mást és amiatt változik meg ez a téglá dolog.

A Kavics utca 8-nál a megbízó egy svájci orvos volt. Mindenképp egy plusz szintet akart. Alaposan nézve visszaolvasható az ügy. A történelem folyamán az építések folyamatosak. Nem volt intenció, hogy különbözni kell. Az individualizáció végsőkéig feszítése. A különöcködést nem kedvelem. Az előző feleségen függönyből varrt ruhákban járt, nem ezért váltunk el, de zavart.

A habitus jobban kiolvasható az épületekből.

Ha az ember kitapogatja a közelmúltat akkor megtalál olyasmit, amit nem tud létrehozni.

Janákyéknak ez egy új dolog volt, amit behoztak: a rendetlenség.

A probléma az, hogy az építészet nem tud negatívát ábrázolni.

Amikor elkészült a Lehel Piac szerették a kritikusok, Dr. Beke László, a művészettörténész ujjongott. Rajknak jók a díszletei, azt mondják. '78-ban vele voltam mesteriskolás. Erre Janáky azt mondja: „A jövő rendetlenségét is be tudja fogadni az épület.”

A fiatalok kontrollálatlanul tudnak gondolkodni.

A Cékla utcai házamban egyik verziójaként a pilisborosjenői tervet mutattam meg a megbízóknak. Azt választották. Itt azt szabtam ki feladatnak, hogy annak a hibáit korrigáljam.

Jó lenne az épületekre időnként újra ránézni. Amik itt vannak Budapesten azokkal könnyű, de mást gondolok-e idővel a stockholmi irodaépületről? A Hajós Alfréd uszoda ellebegtetett alsó ablakait nézegetem időről időre. Az idősebb Janáky nagyon jól tette, hogy a tartószerkezet oszlopait megtartva, de anyagváltással -téglá alatt fehér vakolt sáv az üvegezett részek között.

2018.10.09. Török utca

T: -Az átépítés önmagában nem teremt egy irányzatot. Hacsak valaki azon nem kezd el gondolkodni, a szó szoros értelmében, hogy minden átépítés, minden továbbépítés. Tehát egy vadonatúj építési is, attól függ mennyire veszi az ember konkrétan. Tehát a meglévőnek, ha abból megmarad valami és az ahhoz való továbbépítésnek konkrétan az, hogy hozzáépítész letagadhatatlanul. És ebből úgy néz ki, hogy kialakulhat egy viszonylag kedvező állapot, tehát, hogy úgy mondjam időben nagyobb távlatot mutat meg az új ház, a vadonatúj ház, mert bizonyos szempontból látod a múltját. Most, hogy mesterségesen előállítható ez a helyzet tehát, hogy üres a telek, üres a papír és minden, és mégis úgy csinálni mintha lenne ott valami, effektív lenne ott valami, olyan korlátokat állítani az embernek magának, mintha ténylegesen ott lenne valami, tehát ahhoz építenék hozzá, hát ez egy kérdés, hogy lehet-e? Lehet-e ilyen bűvészműtárványt csinálni.

I: -Meg hogy igaz-e?

T: -Tehát, hogy üres a papír, oda teszel mégis valamit mintha lenne ott valami régről, és azt elkezdted bővíteni és úgy állítod elő a vadonatújat. Tehát ez egy teoretikus feltevés.

I: -Tehát ez, mint egy módszer?

T: -Igen, mint egy módszer. De ennek a módszernek ugye komoly és beláthatatlan következményei lehetnek, mondanom se kell. Hát nézd, ugye ezt akkor rögtön be lehet sorolni a posztmodernbe. De azt is lehet mondani, hogy egyes Esterházy könyvekben van 30-40-50 oldal vendégszöveg, ami egy az egybe van áttéve, és ha egy házba egy az egybe áttéved, ilyen vendég részeket, ugye akkor mi történik? Mert ugye azt állítod, hogy ... ami persze nem teljesen új, mert a zeneirodalomban is, a festészetben is, van példa már a 18. században is, hogy vendég művek, és vendégoldalok és vendég képek kerülnek bele az alkotásba. Csak nem volt erre úgy fölfigyelve. Nem tudatosult. Tulajdonképpen a posztmodern tudatosítja ezt, hogy vendég dolgokkal dolgozik egy új mű, most az építészetben ilyen, hogy egy az egybe épületrészt átvenni és azt továbbépíteni egy szűz telken, ilyenre nem volt példa. Ugye a posztmodern csak bizonyos stíuselemeket rátett, tehát ilyen szempontból természetesen eklektikus, de az eklektikának megvoltak azért a szabályai. A posztmodernnek meg nincsenek meg a szabályai, tehát az eklektika szabálykövető volt, ezáltal stílus... ez így nem jó, hogy stílus tiszta, de hogy valami olyasmi volt. A posztmodern nem stílustiszta, mert tényleg különböző. Tehát az Ybl Miklós, mint eklektikus építész teljesen szabályosan ténykedett.

2018.10.30. Török utca

Kezembe került a napokban a Takács István irodalomtörténész jóvoltából egy '88-as vita, amire persze én nem is emlékszem. Irodalmi vita, nem is tudtam róla '88-ban ez a Határ Győző és a Balassa Péter között volt. Ha érdekel akkor az Újhold évkönyv 88/2-es számában van benne. Határ Győző indította a "Nemzeti hamistudat", a Balassa Péter meg az "Összehasonlító sérelemtudomány" címet adta. Azzal küldtem át a Klobusovszkinak, hogy ha nagyon messziről is de lehetnek építészeti vonatkozásai. Bár ugye 30 éve volt ez a vita, de tulajdonképpen a Klobusovszkinak a témája az, hogy hogy áll a magyar és az európai helyzet az építészetben. És ez a két tanulmány az irodalomra vonatkozik, de nagyon, nagyon sok párhuzamot lehet vonni a kettő között. A magyar építészet és az európai építészet milyen vonatkozásban függ össze, hol párhuzamos, hol ellentétes, szóval nyilván alapvetően a fő sodorban vagyunk, mint ahogy az irodalomban is. Na mindegy biztosan találni vonatkozásokat az építészetben.

Azt nem igazán értem, hogy a Klobusovszki hogyan hozza kapcsolatba az Adolf Loost. Mert ezt végül nem mondta el.

I: -Talán abban a vonatkozásban, hogy Loos osztrák, de mégis európai.

T: -Akkor az Osztrák-Magyar Monarchiában tulajdonképpen Európában voltunk, Németországgal együtt. Az Osztrák-Magyar Monarchia az Közép-Európa volt egyértelműen. Nem voltak ilyen megnevezések mint '45-után, hogy Közép-Kelet-Európa. Függetlenül attól, hogy mi a birodalomnak, vagy a Monarchiának az agrár országa voltunk és a Csehek voltak az ipari ország.

I: -Lehet, hogy arra gondolt a Péter, hogy voltak hazai munkái, amik tipikusan Ausztriába készültek, és voltak prágai, meg párizsi házak.

T: -Lehet gondolni erre a puritán szociális esztétikára az épületei külseje kapcsán, hogy mi úgyse tudjuk felvenni a versenyt a divatot diktáló nyugattal. Aminek van egy szellemi alapozása, meg van egy gazdasági alapozása. Mert ez így igaz, másolatok készülnek itt, és akkor egy másféle orientálódó, egy rossz szó, hogy puritán, de egy nem annyira esztétizáló lehet, hogy az. Mert őszintén szólva meg kéne fogalmazni, ezt az állandó problémát, ezt a lemaradottság kérdést. Hogy és akkor most mi van, ha le vagyunk maradva?! Most mi ez a frusztráció, hogy lemaradottság? Hogy a versenyben nem vagyunk elől, nem? Nehéz ügy, mert kimegy az ember Svédországba. Lát bizonyos dolgokat és érzi, hogy nem alacsonyabb rendű, de egy elmaradottabb országból jön. Én azt nem mondanám, hogy szellemileg így van-e. Nyilván te jobban ismersz ilyen építészeti írásokat nyugati oldalról, ottani teoretikusokat, Magyarországon gyakorlatilag nincs. Ez kétségtelenül egy nagy hiány. Hogy olyan különlegeseket mondanának, amire mi nem tudunk rájönni? Az, hogy technikailag nem tudjuk ugyanazt, az egyértelmű. Ez nem jó érzés persze. Ez az elegancia, meg a mindennek a legyártásának a tudása ez egyfajta magabiztosságot ad a nyugati társadalmaknak. Ez vitathatatlan.

I: -Lehet-lehet, értem ezt a mindent legyártani tudást, például a svájci Gramazio-Kohler, akiknek vannak a robottechnikával készülő dolgai, vagy

Hamburgban az Elbphilharmonie a Herzog és deMeuron épülete, ami szörnyen unszimpatikus volt, de előben megnézve azt kell, hogy mondjam nem rossz, könnyebb megértenem, de az az érzésem, hogy haszontalan, haszontalanul nagy. Persze, meg lehet csinálni ilyen épületeket, de minek?

T: -Ezt azért két féle képpen is lehet érteni. Funkcionálisan nagy, vagy mint díszlet nagy?

I: -Én úgy érzem, funkcionálisan is túlzás. A koncert termen felül parkolóház, bevásárló központ. Biztos felteszi Hamburgot a kortárs építészet palettájára, hogy nekik is van egy furcsa épületük. Meg tényleg látszik, hogy mennyit szöszöltek ezzel a házzal a részletek szintjén is. Ezt több házra is le lehetett volna bontani, azért ott van hely. Van valami disszonáns ebben az egészben, nagyon az akarás érződik rajta. Nyilván ez csak egy kiragadott példa, ami egy ikonnak számít épület. Ugyanakkor meg ott vannak a Finnek. A Második Világháború utáni időszak, amikor ott is kilógott a seggük a gatyából, és mégis ott egy nagyon meghatározó dolog indult el. "A Finn Építészet", függetlenül a gazdasági helyzettől.

T: -Már arra gondolsz, hogy függetlenül a gazdasági helyzettől természetesebb álláspontot képviseltek?

I: -Igen, egy kevésbé esztétizáló, de racionálisabb mégis arányosabb dolog született.

T: -Az, amit így a nemzetközi irodalomból lehet látni, hogy a Kínaiak, akik most gazdaságilag följöttek, de egyébként meg le vannak maradva, ezt a csúcsepítészetet ezt ontják ők is. A maguk módján, de technikailag tudnak már mindent. És amikor ez ilyen dömping szerűen jön, akkor az embernek kétsége támad. Akkor ez micsoda?

A helyzet az, hogy az irodalomban ott egyszerűbb a dolog, mert ennek a Határ-Balassa vitának voltak előzményei. Körülbelül harminc évenként jönnek elő ezek a viták.

I: -Akkor itt az idő, mert lejárt a harminc év.

T: -Közben is volt a negyvenes-ötvenes évek elején, ugye volt egy ideológiai vita. Most ezt csak az irodalomra, harmincötben Szerb Antal a Hétköznapi és Csodában fölvetette azt, hogy a magyar irodalom elmaradottabb a nyugati irodalomhoz képest azon okból, hogy a magyar irodalmat akkor a Móricz képviselte, meg a Kosztolányi, meg Babits. Úgynevezett naturalista-realista míg a nyugati irodalom -arra hivatkozott- csodának megfelelő tényleges fikció, az irodalom több ezer évvel ezelőtt kitalált célja, hogy a csodát ábrázolja, nem a valóságot. A csodát, ami megtörténhet. Ugye a csoda persze nem történhet meg, na mindegy. Ez az irodalomban futott is, de aztán rájöttek tulajdonképpen, tíz év múlva fabatkát nem ér az egész. Ez a szürreális irodalom nem tudott tartós műveket létrehozni. Ezért aztán visszatértek az újrealista irodalomhoz. Ezt csak azért meséltem el kicsit zavarosan, mert az építészetben ez nem így van. És akkor elkezdtek egyszer csak nem olvasni azokat a könyveket, kiselejteződtek. A könyvtárakban ott vannak, de nem olvassák az irodalomtörténészek sem, érdektelenné vált. De az építészetben ez nem tud így lenni! Tehát ezek, amikről azt gondoljuk ma, hogy ezek az építészet rekord termékei, ezek ott maradnak, teljes anyagi valóságukban. El tudsz menni egy másik utcába kerülőúton, ha nem akarod látni. Ez egy nagyon sajátos dolog, nehéz megbirkózni ezzel

a szakmával, hogy tulajdon képpen ez mit jelent. Hát, ha az ember elkezd nagyon elszabadítani a gondolatait, amíg funkcionálisan gondolkodik addig nincs különösebb probléma.

Visszatérve egy nagy bakugrással Loos-ra, ő egy ideológiát is fűzött hozzá, az írásait, amik bizonyos szempontból nevetségesek, mint irodalmi termékek. A megfogalmazásában egy középiskolás közepes fogalmazványnak felel meg, de gondolatilag is, csak maga a fölvetés természetesen progresszív volt. A divattal, meg az egyebekkel kapcsolatos véleménye, meg az ornamentika ellenessége. Egy Loos-i építészet nem folytatható, vagy hogyan folytatható? Nem folytatható. Akkor azt mondja az ember, hogy ugyanazt csinálja. Építészgenerációk sora ugyanazt termeli, nem? Mozdulatlan állapotba kerül az építészet. Ezt most kifejezetten a külső burokra értem. Tehát ez a felfogás, mondjuk azt, hogy szociális esztétika: akkor mi van? Vége a történelemnek? Akkor most már mindig ugyanazt csináljuk, semmi megoldandó feladat. Őrület ez a malomkerék, hogy mindig és mindig újítani kell.

I: -Évszázadokig nem volt problémájuk ezzel az embereknek. Voltak a stílusépítészetnek évszázadai amikor fel sem merült, hogy miért is kéne újat csinálni.

T: -Valószínűleg itt az a helyzet, hogy ez a "szép" dolog ez lekerült a napirendről, majdnem, hogy száz éve, és a szépnek meg nem kell újnak lenni. Az a helyzet. A szépen meg mindig lehet törni az ember fejét, tehát nem lehet azt mondani, hogy vége a történelemnek, csak persze az a probléma, hogy a szépet nem tudjuk meghatározni. Egyrészt abban sincs megegyezés, hogy történelmi kategória vagy állandó kategória.

I: -Hogy változik a korszellemmel a szépség ideálja?

T: -Igen, egyértelműen változik, de mégis a Zumthor híres mondása: a szépség kemény magva, vagy hogy a fenébe mondta. Ez kétségtelenül ott van egy megfajthetetlen titok, ami úgy tűnik, hogy konstans. Moravánszky nekem mesteriskolás társam volt, akkor készült... ő ugye egy világember, a legjobb egyetemen professzor Európában, könyveket ír, meg minden, de valójában nem tudja megmondani, hogy mi a helyzet. Nem, biztosan hallottad te is őt.

I: -Igen, igen, ő egy analitikus alkat.

T: -Neki az a foglalkozása, hogy idefigyeljetelek srácok ebbe az irányba kell menni, ennek van értelme, akkor elmagyarázza, és akkor megtudjuk, hogy felesleges dolgokkal foglalkozunk. És nem, szó sincs róla.

I: -Szerintem ő a jelenségeket követi, vagy írja le. Kicsit olyan mintha szociológus lenne, egy leíró munkát végez, ahhoz valószínűleg egy vizionárius alkatnak kell lenni, mint Boullée.

T: -Persze ezért is érdemes szerintem ezt a Határ-Balassa kérdést megnézni, na azért, mert a Balassa az egy ilyen vizionárius volt. Emiatt aztán rengeteg nézete, véleménye az irodalomnak szemétdombra került azóta furcsamódon, de a hatása kétségtelen, hogy most is élő. Amikor ilyen utópisztikus nagy megérzéseket voltak, profetikus leiratai, azok nem nagyon érvényesek. Mégis, mint problémafelvetéseket én mindig is nagyon szerettem. Már amennyit én olvastam tőle. Pár könyvét olvastam, de ugye neki jóval több könyve van. Na jó látom nem tudunk kilábalni ezekből az elméleti kérdésekből.

I: -Nem baj szerintem érdemes erről beszélni, mert engem is foglalkoztat. A Dévényi Tamás mondta a XII. Kőművesben, hogy a Reimholz Pétertől hallotta, hogy "Az a jó, hogy a magyar építészetnek van egy titkos belső értékrendje". És ez őt megnyugtatja, ez a dolog amikor erre gondol.

Ezen azt érti, hogyha elhangzik egy bizonyos mondat, akkor van az építésznek egy bizonyos csoportja, akik tudják, hogy miről van szó. Én is sejteni vélem ezt, bár Reimholz Pétert nem ismertem.

T: -Én mind a kettőt viszonylag jól ismertem, illetve a Dévényit most is ismerem. A Reimholznak van ez a nagy elgondolása, amire a Klobusovszki is célzott, hogy vannak realista korszakok és vannak absztrakt korszakok. Egyébként ezt az irodalomból vehette át, valahol olvashatta. Ahogy ő mondta azért váltott a Videoton művelődési ház után, mert rájött, hogy realista korszak következik, és a realista korszakot a posztmodernnel azonosította. A realista azt jelenti, hogy az emberek elvárásait ki kell szolgálni az építészetrel szemben, az építészetrel kapcsolatban. Az absztrakt korszak pedig az, amikor az építészet előrefut és meghatároz bizonyos dolgokat. Mint ahogy az irodalomban is, nem tudom miért hivatkozom most mindig erre. Szegény Esterházy is mondta még '12 körül egy beszélgetésen: "ti jöttök". Tehát vége a szöveg irodalomnak, vége az irodalmat ábrázoló irodalomnak. Persze ezek átcsúsznak elvileg egymásba, megint jön az újrealista irodalom, megint az van napirenden a cselekményes irodalom, a történetes irodalom, aminek története van. A fiatalok ezt csinálják, ez jelen pillanatban van, vége ennek a korszaknak, ami a prózaváltás óta tartott. Ez fölveti azt, hogy a közönség, a befogadók azt várják, hogy történetek legyenek, új történetek, új cselekmények és hagyjuk azt, hogy az irodalom saját magát ábrázolja, mert az dög unalomba fulladt. Meg olyan magasfokú lelki készütséget kíván és ez így is van, amihez nekünk nincs kedvünk és hagyjuk már a fenébe ezt most. Na és ez az építészetben is így van. Egyébként lehet, hogy az úgynevezett szociális építészet, ami úgy lebeg valahol -a fene tudja nem tudom, hogy lehetne elkapni, talán egy lepkehálóval- a fiatalok, a középkorúak mondják, a Lévy Tamás, hogy nem érdekli őket a forma. Nem tudom, hogy miért mondja ezt a Lévy Tamás, na mindegy- de minden ilyenben kétségtelen, hogy meg lehet ragadni valamit és aztán be lehet olvasztani. Ott például vissza lehet következtetni a Loos-ra. Mert egy szociális indíttatású esztétikára mutat. Amikor az esztétika látszólag háttérbe szorul, vagy megszűnik. De hát itt megint nem lehet arról szó, hogy egy szuperfunkcionalizmus jön létre, de hát nincs is ilyen, hogy szuperfunkcionalizmus. Mert a szuperfunkcionalizmus formájában is van valami. Mindegyik dolog akárhogyan nevezzük a formában testesül meg, azon keresztül tudod megjeleníteni, meg a befogadó is. Nincs más lehetőség, nem tudod kikerülni a formát. Valószínűleg a formának a különböző indíttatásokból eredően. Egyrészt különböző formák vannak és lehet más az esztétikája. Tehát ez az ami, a történelemnek kitett változó. Ha megint visszautalunk a szépségre akkor meg van egy konstans dolga, ami a különböző indíttatások ellenére mindegyikben, mint kutatási pont jelen van. Mint egy konstans dolog. Vegyük mondjuk a szociális építészetet. Abba is bele tudjuk csempészni, a szociális esztétikába, és egy másikba is. Egy funkcionálisba, vagy egy rendszerelvűbe. A dekonstrukcióval nem tudni, hogy mi a helyzet. Mert ez pont ennek a robbantásáról szól. Nekünk egy

ilyen épületünk van valójában ez a Lehel téri, vagy húsz éve áll, már viszonylag elég sok idő eltelt, és nem változott. Újból ránézve az embernek nem jut eszébe semmi, hogy történt valami újszerű vagy sem. A Probléma egyébként az, hogy a Janáknak az Elektromos Kézilabda egyesület csarnokával az van -és én mindennap azt látom-, ugye az '86-os, az több mint harminc éves és az ő írásaiból kiindulva nem változik. Nem tud valamilyenné válni, pedig nyilvánvalóan az a célja, hogy valamilyenné váljon. Ugye nem a semmilyenből, mert arról szó sincs, hanem egy meghatározatlanból hirtelen az idő valamilyenné teszi. Eltelt harminc év és nem tud valamilyenné válni az én szememben.

Egyébként megdöbbenően nincs építészeti beszéd Magyarországon. Senki, a mesteriskolán se. Nincs. Az építészek nyilván hibásak egy kicsit, az én generációm is, még az utánam következő is. Ami engem mindig irritált valójában az az, hogy az előttünk lévő generáció, a Jánossyék is, ez a patetikusság. Ez az önmagunktól való elragadottság, tulajdonképpen mikor a középkorban a kis kunyhókban a szabadkőművesek összeültek, hogy ők a világot csinálják meg, van egy ilyen az építészekben, és akkor ennek megfelelő sajnós a szöveg. Ők nagyon komolyan veszik magukat, de a szövegek valójában nagyon komolytalanok. Más a beszéd és más, amikor rajzolnak. Elég nagy széttartás van e között. A lényeg az, hogy utóljára igazából nem csak szakmai, hanem társadalmi beszéd is '75-ben volt, az építészetről -tehát kurva régen- az úgynevezett "tulipán vita". Amikor költők, írók hozzászóltak lapokban, az Új Írás című lapban. Előtte meg volt a '60-as években -én mint gimnazista- a Zalotay vitában a szalagház vitában napirenden volt az építészet és a '70-es évek közepétől mondjuk azt, hogy '75-től ennek vége. Függetlenül attól, hogy informálisan ment ez a magyar organikus építészet és a modernizmus második, harmadik, századik hulláma között az egymást becsúszó és kritizáló beszéd, de valójában a szakmai beszédben nem jelent meg. Ez nagyon informális volt. Volt, aki tudott róla, volt aki nem. A fogalmak nem lettek tisztázva, nem lettek meghatározva és azóta nincs. Legalábbis én nem tudok róla. Voltak ilyen picik izék, amit részben a Gunther Zsolt is kezdeményezett. Ez a regionalizmus, hogy gondoljuk ezt végig, hogy bele vagyunk ebbe habarodva, de valójában ez provincializmus. És ha ez már provincializmus, akkor szégyelljük magunkat. De az a probléma, hogy nála nyilván van egy egzisztenciális indítatású szöveg. Bizonyos érdekek miatt támad valamit, nem azért, mert azt gondolja, hogy igaz, vagy nem igaz. De ezek nem voltak olyan mértékű dolgok mint '75-ben. A Janáky fölvetett néha dolgokat, 2011-ben a halála előtt. Néha egy-egy szöveget megjelentetett.

I: -Hogy megrázza a szilvafát...

T: -A Tölgyfa Galériában is volt egy sorozat, amit az Ekler Dezső vezetett pár évig, ahol szintén szó volt az építészetéről, de nem olyan vonatkozásban. Én eljártam, mert itt volt a sarkon. Az, amit én szerveztem '82-84-ig a Fiala Építészek Stúdiója...

I: -Azt akartam kérdezni, hogy mi volt? Nincsen nagyon dokumentálva.

T: -Dokumentálva van az alaposan valójában, méghozzá a Galántai Györgynek az Aktuális füzetében. Nekem is meg kéne, hogy legyen valahol. Tudniillik az a félreértés történt, hogy engem '82-ben fölhevített a Reimholz mert volt ez a fiatal építészek stúdiója, amit mindig

összekevernek a Fiala Építészek Körével, ami tulajdonképpen a Mesteriskola volt. Amit előttem a Szilveszter Ádám, vagy a Gereben Gábor, vagy a Reimholz vezetett, na mindegy és új embert kerestek. '82-ben felhívott a Reimholz, hogy elvállalnám-e a vezetését és mondtam, hogy írok egy programot és azt beadom a szövetség elnökségének és ha azt elfogadják, akkor elvállalom természetesen. És akkor írtam egy programot az Eklerrel, az U. Naggyal együtt. Tehát egy páran összeültünk és akkor beadtam. Elfogadták. Igazából volt egy közös építészeti szöveg, de egy profetikus szöveg. A lényege az volt, hogy havonta egy előadás úgy, hogy egy képzőművész és egy építész beszélget egy épület kapcsán. Az építészek az épülete kapcsán. Azért került ez megörökítésre, mert én összeírtam. Tehát nagyon fölkeszültem a dologra és összeírtam a meghívott képzőművészek számát és ezek az úgynevezett informális világból a művészeti undergroundból kerültek ki, mint ahogy a Galántai is, és azt hitték, hogy itt valami forradalmi dologról van szó. A Galántai, aki az úgynevezett szamizdat volt, ő nyomtatta az Aktuális Leveleket. Nagyon szép kis füzetek voltak. Nem ismered?

I: - Nos, nem.

T: - A Galántainak van igazából egy múzeuma, na mindegy. Szóval rögtön az elsőtől kezdve megjelent a feleségével együtt, mindig az első sorban legelől ültek, Klaniczay Júliával és fölveték az összes beszélgetést mert azt hitték, hogy itt valami ellenzéki mozgalom van, de erről szó sem volt. Akkoriban gondolhatták azt, hogy csupa olyan meghívott volt, akik a túrt kategóriában vagy adott esetben a nem. Például a Révai Gábor, ugye aki a filozófus, aki a nagy Révainak volt a fia, az is volt egyszer meghívott. Nyilván őt kirúgták az ELTE-ről a hatvanas években, mert a Maoista csoportba keveredett, és akkor emiatt lehetett azt hinni, hogy itt egy kis ellenzéki csoport alakul. De nekem ez szándékom nem volt mert nem vagyok forradalmi alak. Mégis óriási tömeg volt. Kiküldtem a meghívókat legalább százötven címre postán és a tervezőintézetből ment ki ez a levél. Tényleg a tervező intézet anyagilag egy megbízható háttér volt ezekhez az akciókhoz. És jöttek az emberek, óriási tömeg volt, ilyen kétszáz ember, zsúfolásig megtelt a Kós Károly terem, egy tüt nem lehetett leejteni. Úgyhogy amikor ez abbamaradt '84-ben -mert meguntam- a MÉSZ pincének a vezetője felkeresett, hogy ne hagyjam abba mert ez neki akkora forgalmat jelentett - de halál komolyan. Meg ez az óriási tömeg az építőművészeti szövetségnek is fontos volt, akkora eredménynek tartották. Két év múlva kaptam is egy MÉSZ emlékérmét, amit ilyen nagy társadalmi munkákért szoktak, tehát rögtön meg is jutalmaztak, hogy ilyen tömegeket megmozgattam és hogy ilyen előadások voltak. És akkor ezek a magnószalagok, ha nem is mind de megjelentek az Aktuális Levelekben. Meg lettek örökítve a beszélgetések, ezt a Galántai leírta és megjelentek ezekben a füzetekben. Egy képzőművész vagy egy művészettörténész, hát a Beke László, a Németh Lajos a Hegyi Lóránt meg a Pataki Gábor ezek mind szerepeltek. Össze lettek párosítva egy építésszel és akkor az adott épületről beszéltek. Sok esetben dadogás volt, mert nehéz az építészetéről beszélni, de hát mindenféle másról is lehetett beszélni. Akkor volt az Erdélyi Miklósnak is a beszélgetése, volt egy-két ilyen tömeggyűléses rendezvény, a Fiala Művészek Stúdiója is rendezett ilyeneket az Andrássy úton. Lehet,

hogyan van bennem valami, mert én nem éreztem úgy a Fiala Művészek Stúdiójában sem, hogy ez a rendszerváltást készíti elő. Szerintem nem is készítette elő, de ez mondjuk egy más kérdés. Szívesen nyilatkoznak arról emberek, hogy ők kurvára részt vettek a rendszerváltás előkészítésében. Én sosem éreztem magam elnyomottnak. Hozzá kell tennem, bár kétségtelen, hogy szabadabb világ volt. Hát alapvetően tudjuk mi volt a rendszerváltás, hát a Szovjetunió szétesése, ezt kár tagadni. A szovjet vezető azt mondta szarik erre az egészre, nem érdekli ez a Kelet-európai tömb és kész. Annak volt egy ilyen felhajtó ereje, amikor én befejeztem két év múlva akkor még így találkoztam a Keserű Ilonával: Tamás mikor folytatjuk, hát olyan jó volt! - És akkor szerettem odajárni ezek a művészek, úgyhogy a Galántai is itt lakott, vagy még itt lakik a Frankel Leó úton a Komjádival szemben. De hogy jutottunk ide?

I: -Hogy mi is volt a Fiala Építészek Stúdiója.

T: -Hát igen, hogy nincs beszélgetés, nincs építészeti közbeszéd. De mintha a múltkor beszélünk volna erről, vagy te is mondtad, hogy benne van a levegőben, hogy elég volt ebből. Mint ahogy mondtad a hamburgi music centerről is, hogy egy elfogadhatatlan irracionális, hogy most akkor minek ez a cirkusz, nem?

I: -Amire te mondtad a DLA-n tartott előadáson, hogy szimpla esztétizálás folyik.

T: -Ugyanakkor meg kéne vizsgálni azt is, hogy az úgynevezett csúcsepítészet, mondjuk a stílus építészetben, hogyan csorgott le az úgynevezett átlagos, építészetbe. A csúcsepítészet általában a középületekben jelenik meg, a modernizmussal volt ebben egy váltás mert a lakóépületekben rengeteg példát tudunk. Hogy mást ne mondjak a Loos csúcsepítésze gyakorlatilag lakóépületekben nyilvánul meg, még nem is nagyokban, hanem kicsikben.

Egyébként is nagy lakóépületekben elég nehéz ügy. Ez is milyen érdekes, hogy amikor szociális indíttatású ügy volt a világban a század első harmadában akkor az úgynevezett a nagy lakóépületekben, nagy házakban születtek olyan alkotások, amik megmaradtak, mint a bécsi vörös erőd, meg ezek. Nagyon sok ilyen telep készült. Igen, ami egy megfejthetetlen dolog. Tulajdonképpen Stockholmban láttuk a világ legnagyobb egybefüggő modernista együttesét, ahol 525 darab modernista ház van. Nagyon gyönyörűen, kerítések nélkül ligetesen, fenyőerdőben, lagúnákkal tagolva helyezkedik el. Egymástól normális távolságra vannak, olyan 5% beépítésnek megfelelően. Mindegyik egy kicsit más, de teljesen olyan, mint egy stílusépítészetben készült telep. Gyakorlatilag mindegyik fehér, mindegyik földszint plusz egy emeletes és körülbelül 100-150m² területűek. Azt is mondhatnám, hogy olyanok, mint a magyar sáttortetős lakóházak csak azok földszintesek. Te voltál Bukarestben ugye, te doktorandusz voltál már akkor?

I: - Igen.

T: -Úgy tudom ott is van egy összefüggő modernista negyed. Én nem voltam, de a Sugár Peti mondta, hogy az nagyon tanulságos volt.

I: -Nekem vegyes érzéseim vannak Bukaresttel kapcsolatban. Sokkoló, ami ott zajlik. Tényleg van egy ilyen negyed, ahol sűrűbben vannak ezek a házak, de az nem ilyen vegytiszta, mint amiről itt a stockholmi példa

kapcsán beszélsz. Nagyon hasonló mondjuk budapesti két világháború között épült házakra, de minden le van zsugorítva, vagy össze van nyomva. Nyomorult belmagasságú eltorzított házak vannak, mintha kisebbek lennének az emberek.

T: -Állítólag még Jeruzsálemben vannak ilyen nagy modernista részek. Mondjuk ilyen telepek is vannak. Na hát itt van.

I: -Ez az? Angby?

T: -Nézd meg ez az! 525 telek, szóval kétségtelen, hogy nagy, legalább két órát sétáltunk ott és két házba be is tudtunk menni.

I: -Egyébként ezt az egészet az Edvin Engström tervezte?

T: -Igen, igen.

I: -Komoly.

T: -Tényleg és akkor egy ilyen végigsétál az ember, de erről nem beszélgetünk egymással. Nehéz beszélni, mert olyan érzete van az embernek, hogy akkor vége a történelemnek. Ha ez megy már, és vannak köztük tényleg szebbek. Mondjuk Loos minőséget nem lehet látni. Az egy titok számomra a Loos, igazából nem érteni, mi az ami ilyen megdöbbentő benne.

Na de hol tartottunk, az építészeti beszédnél, meg, hogy keveset tudunk, vagy én keveset tudok, bocsánat. Pedig úgy rajzolás közben van az embernek ideje gondolkodni. Csak azért olyan fárasztó az a gondolkodás. Nem egy kényelmes dolog. Tulajdonképpen a Janáknak a könyvei, biztos ismered, az ő írásai az építészeiről, bőven megüti a szépirodalmi minőséget. De nem tudom, hogy honnan hová vezetnek azok az írások, azon kívül, hogy fölpezsdítőek. Gondolatokat ébreszt, de azt nem érzem, hogy honnan indul és hova lyukad ki. Ha elolvas az ember egy olyan cikket az nagyon pezsdítő, de nem elégséges, nem úgy teszi le a könyvet, hogy na igen ezt most megtudtam, így és így fogok cselekedni, mert megtudtam, hogy így és így van. Nem egy fejlődésregény. Nem? Persze vannak primitív építészeti írások, amiben megmondják mit kell tenni.

I: -A manifesztum jellegű írások?

T: -Mint írásművek szerintem gyatrák. Le az ornamentikával! Szóval nem. Közben az a fantasztikus, hogy ez halál komolyan lett gondolva.

A harmincas évekből a kezdedbe kerül egy Építőművészet vagy a Tér és forma, ott elég komoly írások vannak. Ezek megszűntek. A mai lapokban az írások már önmagukban dicsérőek.

I: -És leíróak.

T: -Igen leíróak, leírja, hogy mit lát és megdicséri általában, hogy nagyon rendes dolog, ami készült. Nem a harmincas években ténylegesen volt egy komoly írás, élt az egész dolog. Kétségtelen, hogy egy ilyen döglött korszakban vagyunk. Tehát halálkomolyan gondolták. Odáig elmentek, hogy ez az igazság és ezt kell képviselni!

I: -Az új építészet.

T: -Igen, és akkor ez meg fogja váltani az emberiséget, és milyen jó lesz.

I: - És óriási erőfeszítéseket tettek. Azt néztem, hogy a '29-es CIAM kongresszus után 1931-ben már állt a Napraforgó utcai mintatelep. Ez valami döbbenetes nem? Tehát az, hogy a kongresszus eredménye lecsorogjon idáig, hogy kibrusztolták, hogy legyen egy parcellázás. Egy év alatt oda emberek tervezzenek épületeket és a rákövetkező évben már

építsék is föl. Ez hihetetlen, saját tapasztalatból is tudjuk milyen borzasztó nehezen megy egy építkezés. Ez nagyon megdöbbentő volt számomra. Ehhez tényleg kellett egy ilyen lendület, mindamellett, hogy a neokorszakok itt dübörögtek akkor még. Az összes nagy építőmester tolt a neobarokk villákat.

T: -Kétségtelen, hogy ez a rendszerváltással szűnik meg ez a dolog. Szokták a Kádár korszakot az eszpresszók társadalmának hívni. A nyolcvanas évektől kezdtek elszaporodni, az utolsó maradványa a Bambi presszó. Mi is a BUVÁTI-ból mentünk és ültünk be a presszókba. Még az ÁÉTI-ben is a nyolcvanas években mentünk le a Zöldfába, az volt ott egy ilyen presszó a sarkon a Krisztinán (mai Mákosguba vendéglő). A Mészárosutca és a Krisztina körút sarkán egy nagyobb ház, az volt a Zöldfa presszó és vendéglő is.

I: -És hol volt a BUVÁTI?

T: -A Fővárosnak az irodáján, a Madách térfele eső részben, ahol van az a csúnya emeletösszekötő szárny, ott székeltek. De ugye én igazából a végét kaptam el ennek, mert igazán a 10 évvel korábbi, a Janáky generációja volt benne. Akik a hatvanas években mondjuk 18-20 évesek voltak. Én ezt, mint csak gimnazista éreztem. Most gondold el, hogy egy gimnazista, akinek fogalma nincs, hogy mi legyen, az Új írásban olvassa a Zalotay ház, tehát az a hosszú ház, a szalagháznak a vitáját. Ez tényleg egy élénkebb világ volt, nem volt egy ilyen közöny. Más kérdés, hogy a visszaemlékezésekbe, nagyon sokan emlékeznek úgy, hogy az egy keserű világ volt. Az a baj, hogy nincs ez tisztázva, nincs erről őszinte egyenes beszéd. Még a György Péter is sokszor össze-vissza beszél. Nincs fedésben a vezető értelmiségnek a beszédében a Kádár korszakról alkotott vélemény, a tömegek által megélt véleménnyel. Nincs fedésben a két elgondolás. Ma egy alapvető dologban és az a mai helyzetnek is egy kulcskérdése, mert a csúcs értelmiségi Radnóti Sándor azt mondja, hogy Kádár korszak, jó puhuló, de kemény diktatúra volt, ami nem tűrte el a szabad gondolkodást, a kultúrának az áramlását, az internacionalizmusát a nyugat fele való nyitását. Ők ezt nagyon így érezték, hogy ez így van. Tényleg volt ez a 3t: támogatott, tűrt és tiltott. Volt, ami nem jelenhetett meg ez nem vitás. Mindig vannak itt alapvető problémák. A Lukács az ugye 71-ben halt meg? A Lukács óvodisták Radnóti is, meg a Heller Ágnes is, aki egy tizenötlettel idősebbek, tehát ugye a Radnótiék voltak az óvodások. A Lukácsék azt mondták, hogy persze a nyugati demokráciákban addig lehet valamit csinálni, amíg nem forradalmi a tett, és ebben igaza van. Abban a pillanatban amikor forradalmat akar csinálni ott valaki, tehát magyarán meg akarja dönteni a rendszert akkor abban a pillanatban odavágnak. A demokrácia az mindig korlátozott, de ugye az élethez ez a korlátozott demokrácia nagyon kell -mondhatta volna a Radnóti, ne kelljen munkanélkülinek lennie, hogy az írásai, a rendszer kritikája megjelenhessen, satöbbi. De az emberek 90%-át - és ez most derül ki, hogy mennyire olajozottan működik a jelenlegi állapot-abszolút nem érdekli. Nem éli meg a diktatúrát, diktatúrának. Ami fogalom technikailag, amikor a diktatúrát leírjuk, igen a Kádár rendszer diktatúra volt. És akkor felteszik a kérdést: Te érezted a diktatúrát? Nem, nem éreztem. De hogyhogy nem érezted amikor az diktatúra volt? Hát ez egy probléma, ez nincs fedésben. És most, amikor az ellenzék jogosan hiányolja azt, hogy

- 120

miért nem?! Hát ezért. Ezt jó lenne pedig fedésbe hozni. Azért is mert az ember mindig egy kicsit becsapva érzi magát. Szóval ebben a Fiala Építész Stúdiójában bármit mondhattunk, igazából ezért nem értem. Mondjuk nem mozogtam olyan körökben, nem írtam cikkeket. Na de ez nagyon eltávolodik a beszélgetésünk szakmai részétől. Össze motyog az ember mindenfélét.

I: -Ezeknek a beszélgetéseknek azonban nem egy ilyen forradalmi attitűdje volt, nem? Gondolom ezért is tartott két éven keresztül.

T: - Ez mehetett volna, de elég sok energia volt egyébként. Hivatalosan négy évre szólt ez a kinevezés, de utána volt még, hogy a Balczónak a Küldetés című filmje volt. Végül is a Balczó (András, a film főszereplője. Rendező és forgatókönyv író: Kósa Ferenc) ellenzéki volt és azt beszélt, amit akart. Most, ha volt ott megfigyelő, hát akkor jó és akkor mi van? Vagy ha volt nem történt semmi. És akkor még két évig '86-ig tartott. Annyi előnye volt, hogy a Fiala Építész Stúdiójának a vezetője, a Magyar Építőművészek szövetségének gyűléseire állandó meghívott volt. Szavazati jog nélkül. Amire el is jártam és hát az egy nagy csalódás volt. Figyelj, akkor még viszonylag fiatal voltam, tehát ilyen harminc fölött és ott komoly öreg építészek ültek és hogy mennyire kicsinyes és hétköznapi duma folyt, aminek a csúcspontja mindig az volt, amikor a szövetség elnöksége döntött, illetve javasolt az Ybl-díjra embereket. Vállalatok adták be a pályázatokat dossziékba és a szövetség elnöksége választotta ki azt az ötöt, akit a minisztérium felé továbbított. Én két esetben is szem és fültanúja voltam, hogy a Janákyt hogyan nyírták ki az ő Ybl-díj kérelmét. De olyan megfellebbezhetetlen építészek mit a Jurcsik Károly, hogy milyen mocskos dumát tudtak nyomni ott, mert személyesen konfliktusuk volt a Janákyval, mert a Janákyval elég sok emberrel volt konfliktusa, meg tudott sérteni, de hogy utána ezt így adják vissza... akkor aztán kiábrándultam a közéletből. Soha többé nem vállaltam ilyen posztot mert a múltam miatt a szövetségbe vagy a kamarába fel akartak kérni ilyen tisztségekre.

Kínomban, augusztusban volt egy ilyen pályázat, hogy Balaton, Év Háza. Most találták ki ebben az évben először. Én beadtam a Balatonalmádiban álló Dózsa György utat, amit láttál az utca felől, meg az alsókert felől. Azzal a szándékkal, hogy ha nyerek akkor az hátha hoz valami munkát. Meg hát akkor Almádiban is fölfigyelnek az emberre, na mindegy. Múlt héten derült ki, hogy csúful leszerepeltem. Kevés pályázó is volt, de ami miatt mesélem, az nyerte meg már ebben a családi ház kategóriában, aki az év családház pályázatát is megnyerte. Tehát ugyanaz megnyerte. Jó van ebben logika, hogyha Magyarország legszebb háza akkor a Balatoné is. Egy általam nem ismert építész tervezte. Azon kívül, hogy megfogadtam, hogy olyan pályázaton nem indulok, ahol egyetlen zsűritag nincs, akinek számíthatok a véleményére.

I: -Vagy mondjuk, akire kíváncsi lennél.

T: -Igen, mondjuk, akire kíváncsi lennék és ez be is jött. Az jutott eszembe, hogy ez fog bejönni, mert az, hogy a balatonit megnyerte az világos, de hogy az év házat miért nyerte meg az már kevésbé logikus. De hogy szerintem most ez jön, hogy a népiest ötvözni fogják a modernizmussal.

- 121

Most ki fog alakulni ilyen modernista-népies, aminek nagyon erős romantikus beütése van ezáltal.

Vannak egyébként pályázatnyerő emberek. A Gerő Balázs, a Janákynak volt kortársa, nem ismered biztos. Ő csak pályázott, azt hiszem egy egyetemi épülete épült meg de, mindig bevont fiatalokat. Nem pályáztam a Gerővel, de például a Nagy Tamás, a Sugár Péter is pályázott és mindig megnyerte az első díjat, de legalább 30 pályázatot megnyert. A nyerő-Gerő így is mondták és háza igazából nem épült meg egész életében. Azok nem épültek meg az első díjas pályázatok. Ami szerencsétlenül megépült azt egy ÁÉTI-s sráccal csinálta, egy fiatal. A Petőfi hídtól délre a budai oldalon az a nagy egyetemi központ az a rettenetes épület. Az egy első díjas pályázat. Az a rémség.

I: -Rettenetesen sivár az az épület.

T: -A Lévay Tamás is rengeteg pályázatot nyert, mostanában meg nem nyer csak ilyen megvételeket. A fene tudja. A Balázs Misi tudja érvényesíteni az akaratát, eléggé tudja, hogy mit akar. A Karácsony az lágyabb, szóval ő nem. Ő nem egy olyan embertípus. Ahhoz, hogy odafigyeljenek nagyon bele kell állni a dolgokba azt tapasztalatlanságból tudom. Magyarán föl kell állni, hogy köszönöm szépen én akkor abbahagyom a zsűrizést. Ez két esetben is megtörtént és akkor az embert visszaüldöztetik, hogy na jó menjen ez még tovább. Ki lehet élezeni a helyzetet, de ahhoz egy olyan embertípus kell. Nyilván benne van a levegőben az is, hogy ilyen pályázatok nyernek. És ha attól letérsz jó esetben megvételt tudsz nyerni, mert más kell. Munkaszerezés szempontjából meg kell nyerni a pályázatot annak van értelme. Illetve szakmagyakorlás. A tervező intézeti rendszerben sokkal kedvezőbb körülmények között lehetett pályázni, mert ha tudták, hogy pályázik az ember akkor azt támogatták, nem sóztak más feladatot a nyakába. Most pár százezer forintot ráköltesz, a munkabért is beleszámítva. Tőkével kell rendelkezni ahhoz, hogy pályázzál és túladminisztrálták a dolgokat.

Rengeteg felesleges dolgot kell csinálni.

A hódmezővásárhelyi könyvtárpályázatot a Marián-Gereben nyerte meg ha jól tudom. Én mondjuk mindkettőt jól ismerem.

I: -Én csak a Mariánnal Balázssal dolgoztam kicsit együtt, a Gereben Pétert nem ismerem.

T: -Együtt voltak mesteriskolások, meg a papát is ismerem. De őszintén szólva azt gondolom, hogy azt a szituációt, amiben ez az egész pályázat megszületett - ez társadalmi-politikai szituáció is- valószínűleg nem helyes, hogy megnyerte ez a pályázat. Pontosabban az nem helyes, hogy ezt a pályázatot ők így csinálták meg. Nagyon rá van kényszerítve az ember egzisztenciálisan, hogy olyan pályázatot csináljon, ami nyerő. Ez harminc, negyven éve nem volt így, ez biztos. Mintha szabadabban lehetett volna alkotni. Jó mondjuk ehhez a tervezőintézeti biztonság nagyban hozzájárult. Szóval az csak a hab volt a tortán, hogy az ember pályázott. Na visszatérve akkor az eredeti témához.

I: -Csak ha már ennyire fecsegünk, akkor van olyan téma, amit kiépítenél magadból, olyan terv?

T: - Anélkül, hogy tudnám a feladatot?

I: - Igen, ami úgy foglalkoztat.

T: - Értem is a kérdést meg nem is. A kérdés ugye úgy hangzik, hogy érdekel-e az építészet helyzete. Az érdekel. Mert tudunk példát, hogy bizonyos korban az emberben az érdeklődés csökken, vagy megszűnik. Azonkívül azt is ismerjük, azt a megzavarodott állapotot, ami bizonyos korban előjön az embernek és hirtelen nem ismeri ki magát, hogy miben él. Erről beszéltünk a Jánossy, Farkasdy, Zalaváry kapcsán is, hogy nem értik, hogy mi a helyzet. Ez mintha látszólag elkerülne, de egyáltalán nem biztos. Az viszont, látszik, hogy valószínűleg tényleg váltani kell. Vége ennek a második modernnek, vagy minek nevezzük. Az a helyzet, hogyha ritkán is, de lehet még mindig példákat találni. Ami az embert rabul ejti, hogy hát nem, még nem múlt ki ez teljesen. Nagy a dömping, mondjuk az zavaró, hogy ontják a házakat. Negyedi, ötödik modern, meg minden féle. Tényleg most már a Szép Házakat nekem mindig küldik, nem tudom róla lebeszélni őket, és mindig kidobom a kukába, de megvan egy jópár. Ott is most már dömping szerűen megy ez a modern (itt, mint neomodern). Az interneten is megnézi az ember az online folyóiratokat, hogy ez rogyásig van. Itt most nem a csúcsepítészeztől, hanem a mindennapiról van szó. És ezt úgy váltogatják, mint az alsóneműt. Ez még húsz évvel ezelőtt sem volt így. De az arra mutat, hogy miután tömegtermeléssé vált a dolog ezért kell váltani. Nem, ettől függetlenül valami lejáratódás van. Egyrészt kiderült valami, ami eddig nem. Egyrészt a mozgalom az száz évvel ezelőtt volt és az annyira kiüresedett, hogy ezek teljesen lelketlenek lettek ezek a házak. Olyan mintha egy olyan dolog merülne föl, hogy mintha egy új otthonosság, vagy új barátságosság, amiről nem szokás beszélni, mert azt gondoljuk, hogy az építészet komolyabb dolog mint, hogy a barátságosságról beszéljünk. Ezáltal fölértékelődnek a szememben olyan házak, amik korábban érdektelenek voltak. Az emberben saját magában lezajlanak olyan folyamatok, mint az irodalomban. Hirtelen érdekessé válik egy könyv.

I: -Vagy ez a történet orientálság?

T: -Az.

I: -És ezen érted azt, hogy az építészet a figurális építészet felé mozdul el?

T: -Igen, az az érzése az embernek, hogy egy visszarendeződés keletkezik.

De nem olyan értelemben, mint a posztmodern, hanem annál sokkal tárgyilagosabban. Az egy új eklektikát, egy új ornamentikát tűzött ki, amiben nem ment semmire. Egyébként a posztmodern építészet szerintem valójában lejáratódott. Tehát az a húszéves korszak a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek végéig. A Stirling, amit csinált vagy a Hans Hollein utána meg érdektelenné vált. Az ember elmegy mellette és rá se néz szinte.

I: - Abszolút. Ugyanúgy, ahogy a blob építészet mára, nem? Talán az még gyorsabban elavult.

T: -Pedig a Hans Hollein is egy nagy név volt. Zabáltuk, mint a tortákat, hogy fantasztikus. És nem. Nagyon nehéz így. Az ember figyeli a hétköznapi építészetet, amit művel és a csúcsepítészetet is figyeli. Hogy a kettőnek mennyi köze van egymáshoz? Ugye elvileg a csúcs építészet lenne, ami megszabja az irányt, hogy merre kell gondolkodni. Egyrészt a csúcsepítészet elment egy olyan irányba, ami gátja a gondolkodásnak, mert technikai feltételei nincsenek meg a gondolkodásnak, mert nem tudja megvalósítani. Hiába tervez számítógéppel, parametrikus tervezéssel, nincs megrendelő, nincsenek meg sem a társadalmi, sem a technikai feltételek. Itt

leáll a dolog hiába van egy ilyen útmutatás akkor ez csőd, tehát másfele kell nézni. De ennek az érdekesnek az érdektelensége benne van a levegőben, mert túl sok érdekes dolog van. És az érdekesnek az a tulajdonsága, hogy ritka. Ha minden érdekessé válik annak kampec. Akkor megszűnik, saját magát megszünteti. Ha minden ikon akkor nem lehet vele mit kezdeni. Nézd, lehet, hogy a Klobusovszki erre is gondolt, hogy az Adolf Looson újra gondolva egy hétköznapi építészetet lehetne csinálni. Egy tizenöt éve pont a Klobusovszkitől hallottam, hogy a magyar sátor tetős házaknak igenis van esztétikája. Sátor tető, két ablak, oldalt bejárat, hogy ennek igenis van esztétikája. De aztán ez teljesen visszhangtalanul elhalt, talán a mesteriskolán mondta. Mert még a Szép Házak is, amit lehoz, tehát ez az építészeti pornólap, vagy nem tudom minek nevezzük ilyen olyan irányba, népies, vagy Tüzép barokkba mindenképpen egy rinyálós ház, mindenképpen magamutogató házat akar bemutatni. Igen, az érdekesség hajszolása továbbra is benne van a levegőben. Ami biztosan folyamodványa ennek a csúcsepítészetnek. Nézd, az a baj, hogy sajnálom, hogy nem író vagy festő lettem, mert csak úgy megrendelés nélkül tudnék dolgozni. Én nagyon kötött vagyok a megrendeléshez. Mert vannak olyan építészek, akik megrendelés nélkül is nekiáltnak és terveznek. Elsétálnak egy utcába, meglátnak egy foghíjat és odaképzelnak egy házat. Én bennem nincs meg ez a tulajdonság én nekem, ha konkrét megrendelése van akkor tudom kipróbálni egyáltalán, hogy mit gondolok. Tulajdonképpen jól el tudnék szórakozni, ha nem ilyen lennék, mert foghíj az még mindig van, meg ilyesmik és az ember rajzolgatna házakat. Bár jó pár pályázaton részt vettem, de nem vagyok pályázó típus. Nagyon az érdekel, hogy megépüljön. És a legkisebb feladatban is -nem erőszakolva, hogy problémát lássak- hanem azt látom, hogy probléma van! Szemben a Fülep Lajossal, aki mondta, hogy az ebben a baj, ebben a világban -mondta ezt a harmincas években-, hogy kitalált egy csomó problémát, amit meg kell oldani, de ezek a problémák nem léteznek. Tehát csupa olyan problémát old meg a világ, ami nincs valójában. Ennek van azért egy alapigazsága. De én egy kapu felrajzolásában is látom a problémát, illetve azt, hogy ezt meg kell oldani, tehát ez egy feladat, de csak ha valós a dolog. Ez egy ilyen gyakorlatias beállítottság valószínűleg. Ez nem védekezés akar lenni. Tehát, hogy tudok-e még valamit, ha a kérdés erre irányul, azt csak abban tudom megnézni, ha van egy feladat. A félsz az benne van az emberben ezzel a viszonylag nagy rutinnal is, hogy -ezzel a hülye szóval mondva- eszébe jut-e valami. Persze ez a frász ez folyamatosan benne van, hogy tud-e még az ember szerepelni ezzel a rossz hasonlattal. Föl tud-e még állni a színpadra és elmondani egy verset, vagy belesül. Na de azt befejeztük azt a részt, hogy tudnék-e valamit kezdeni magammal vagy sem. Nem tudnék, majd még lesz alkalmam kideríteni.

I: -Lehet, hogy rosszul tettem fel a kérdést.

T: -Nem rendkívül logikus kérdés volt. Még tíz évvel ezelőtt kérdeztem a Varga Leventét -akivel még a pestújhelyi kórházat terveztük, aki kilenc évvel idősebb, mint én-, hogy nincs-e kedve családi házat vállalni és azt mondta szó sem lehet róla. És akkor mondok még egy ilyen példát a Szendrői állítólag élete végéig -Csobánkán volt neki egy háza, gyakorlatilag ott élt. Tudod ki a Szendrői?

I: -Igen, Szendrői Jenő.

T: -Ő neki nagyon nagy a nimbusza, előttem egyáltalán nem az. Csobánkán volt egy kis parasztháza állati jól átalakítva és a végében volt egy szobája, a rajztáblájával és Csobánkát állítólag tele tervezte még hetvenéves korában is. Megrajzolta egy a százban a házakat és akkor megépültek. De hogy milyen házak azt senki nem tudja, de állítólag nagyon sok. Annak idején ott voltak az ilyen mesteriskolás nyitó-, meg záró rendezvények. Múltkor a Nagy Tamás Almádiban, -mert ott sokat vagyok- úgy kérdezi, hogy te is azt csinálod, mint a Szendrői Csobánkán? Hát mondom ne hülyéskedjél, hogy képzeled?! Mert ugye a Jenőbácsi -mert ugye tegeztük- ő szabványba csinálta minden izé nélkül, mert azt én nem tudom elképzelni, hogy én így rajzoljak le mert nem érdekel, hogy csak csináljam, hogy elfoglaljam magam. Nem, azt nem! De a Jenőbácsi az így csinálta. Én legalább négy felvételi bizottságban benne voltam. Tehát a Jenőbácsi az mindig társult valami jó építésszel. A Janákyval, vagy a Lauberrel. Ő az ipartermv főmérnöke volt, de statikus is volt egyben és ő volt a Mesteriskola vezetője hetventől kétezerig. Harminc éven keresztül és elég sok felvételi bizottságban benne volt. Szerintem abszolút nem értett az építészethez, én csak ebből következtem. Azt csinálta, hogy minden zsűritaghoz elment és kikérdezte mi a véleménye arról a pályázatról. És ebből vont le egy véleményt. Mert egyébként valószínűleg tényleg nagyon jó manager volt, meg jó vezető, mint egy ilyen mamutcégnek mint az Ipartermnek a főmérnöke lenni az nem kis dolog volt. Begyűjtötte a legjobb építészeket, ott voltak a szuper műtermek. Végig kérdezett mindenkit, de neki tulajdonképpen nem volt véleménye, kész. Szilárd meggyőződése. Viszonylag korrektül járt el, megkérdezte a többieket mi a vélemény és akkor abból levont egy átlagot és aszerint döntött, vagy szavazott. Ott is szavazás volt, de sokkal hierarchikusabb, volt mint húsz éve. Húsz éve, mióta újra benne vagyok ebbe azóta abszolút demokratikus. Megbeszéljük a dolgokat és minden megbeszélés arra lyukad ki, hogy mindenki marad a véleményénél és ezáltal a szavazás dönt. És következésképp ebben legalább tizenkét építész volt, ha nem több legalább most is, és akkor a végén ugye én megjegyeztem, hogy sajnós öt olyan építész is bekerült, akinek én c-t adtam. Erre a Pető Laci humorosan azt mondta, hogy akkor neked most nyilván le kell mondanod, mert olyanok is bekerültek, akiket te nem akartál. És akkor én elkezdtem, mert a mamám révén van egy ilyen statisztikai hajlamom, hogy elkezdtek a többiek is nézni náluk is van öt ilyen, sőt a Nagy Iván nyerte meg, mert neki volt hat, akinek c-t adott. Na most ezek után lehet reménykedni egy országos pályázatban, hogy tiszta építészeti zsűri minden érdek nélkül.

2018.11.27 Török utca

Tegnap jöttem haza a Sugár Petivel és mesélem neki, hogy van ez a művészettörténész, ez a Németh Lajos. Gyakorlatilag a múlt század második felének a legjobb művészettörténésze. Ő Fülep tanítvány volt. A lánya a Németh Kató az műemlékes építésmérnök lett, illetve a férje a Pazár Béla. Na és hallom, hogy egy éve megjelent a Németh Lajosról egy élet interjú, ami '87-ben készült, de a komoly könyvesboltokat végig jártam és nem kapni. Aztán kiderült, hogy csak az akadémián lehet kapni én meg az akadémián mindig szoltam ezeknek az ügyintézőknek, de azok nem cselekedtek. Múlt héten a Németh Katóval véletlenül összefutottam - a lányával a Német Lajosnak- és mondtam neki ezt, hogy nem tud e valahonnan és képzeld még egy példányt talált az MTA bölcsészettudományi intézetében. És el is mentem érte és megkaptam. Mindegy, a Sugár Péter mondta egyből, hogy kölcsön kéri és erről jutott eszembe, hogy az Aktuális Levelekből indultunk ki. Jó, hát még csak száz oldalt beleolvastam, mást is olvasok, tehát ez nem sok. Na mindegy ezt csak azért meséltem, mert ezt kölcsönadom a Péternek és soha többet az életbe nem látom. Ez soha nem azért következik be mert nem akarják visszaadni, hanem mert elfelejtődik, az ember elfelejti azt is, hogy kölcsönadta, azt is, hogy kinek.

I: - Ha már szóba került a kortárs építészet, akkor érdekelne, hogy mi az, ami a kortárs építészetből foglalkoztat téged vagy, ami felkelti az érdeklődésedet?

T: - Elvileg minden kortárs, ami ebben a korban születik, az is ha visszaépítenek egy házat. Igazából nem erről kell beszélni, hogy mi az, ami kortárs. Az ország polgárainak az építészeti, politikai vagy bármilyen magatartására utal. Ha az a kérdés, hogy mi történik ma akkor arról már beszéltünk, hogy szerintem a modernizmus kimerítette önmagát. Függetlenül attól, hogy továbbra is van jó pár olyan példa, ami feldobja az egészet. Ez a kiüresedés egyrészt ennek a tömegesedésével is jár. Az, ami tömegesen fel lesz használva, az miért jelent kiüresedést? Kicsit olyan ez, mint amikor olvas az ember a metrón Dosztojevszkijt és körbe néz és mindenki a Bűn és Bűnhődést olvassa, az egy katasztrófa. A szocializmusban volt egy ilyen törekvés, nyomták ki a világirodalmat, már amit. Na mindegy, nekem van egy fixa ideám, hogy a ti generációtok pillanatok alatt le tud rajzolni egy modernista stílusban készített tervet. Nem okoz fejtörést és elég nagy repertoárral tudjátok ezt vinni. Tényleg olyan mintha, a ti generációtok a modernizmust úgy tudja használni, mint egy stílust. Szerintem az én generációm még nem tudta ezt. Nekünk szerintem fejtörést okozott egyrészt, sokkal nagyobb hibaszázalékkal dolgozott, rengeteg félreértés és tétováság volt. Meg kell nézni a '70-es évek béli terveket. A '60-as években volt egy fellendülés a magyar építészetben, ha most csak arról beszélünk. És aztán volt egy ilyen elbizonytalanodás és szerteágazás is -ez ugye a magyar organikusok- és ez volt a posztmodern is. '90-től visszarázódik a helyzet és elkezdik, főleg a 2000-es évektől tulajdonképpen szériába nyomják

a modern stílusban készült házakat. Amit a Lakó tanszéknek a bemutatóján egy kettőt, amit láttam, hogy a fiatalok abszolút úgy kezelik, mint a mobiltelefonokat. Össze kell hasonlítani egy a Farkasdynak például egy egyetemi tervét egy mostaniéval és szerintem rögtön kiderül, hogy a mostani az abszolút rutinnak tűnik a Farkasdyéknak meg olyan mintha ...

I: - Hogy nem jött olyan könnyen a kezükre?

T: - Igen, olyan mintha több szellemi munka lenne benne, de ezt nem tudom ezt az érzést igazából bizonyítani. Abban olyan mintha benne lenne még a keresés, a keresés közbeni bizonytalanság, ma már erről szó sincs. Amikor ez a mindennapi életben rutinná válik akkor ez egy elfáradást jelent, és akkor ezzel párhuzamosan van egy útkeresés Az ebből való kilábalásra. Itt persze fel kell tenni a kérdést, hogy egyáltalán miért változik a stílus? Miért gondolja azt az építész -persze mögötte tudjuk-, hogy változik a társadalom, változik a technika tehát ezek mind befolyásoló tényezők. Van ugye az úgynevezett sztár-, vagy látványépítészet, ami kötődik a díszlethez, nagyon kötődik a divathoz. Korábban azt azért nem lehetett így kijelenteni, hogy annyira kötődne az építészet a divathoz, mondjuk a modern. Ezáltal a kifejező eszközeiben kötődik a képzőművészetekhez is. A modernizmus is felmondja azt a nagy tételt, hogy az építészet is csak önmagát fejezi ki. A modernizmus is kapcsolódik a képzőművészetekhez, a Bauhausban együtt dolgoztak, szóval ez végig kíséri. Egy épületre, ha ránézel, önmagára utaló jelek vannak csak, nem egy történetnek az elmeséléséről van szó. A Loos, akit a modernnek közé sorolunk érdekes módon ő még saját magára mutat rá. És akkor ötven, hatvan év múlva lehet majd arról beszélni, hogy egy épület történetet akar elmesélni és akkor jön a narratív építészet, meg az irodalmi építészet, ami kifejezetten nem egy építészeti indíttatású dologból indítja el magát a formát, a beépítést vagy bármit.

I: - Ez most nagyon gondolkodóba ejtett, hogy a fiataloknak könnyen jön a kezére a modern.

T: - Lehet, hogy ez az én fixa ideám.

I: - Nem én is látom, hogy hihetetlenül könnyen gondolkodnak rendszerben, vagy a formaalkotó készsége még az én generációmnál is könnyedebben hoz jó mintázatokat.

T: - Biztos az is közrejátszik, hogy nagyon könnyű hozzájutni a világ építészetéhez. Pillanatok alatt végig lehet nézni. Húsz évvel ezelőtt ez nem volt. Persze itt már kiválasztás alapján kell menni, mint ahogy ezek a nagy menő cégek terveznek.

De nyilván ehhez a tervezésnek a lefolyását kéne tudni az emberi agyban. Nyilván te is tudod ahogy én, amikor tervez az ember, bár nem követhető, csak nagyon viszonylagosan gondol nagyon sok mindenre, gondol meglévő házakra, keres analógiákat, ha valamit talál. De ez közismert, hogy bizonyos tervező csoportok kiteszik a lapokat, még az Épstúdiósok mesélték, hogy kiteszik a lapokat mi az a mi használható közülük, mi az, ami nem. Elvileg ezt természetesnek vehetné az ember. A szakmagyakorláshoz a másik ismerete ez egy alapfeltétel. Az irodalmárok is nem csak írnak, hanem éjjel-nappal olvasnak, a festők is nézik egymás műveit, kiállításokra járnak. Ami régen volt mondjuk ötszáz évvel ezelőtt ott is járták a világot.

I: - Az egy sokkal lassabb folyamat volt.

T: - Persze, de hát végül hasonlók, de teljesen megkülönböztethetők születtek, de a korszak az az volt a gót az gót volt ugye, most csak itt Európáról beszélünk. Volt ilyen gót, meg olyan gót, de alapjaiban fölismerhető, hogy ez gót. Voltak persze elcsúszások, hogy Európa egy része még gót stílusban tervez egy másik része már barokkban. Valószínű, hogy a hozzáértők ki tudnak mutatni részleteket, amik már felismerhetők korábbi korszakokban. A modernizmust is nagy szeretettel eredeztetik a középkorból. Van ez a Hoffmann a művészet eredete vagy mit tudom én milyen könyve.

I: - Vagy akárcsak a Corbusier-nek a La Tourette.

T: - Melyik?

I: - Van ez a francia monostor a La Tourette.

T: -Ja igen. Bizonytalan lesz az ember, hogy nem tud eleget. Tehát van ez a telítettség érzés, ami egy szubjektív érzés, de elképzelhető, hogy nagyon sokan így éreznek. Hogyha valami már tömegessé válik akkor ez miért zavaró? Végül is azt pozitívnak kéne tekinteni, hogy vegyülés egy stílus egy életérzés tömegessé válása, és ezáltal nagyon demokratikus is. Tehát mindenki tudja használni, benne tud élni, meg minden. Mondjuk azt, hogy a modernizmus egy pozitív dolog volt. És ez mindennapivá vált és a telítettség, vagy a mindenki által használható dolog miért vált ki egy olyan érzést, hogy telített lett a dolog és ez már nem nagyon jó. Ha tovább is így megy ez az ügy, változtatni kéne. Hogy ez mitől van? És hozzáteszem, hogy még mindig van ebben egy olyan tartalék. Néha látni olyan házat, ami olyan benyomást kelt, hogy ez még mindig újítás, még mindig bővíti a modernizmusnak a szellemét, vonatkozásait vagy tartalmát.

A másik, ami egy érdekes dolog, hogy az alapmodernisták a Kozma vagy a Molnár Farkas hogyha megnézed a százas engedélyezési terveiket a házakra, amiket csináltak őszintén szólva ilyen egy-két napos munkának néznek ki. Abszolút.

I: - Nem több. Igen.

T: - És mégis amit maga a rajz és aztán az épület is sugároz az a szellemi tartalom ezekben a nagyon kigondolt, kiókumlált mai dolgokban nem az látszik. Nyilván nem egy tovább lépésnek nevezzük, de a fölhasználás során egy kopásnak. Olyan viszonylagos könnyedség árad azokból egy erős szellemi kisugárzás, ami egyértelműen megkülönböztetett. Tehát egy harmincas-negyvenes évekbeli házat egy ma épülttel szemben, egy ma épült házat modern stílusban teljesen egyértelműen meg lehet különböztetni. Tehát nincs mese! És még, hozzá olyan érzet keletkezik az emberben egy harmincas évekbeli házban, ami nem összekeverhető a mai házak nézése közben keletkezett érzetekkel. Van egyfajta felszabadultság, még mindig utal egy olyanra, ami a mai házakban nincs meg. Tehát a fene tudja mi ez. Biztos van ennek irodalma csak nem ismeri az ember.

I: - Értem, hogy miről beszélsz.

T: - Egy Corbusier házat látunk és ennek a zseninek még mindig hatása van rám. Tehát egy normál lakóházat látok és megdöbbentő volt az ereje. És én most nem is erről beszélek, hanem egy átlagos Kozma házról, mondjuk a Kavics utcai házról.

I: - Van bennük valami frissesség, vagy eredetiség, amit a mai ház teljes egészében nélkülöz.

T: - Olyan mintha egy szellemileg letisztult dologgal állnánk szemben, amin nincs semmi, ami félreérthető, a mai házakban meg egy csomó olyan dolog van, ami félremagyarázható vagy zavart okoz.

I: - Meg az az érzésem, hogy a részletek is ahogy változtak, torzul az egész.

T: - Az teljesen igaz, hogy teltek az évtizedek egyre részletezőbb lett az alap modern, legalábbis a magyar épületek azok részletmentesek voltak. Csomópont mentesek voltak. Egy Janáky háznál tudjuk, hogy 100-200 között voltak a csomópontok ő ezt mutatta is meg minden. Ez föl sem merült a harmincas években. Egy Adolf Loos háznál hány csomópont van? Maximum tíz.

I: -Valószínűleg ez is hozzájárul ahhoz a tisztasághoz, vagy könnyedséghez, nem? Elbonyolítottuk az életünket. Jó, az épületfizika is elbonyolította az életünket meg egy csomó minden, de sokszor azt érzem, hogy mi is elbonyolítjuk a saját feladatunkat.

T: -Na szóval szépen megkülönböztethető a mai termék, visszatérve a kortárs kiindulásunkhoz ugye. Most az a kérdés, hogy a kortárs építészet hol van? Vagy milyen állapotban van?

I: -Nem az érdekelne, hogy mi az, ami foglalkoztat, vagy kit tartasz érdekesnek, azt mondod van, ami bővíti továbbra is a modernizmus szellemi halmazát? Ezek egyedi esetek, vagy vannak alkotók, akikhez köthetők ezek. Határozottan lehet-e ilyen mondani, vagy csak egyedi esetek vannak. Valaki beletrafál valamibe.

T: -Hát kéne most mondanom elsősorban magyar példákat, hogy van-e. Őrült nehéz. A tizenharmadik kerületbe tervezett az Építéstudió egy négy utca által határolt tömbbe egy lakóegyüttest. Az ott az öreg Vadásznak a Radnóti művelődési házával szemben van. (Pannónia utca 77.) Az Építéstudióból a fiatalabbak vannak kiírva. A Félix, a Fialovszky meg a Súlyom. Ezt azért mondom, mert ezek a nagy, több száz lakásos lakóépületek, amik épülnek tömegével a Corvin negyedben teljesen érdektelenek, ez meg valahogy leálltam kocsival és körbejártam. Többször láttam már ahogy épült, most már elég jó készütségi állapotban van. De ez nem tartozik azok közé, ami érdemes lenne. Ez egy korrekt ház, és ez ma már olyan mintha előny lenne. Van például a földszintnél egy ilyen lecsapás. Persze gipszkartonból van, de rögtön feltűnik egy ilyen nyilván visszahoz egy ötven évvel ezelőtti dolgot. Az a baj, hogy erre a kérdésre föl kellett volna készülni. Most a svédországi úton ott valójában a régiek voltak érdekesek. Nem tudok olyat mondani, ami ... az úgynevezett ikonikus jellegű épületek azok nem voltak nekem ikonikusak. Nem ott csak a régiek az Asplund a Lewerentz, meg ez a Celsing, ami hatással volt az emberre. Egyéb külföldi utakon volt olyan, persze. Nézd nyilván figyelemre méltó a svájciak tevékenysége, egyfajta új racionalitást mutat, ha jól gondolom. És amit így tudok is, hogy ott a beruházói és építetói igények nagyon racionálisak és ebből ki tudott alakulni egy racionalitás, amit a svájciak művelnek általában.

I: -Igen, mondjuk az új racionalitás annyiból fals szerintem, hogy egy olyan gazdasági környezetben hitelesebb lenne, mint Magyarország, vagy Portugália vagy Albánia. Ahol a racionalitásnak sokkal komolyabb következményei vannak, mint egy futó, prosperáló gazdaságban, mint

a svájci. Egyszerűen a négyzetméterre jutó frank mennyiség miatt disszonáns szerintem, de értem, meg igazad van.

T: - Tudom, hogy mire gondolsz. Egyébként most Brukner Csillát őt biztos nem ismerted, ő tíz éve ment ki Franciaországba. Itt volt a Henger utcában a lakása és fölszámolta a könyvtárát. És én befogadtam a könyveit, részben az Alkotóházba, részben a Zerge lépcsőre. Neki volt egy-két évfolyam ilyen Matéria. 2010-es körüliek, nem olyan régi. Kérdés, hogy tud-e az ember ilyenből választani.

...az irodalomban, már ezekkel a könyvekkel indokolható, hogy van ez a közhely szerű dolog, hogy a világról alkotott érzetek azok nem fejezhető ki az úgynevezett realista módon. Hanem másféle képpen, és ehhez kapcsolódott az, hogy nem az író alkotja meg a szöveget, hanem a szöveg alkotja meg az író. Ugye ebből a tételből indult ki ez a dolog. Tehát maga a szöveg. Van egy -azt hiszem így nevezték ezt, hogy- megelőzőség. A szöveg valójában megelőzi az alkotót. Tehát ebből jött ki ez a szöveg irodalom, vagy nevezzük bárminek. Ez tartott, vagy még tart most is. Van megint a kétezres években egy fordulat egy új realizmus. Most itt csak a magyarokról van szó. Az Esterházy is mondta, hogy szomorúan veszi tudomásul, hogy újból van realista írás, újrealizmus, de hát ez volt ez a váltás a harmincas években is ahogy a Szerb Antal írja, bár nem a szövegközpontúság, tehát nem abból indult ki, hanem a realizmusnak a kifulladás de az csak egy pár évig tartott, egy tíz évig. Ekkor írta meg a Szerb Antal a "Hétköznapok és a csodák". Eddig a hétköznapokról szólt az irodalom, de az irodalomnak az a célja, hogy a csodákat ábrázolja. Ezt csak azért mondom, hogy lehet ilyen párhuzamokat találni. És akkor ez elmúlt és 1940-től újra a realista irodalom.

Visszatérve ezekbe a lapokba, hát majd újból átlapozom és kikeresem azt, ami az embernek megragadta a figyelmét.

I: -Nehéz, azért nem sok van.

T: -Na most az irodalom speciálisabb olyan szempontból, hogy tényleg a szöveg által egyértelműen kifejez valamit. Az építészet nem tudni, hogy. Tehát az, hogy nekem az elmúlt negyven év alapján az embernek változások voltak az érzetében, a világról, tehát megváltozott, hogy az építészetben ez hogyan tud megnyilvánulni az egy sokkal nehezebb kérdés.

Mert az építészet nem ábrázol.

I: -Igen ilyesmit nem ábrázol.

T: -Egyrészt azt hiszem, ahogy szó is volt már róla, az építészetnek nincs világnézete. De ha megint visszatérünk erre az újracionalizmusra, vagy szociális építészetre, vagy mit tudom én akkor lehet ilyenekről beszélni, hogy ez egy megváltozott helyzet. Az építészet arra figyel, hogy szociális szempontokat figyelembe vegyen és akkor ezáltal megváltozik az esztétikája is. Kell, hogy változzon az esztétikája is. Azt is mondhatnám, hogy amit ma szépnek tekintünk azt holnap nem tekinthetjük szépnek, hogyha ebből az ósdi kifejezésből indulunk ki.

I: -Ez nagyon érdekes, mert a Fábrián Gábornak volt most védése, nemrég.

T: -Ők az Egerben, igen, igen.

I: -Na és most a Gábor védett két hete és nekik ez az építészeti habitusuk. Van az a kávézó és műterem, amit csináltak, ahol fontos volt a reciklálás, meg a közösség bevonása ebbe a folyamatba. Ez egy másik kiinduló

helyzetből történik, de a vége az az, hogy reflektálva arra, amit itt a szociális építészetről mondunk, vagy mondtál, hogy a végeredmény ugyancsak egy építész által mederben tartott esztétikus végeredmény. Tehát kérdés az, hogy ennek van-e olyan hatása az építész munkájára, vagy a végeredményre, hogy ez egy közösségi építészetnek nevezett, vagy szociális helyzetből indul. Tehát, hogy a kiinduló helyzet változtat-e a végeredményen annyit, hogy ettől már valami másnak nevezhetjük? Mert én egy picit attól tartok, legalábbis az ő munkáikat látva, hogy nem. A végén nem mondhatjuk azt, hogy ez egy spontán építészet, hanem...

T: -Esztétizáló építészet.

I: -Onnantól kezdve, hogy nem lenne esztétizáló nem lenne szükség rá. Tehát, hogy egy szép dolog keletkezik ezekből.

T: -Minden változáshoz egy új kiindulás kell, ebben van egy ilyen szabály. Van egy ilyen törvényszerűség, hogy máshogy kell ránézni a dolgokra. A szövegirodalomban, hogy megfordította az alkotó és alkotás sorrendjét, abban a pillanatban létrehozott egy változást. Nem abban a pillanatban, hanem szép lassan. A szöveg írja saját magát, hogy egy ilyen rossz hasonlattal éljek, de ez az Esterházynál teljesen köztudott volt. Akkor ez tartott húsz, harminc évig és most megint van egy visszarendeződés. Jó, hát itt tényleg jó lenne keresni olyan épületet, ami érdekes lehet most. Próbálj te is olyan épületet mondani, ami ilyen lehet neked is.

I: -Érdekes ez a Thomas Burlon ő egy ilyen berlini figura, úgy mondom, hogy ő radikálisan más. Kicsit ingatlan fejlesztői szemszögből közelítik az építészetet ennek az irodának van az Antivilla épülete.

T: -Ezt valószínűleg nem ismerem, nem tudod megmutatni?

I: -De megmutatom. Ez a ház, kicsit ilyen akcionalista a hozzáállású. Van egy régi raktár, gyárépület.

T: -Tehát egy átalakítás.

I: -Igen van egy új vasbeton födém, ami ezt a furcsa vasbeton vízköpőt tartalmazza. Amiatt, hogy ez az új zárófödém rákerült felszabadult a homlokzat és lehetett ilyen nagy nyílásokat nyitni rá. Most ezt művészeknek kiadják alkotóháznak és otthagynak egy-egy művet. Van benne egy kiszolgálómag, belülről végtelenül egyszerű. Ez az egyik épületük. A másik az Berlinben egy félbehagyott ingatlanfejlesztés, hogy a pincészigetig eljutottak, az ott ázott évtizedeken keresztül és ők ráépítettek egy iroda és lakóházat. Most onnan az irodájukat elköltöztetik egy silóba, ahol az Antivillához hasonló kibontott nyílások lesznek, de lehet, hogy ez is az új racionalitás felé mutat. Ez az egyik olyan, ami elgondolkodtat engem. Hozzáállásában egy más dolog. Aztán vannak az angolok, mint a óa, meg a Sergison Bates, Caruso St Jones, akik az anyaggal, meg a díszítéssel operálnak.

T: -Igen az anyagot ne felejtjük, ez előbb eszembe jutott, hogy az, hogy új anyagok jelennek meg annak nyilván hatása van az építészetre. Például ez a poliészter dolog is megjelenik még sztár építészeknek a kezelésében is. Hollandok is ezt használják, vagy például a Karácsony Tamáséknak ez az esztergomi tornaterem. Ez persze technikai dolog amikor a technika beleszól az építészet alakulásába. A szigetelések is befolyásolták az építészet megjelenését, most nem is feltétlenül a hőszigetelésre gondolok,

hogy milyen tetőket lehet létrehozni. Ha visszakövetnénk ezeknek a formai következményeit biztos sok mindent fel lehetne sorolni.

Hát ez elég fejtörést okoz, ha létrejön az emberben egy telítettség érzés, hogy akkor mit csináljon. Hát nézd, ennél a kis Corvin téri háznál, hogy ez így néz ki annak nagyon egyszerű a története. Tulajdonképpen nincs benne semmi. Kicsit klasszicista nyílászáró elhelyezéssel, mert mondhatjuk azt, hogy egy viszonylag kiegyensúlyozott ritmusban van. Az, hogy hátrafelé lépcsőzik annak tulajdonképpen van egy nagy hibája, hogy ez egy vár oldalban áll és körülbelül abban a szögben lépcsőzik vissza ahogy a vári fal áll. Nagyon egyszerű a története se több, se kevesebb. Lehet azt is mondani, hogy kicsit snassz az ügy de hát ezt az életben lehetne a legjobban leellenőrizni, hogy ez a negyven centis visszalépcsőzés ez mit jelent.

I: - Hogy ennyire kirajzolja ezeket a vízszintes vonalakat?

T: - Igen, hogy mennyire érvényesül, persze! Mert próbáltam utána nézni, abból a szempontból, hogy van-e ilyen visszalépcsőző ház? Mondjuk ennyire demonstratíván, mert nyilván vannak. A Galina Zoli felfedezett egyet, de nincs teljesen kész. Várjál csak nem az a Olgati csinált volna egy ilyen visszalépcsőző házat? De én azt nem ismertem, tehát eléggé le is hangolt, hogy itt van egy már megépült ház. És akkor itt bele is kapcsolódhatunk, hogy ez az állandó újítás, ez az érdekességnek a keresése, ami túl van hangsúlyozva, mert biztos, hogy egy örök emberi tulajdonság. Nem?

I: - Persze...

T: - A kiválás, az érdekesség a megújulásnak a kutatása. Ami nehéz abból a szempontból, hogy amennyiben tényleg nem tükröz vissza olyan életérzetet, ami helyénvaló -lehet, hogy rossz szó- öncélú formalistává válik. Ha nézzük a tárgyakat, mindig tudunk véleményt mondani, hogy melyik öncélú forma, -ami nyilván túl ment- és mi az, ami nem. Pedig mind a két esetben formáról van szó. Az a jó, hogy ezek nincsenek igazából végérvényesen megfejtve, mert akkor nagyon könnyű lenne tájékozódni.

I: - És valószínűleg nem is lesznek megfejtve.

T: - Nagyon könnyű lenne ítéletet is mondani, az ember csak elővonná a sillabuszt, hogy igen ennek és ennek megfelel, tehát ez jó, ez meg nem jó. Attól függetlenül, hogy nagyon szór a vélemény -arról beszéltünk- Mesteriskolás felvételinél is.

2019.06.19. Török utca

T: - El kell tudni képzelni, azt nem tudom lerajzolni, amit nem tudok elképzelni, igazából az ember azt rajzolja le, ami ott van a fejében. Igazából ezek már kínlódások. Nem, biztos van amikor segít a rajz ez egy hülyeség, amit mondok, tehát nem, a rajznak vissza kell igazolni valamit.

I: - Egyébként, ami nagyon jó pálcá az az Esze Tamás terasz meg pakolás rész határolása.

T: - Ja igen az is más helyzet azok egyébként 40x60-asból vannak, és hat centi van köztük. Az egy elég sűrű dolog: 58x44.

T: - Na akkor...

I: - Igen hogyha már itt tartunk az Alkotóháznak a fedett nyitott hátsó tere, ahol kemencék állnak, van az a vierendeel tartó, vagy igazság szerint "K", ami a tetőt tartja az acél konzol, ami egy építőlemez burkolatot kapott, ami le van vakolva. Itt is a homogenitás volt a cél, mert, hogy semmilyen előtető nincs ezen a házon és akkor ez egy furcsa dolog lett volna, hogy egyszer csak lesz egy előtető.

T: - Igen a ház anyagából egy kinövés, egy konzolos kinövés, ami egy ilyen háznál végsősoron teljesen szokatlan. Igen ott hátul eléggé elburjánzik ez a ház, és ha ez -elég logikusan- leáll lábakra abban a pillanatban ez megerősítette volna a toldalék jellegét. Azért erősítette volna meg, mert a toldalék építésben mindig a legtermészetesebben viselkednek a toldaléképítők, illetve a legracionálisabban álmukban nem merülne fel konzolt építeni ez valószínűleg azért született így -már amennyire vissza lehet idézni-, hogy különüljön el hozzáállásában. Valójában ez a gondnoki lakás is toldalék. Valószínűleg ez eredetileg úgy volt, hogy itt hátul kiállt ez a lépcsőházi tömeg és a félemeleti szinten ki lehet lépni a fészere, amit a Kati nem enged elbontani, mert ott is egy csomó mindent tárol. Valószínűleg ez is később épült hozzá, mint gondnoki lakás.

I: - Valószínűleg, mert azt gondolná az ember, hogy elnézve ez egy két tengelyre szervezett ház, nem?

T: - Igen. Ennek a magyarázata elég egyértelmű, hogy miért konzol. Minden józan megfontolás ellenében konzol, mert nyugodtan leállhatna egy-két pillérre, de hát azért meg lehetett volna ezt a háromméteres konzolt oldani alacsonyabban is.

I: - De így minden ízében a házhoz tartozik.

T: - Tehát ez a toldalékok további halmozása ellen mutat és ezért van ház színe is.

I: - És mikori ez a gondnoki lakás toldalék?

T: - Hát ez az, amit nem tudtam kideríteni, mert...

I: - Az, hogy 1926-os a ház az honnan derül ki?

T: -Valamennyi levéltári anyagot -de az csak egy két oldal volt- azt sikerült beszereznem. Meg az akkori képeslapokon szerepel ez a ház, mint mit tudom én milyen panzió. De a hátsó házról nem tudom, esetleg '45 után épült hozzá. Elképzelhető, hogy amikor államosították és vállalati üdülő lett és akkor egy ilyen háznak kell egy gondnok. Persze olyan suta-butá ez a kis ház.

I: -És a Postás az a nagy épület, az mikori.

T: -Az is a két háború között épült. A Postás üdülő... van nekem ilyen Almádi helytörténeti könyvem egyébként meg tudom nézni. Voltam benne korábban, lehet, hogy azóta már átalakították. Abban is sima szobák vannak fürdőszoba nélkül, tehát hogy mondjam nem összkomfortos az is egy ilyen nagy üdülőnek épült, tehát régen azt hiszem ritka volt, hogy két-három-négy csillagos szálló is külső fürdőszobával készült.

I: - És az előtető rögtön a tervezés elején felmerült?

T: - Nem a Kati mondta, hogy kell neki még egy fedett terület. Ez menet közben derült ki, hogy kell egy fedett terület. Még kellene terület neki, szóval nem ér véget ez a dolog. De hát ez így szokott lenni.

I: -Mi volt az építési sorrend?

T: - A pince-terasz bővítés az a legújabb az 2016-ban merült fel.

Az tulajdonképpen abból, hogy azok, akik a gondnoki helyiségben vannak raktárak kerüljen le a pincébe, és akkor a Katinak lesz egy önálló, mint egy gondnoki lakás. Huszonöt négyzetméter és akkor ő ott lesz, mert eddig mindig az volt, de hát, ha jöttek a pár hetes táborozásra akkor minden szobát elfoglaltak, tehát a Katinak nem maradt helye és akkor a Kati jött át a Zerge lépcsőre lakni egy hónapig. És akkor ezt megelőzendő, meg hogy különben is. Elkészült ez a belső átalakítás és nem költözik be a Kati, a szokásos dolog. Ugye ez egy sarok telek, itt van a Teleki Blanka utca innen van külön bejárata. Elvileg ez egy garzon most és akkor, ami itt volt az lekerült a pincébe, tehát ilyen munkaterület. Így akkor fent egy szoba felszabadul, illetve nem szabadul, mert a Kati még nem költözött le. Szerintem nem is fog, de mindegy. Tehát magyarán amikor 2010-ben megvette a Marci az egy nagyon egyszerű program volt. Akkor szinte még a téliesítés se merült fel, tudniillik ez egy szezonális üdülő volt, nem volt fűthető. Akkor volt egy félév bizonytalanság, hogy mi az, amit meg kell csinálni és akkor, itt meg kell tervezni a fűtést, új vizesblokkokat, mert azok eléggé... nem csak hogy tönkrementek, de funkcionálisan sem voltak jók. Na szóval nagyon mostoha állapotok voltak. Én már akkor javasoltam, hogy minden szobához legyen külön vizesblokk, de akkor ez azonnal el lett vetve, hogy ez hülyeség, mert művésztelepen nem szokás. De hát végül nem lett belőle művésztelep. A művésztelepen a művészeket abszolúte nem érdekli, hogy nincs saját fürdőszobájuk. Én mondjuk ezt kétlem, de ő élt évekig a Kecskeméti Kerámia Stúdióban, ahol nem volt.

I: - Az a Kerényi féle?

T: - Az szerintem nem a Kerényi, az a Farkas Gábor. Az egy nagyon régi a '70-es évekből, az egy nagy telek. A Kati ott lakott egy jó pár évig. Elég zűrös élete van. Ott kapott egy kis szobát és gyakorlatilag ingyen lakott ott. Valami kis szolgáltatást csinált azért. Na és akkor először a gépészet, és elkezdett növekedni akkor jött, hogy a бүtүн ablakok, mert az munkaszoba lett, tehát a Katiék csináltak egy technológiai tervet, hogy mi hová kerül,

milyen gépek lesznek még alapvetően az egész abból indult, hogy a Marci elnyerte ezt a pályázatot negyven millió értékben és akkor jöttek a kemencék. És akkor a kemencék bekerültek a pincébe, részben ugye, mert az kiderült, hogy ott nem fér el az összes, hogy kell még helye kint, kell egy tető.

I: -De akkor ez még a bővítés nélküli pincével?

T: -Persze, persze. Most is ott áll középen valahol két kemence és van a huta, amit a Katiék építettek, ami ebből a samott téglából van. Marha drága, nem is tudom egy darab valami kétezer forint? Ami azóta sem üzemel, a kémény megvan hozzá, meg a gázüzemű kemence, tehát van két gyönyörű kémény, ami kijön itt a ház tetején, csak soha nem működtek.

I: -És a hutát sem használták, amit ők építettek?

T: -A hutával önmagában nincs baj, mert az is kijön ezen a kéményen keresztül. Szóval ez a pince a legújabb. Volt egy-két év amikor nem történt semmi és ezzel gyakorlatilag befejeződött, bár a Kati szeretne még ide, mint egy kerítéssel egy méter szélességű raktárt, sok-sok ajtóval. Ezt már hülyeségnek tartom, de igazából el kell férnie. Meg fölmerült a tetőtér, de az nagyon gazdaságtalan. Igen, a bővítés közben ugye kihasználatlanul áll a ház. Igazából a bővítésnek sem volt értelme, de legalább nem értékvesztő beruházás volt.

I: -Igazából a használat szempontjából óriási dolog ez a terasz.

T: -Igen az az is volt és az be is jött rögtön. Én most átmegeyek, akkor hozzak egy kávét neked?

Tomay Tamás munkái:

A kiemelt épületek az átalakításokat jelölik a szerző munkái között

2020 Tihany, Völgy utca

2015 Balatonalmádi, Esze Tamás utca

2014 Budapest, XI. Brassó utca 11.

2012 Budapest, II. Daru u., családi ház átalakítás

2011-2017 Balatonalmádi, Alkotóház átalakítása Széchenyi sétány 3.

2010. Balatonfüred, Kilátó u., családi ház

2009-2010 Káptalanfüred, Zerge lépcső, nyaraló

2008-2009 Budapest, II. Bimbó út, családi ház II.

2007-2009 Budapest, Törökvérszi út, családi ház

2006-2009 Budapest, II. Bimbó út, családi ház I.

2006 Szolnok, uszoda (terv)

2005-2008 Budapest, Kacsza utca, irodaház (Galina Zoltánnal és Szabó Zoltánnal)

2005-2007 Budapest, III. Apátkút utca, családi ház

2005-2007 Balatongyörök, családi ház

2005-2007 Budapest, Csévi utca, társasház

2004-2006 Budapest, Petőfi utca, családi ház

2004-2006 Budapest, II.ker. Repkény u., családi ház

2004-2005 Budapest, Sodrás utca, társasház

2004 Budapest, Orsó utca, társasház

2002 Szombathely, Sportcsarnok (terv)

2001-2003 Budapest, II.ker. Endrődi S. u., családi ház

2001-2002 Budapest, József Attila utca, családi ház

2000-2002 Pilisborosjenő, családi ház

1999-2000 Budapest, II.ker. Gül Baba u., garzonház

1998-2000 Budapest, Detrekő utca, családi ház

1997-1998 Budapest, Pasaréti út 106., lakóépület bővítés

1992-1995 Budapest, II. Kavics utca 8 d., társasház lakóépület bővítés

1994 Fonyód, üdülő épület (terv)

1993 Budapest, Dutka Ákos utca, családi ház

1992 Budapest, Zsíroshegyi út, családi ház

1990 Budapest, Szabolcs utca, Műtőtömb (Varga Leventével)

1988-1989 Budafok, Menedzserképző Portaépülete (Somogyi Soma Katalinnal, U. Nagy Gáborral)

1979-1984 Pestújhelyi Kórház (Varga Leventével)

1976-1980 Vállalati bérlakások és előadóterem, Rókushegyi lépcső

Varga Levente társszerzőjeként:

1983. Budapest – Vízafogó rendezése. Megvétel. (Tomay Tamással)

1984. Mátraterenye közszéközpont II. díj. (Turányi Gáborral, Tomay Tamással)

1984. Észak-pesti kórház és rendelőintézet- Díjazott. (Tomay Tamással)

1982. Miskolc – Szirma - Martintelep térsége terület-felhasználása, beépítése. Díjazott. (Tomay Tamással)

1988. Budapest, III. Bécsi út 141-143 és San Marco u. 28-30 Húsz-húsz lakásos lakóépületek. (Mónus Jánossal, Szőke Zsuzsával és Tomay Tamással).

1985. Kiskunhalas. Kossuth II. lakótelep, 201-210. jelű épületek. (Tomay Tamással és Sugár Péterrel)

1984. Pestújhelyi kórház sebészeti épület (Tomay Tamással)

Térkép az épületek meglátogatásához:

<https://www.google.com/maps/d/>

[edit?mid=1KcbamIHgdBXzW831iVO6osL_rlWTEYf_&usp=sharing](https://www.google.com/maps/d/edit?mid=1KcbamIHgdBXzW831iVO6osL_rlWTEYf_&usp=sharing)

Bibliográfia:

Pestújhelyi Kórház, Magyar Építőművészet, 1985/6.

Építészeti kalauz. Budapest építészete a századfordulótól napjainkig, Budapest, 1997

Fellegvár. ~ Kavics utcai háza, Magyar Építőművészet, 1998/3.

ÁLMOSDI Á.: Lakóház a Pasaréten, Új Magyar Építőművészet, 2000/2.

BARANYAI Katalin: Stílus-e az újmodern? Új Magyar Építőművészet 6. évf. 2002/1 pp.54-55

BOJÁR Iván András: Közben, Octogon könyvek, 2004, p.67,84

CARUSO, Adam: Alles is umbau – egyetemi feladatkiírás, 2013 ETHZ

CSONTOS Györgyi és CSONTOS János: XII. Kőműves, Mesterek a kortárs magyar építészetből filmje, Terc 2012

ECO Umberto: A szépség története, 2005 Európa,

FARSANG Barbara.: Octogon 2009/6

FUKUSAWA Naoto in: Morrison, Jasper/Fukusawa, Naoto, Super Normal – Sensations of the Ordinary, Zürich 2007, p.20

FERKAI András: Buda építészete a két világháború között, 1995 MTA, pp.101-102.

FERKAI András in: Úr vagy megélt tér: Még-modern, újra-modern, más-modern?, 2003 Terc. pp.34-39.

FERKAI András in: Kerékgyártó Béla (szerk.): Hely és Jelentés „Modern koncepciók a magyar építészetben 1930 körül”, Bp. 2002. Terc, pp.73-87.

FERKAI András: „Örökmodern” -Emlékezés Tomay Tamásra (1948-2021), ME 2021/1

GYULOVICS István: Az átalakulás természete – in: Régi-Új Magyar Építőművészet 2020/3 pp.33-35.

HABA Péter.:2004Budapest, II., Endrődi Sándor utcai ház, Atrium,2004/3 (9. évf.) pp. 4-9.

HATÁR Győző, BALASSA Péter: Nemzeti hamistudat, Összehasonlító sérelemtudomány, Újhold évkönyv 1988/, pp.409-428, pp.440-450.

JANCSÓ Miklós: Kis változások (Átalakítások és átalakulások vizsgálata), DLA értekezés, 2007 november, p.2

JANÁKY István, JANÁKY György: id. Janáky István könyve, 2007 Terc, p202.

KERTÉSZ Imre: A kudarc, 1988. Magvető pp.5-6.

LÉVAY-KANYÓ Judit.: Családi házak, 2009. Terc Kiadó, pp.62-65

NAGY Iván: Modern építészet /Modernitás 2.0 Doktori értekezés, 2013.

SIMON Mariann, LACZÓ Dániel: Időutazás – Az újra-modern építészet hazai története, Régi-új Magyar Építőművészet, 2014/8. pp.31-34.

SISA József, WIEDENSBON, Dora.: Magyarország építészetének története, 1998 Vince kiadó

SZALAI András: Az egyensúly keresése – Egy magyar építész az ezredfordulón: Reimholz Péter, 2001 Építés-Építészettudomány XXIX. (1-2) pp.93-108.

ST JOHN WILSON, Colin: Sigurd Lewerentz, [szerk: Nicola Flora, Paolo Giardiello, Gennaro Postiglione], 2001 Electa, p.11

SULYOK Miklós, BARANYAI Katalin, GÁBOR Eszter, FERKAI András, PAZÁR Béla, SÜTŐ András Balázs, VARGHA Mihály, TOMAY Tamás: Neostílus-e a Bauhaus? Stílus-e a posztmodern? Az N&n galériában rendezett szakmai vita szerkesztett változata, 2002/4. Octogon p.69

TOMAY, Tamás: Tisztázás in: Karácsony Tamás: Példázatok a megismerésről és a továbbépítésről, 2015 BME, Középülettervezési Tanszék, pp.189-192

TOMAY, Tamás: 33 terv, 99 mondat, in: 2014/6. Régi-új Magyar Építőművészet, pp.29-31.

TOMAY Tamás: Vermes Zoltán építész kőbányai házaihoz, 1987/2 ME pp.22-25

TURÁNYI Gábor: Oktatási és pihenőépület, Badacsonytomaj, Beszélgetés elhangzott FÉS 1983.december19-én, résztvevők: Birkás Ákos, Ambrus Mária, Dévényi Tamás, Ekler Dezső, Janáky György, Janáky István, Nagy Tamás, Pazár Béla, Reimholz Péter, Sylvester Ádám, Tomay Tamás, Vermes Zoltán, ME 1984/3 pp.24-32

VARGA, Mihály: Pasarét és környéke építészeti séták, 2000 Arturia

Internetes források:

GALÁNTAI, György: AL3 1983. március – 26.oldal, <https://artpool.hu/Al/al03/Kovacs8.html>
utolsó megtekintés 2021. 06. 22.

Brandlhuber+Emde, Burlon: Antivilla 2014 Potsdam
<https://www.archdaily.com/627801/antivilla-brandlhuber-emde-schneider>
utolsó megtekintés 2021. 06. 25.

MÄRKLI Peter : Haus Kuehnis, 1982 Trübbach
<https://shiro-absence.tumblr.com/post/35773350611/schau-peter-m%C3%A4rkli-haus-kuehnis-two-single/amp>
utolsó megtekintés 2021. 06. 25.

LEGGE Gereon : Loft és pajta átépítés, 2019 Falkensee
<https://www.detail.de/artikel/neu-gebaut-und-aufgestockt-stampflehmhaus-und-dachausbau-in-falkensee-35730/>
utolsó megtekintés 2021. 06. 25.

ESTERHÁZY Péter, JÁNOSSY Lajos: 2010 Litera tv
<https://www.youtube.com/watch?v=E7stVe16sPk>
utolsó megtekintés 2021. 06. 25.

– 140

GYULOVICS István: Alkotóház Balatonalmádiban – Építészfórum (<https://epiteszforum.hu/alkotohaz-balatonalmadiban-tomay-tamas-altal-tervezett-epuletatalakitas-keramikus-lanya-szamara>) 2019.12.23.

– 141

Képjegyzék:

84: Bujnovszky Tamás

16, 19, 32, 46, 50, 66, 68, 70, 95-96, 98, 101, 104: Gyulovics István

79, 80: Häider Andrea

38, 88, 92-93: Klein Rudolf

62: Tér és Forma 1933, p373.

6, 12, 18, 20, 22, 24, 34, 36, 40, 42, 44, 48, 52, 56, 58, 62, 64, 74-78,
81-83, 85-87, 89, 90-91, 94, 97-100: Tomay Tamás

Absztrakt

Az épület átalakítások korunk aktuális témája. A történeti építészet a lehető legtermészetesebb módon viszonyult a továbbépítéshez, mára az új fétise sokszor elhomályosítja ennek a beavatkozásnak az értékét. Irodánk eddigi munkáinak jórészét ugyancsak átalakítások teszik ki. A mester munkának választott Molnár Farkas ikerház átalakításának tervezése során sokszor előkerültek Tomay Tamás átalakításai és továbbépítései. Ez indította el a gondolatot, hogy szubjektív válogatást készítek a munkáiból. Tomay Tamás épületeiről ő maga vagy mások ugyan rendszeresen publikáltak, de az életmű feldolgozása, elemeinek egymás mellé rendezése a ma napig hiányzik.

A dolgozat Tomay Tamás lakóépület átalakításaira fókuszálva mutatja be azt a folyamatot, ahogy egy-egy gondolat az alkotó keze alatt építészetté válik. Elsődleges forrás a Tomay Tamással készített interjú sorozatom: a beszélgetések során módunk volt körül járni az építészeti gondolatait. A hat fejezet hat téma mentén csoportosítja a munkáit. Az egyes fejezetek szövegrészeit interjú részletek egészítik ki. A fejezetek végén Tomay egy vagy két, a témát illusztráló házát mutatom be. Most még abban a szerencsés helyzetben vagyunk, hogy az épületeket az eredeti tulajdonosok lakják, akik értik és értékelik az otthonukban rejlő szellemi többletet. Ezen épületek dokumentálása jelen, 'eredeti' állapotukban fontos feladat. Az elkészült dolgozat egy hiánypótló monográfia felé tett első lépés – Tomay különleges, minden formai ötletet a legapróbb elemére lebontó gondolkozása miatt ez később a dokumentáláson felül az oktatásban is fontos eszköz lehet.

– 142

Abstract

Building conversion is a current topic of architecture. While historic architecture treats conversion and rebuilding of older structures as evident, nowadays the fetish of newly built often shadows the value of the intervention. Utmost works of our office are also building conversions. While designing the conversion of the semi-detached house of modernist master Farkas Molnár as my masterwork, I looked at Tamás Tomay's conversions of early modernist houses regularly for reference. This work inspired me to create a subjective selection of Tomay's works. His works were regularly published by him or others in architectural magazines, but the documentation of his complete works are still missing.

The essay focuses on the building conversions of Tamás Tomay's and tries to shed light on the process how each idea is transformed into architecture by him. My own series of interviews with Tamás Tomay are key references. Through the conversations, he made me understand better how and what he thinks about architecture.

The essay consists of six chapters: His works are organized under six themes. In each chapter, my writing is supplemented by relevant segments of the interviews. Each chapter is concluded with the description of a selected project of Tomay's.

The selected houses are still occupied by their original residents – for whom the conversion was designed. They understand and appreciate the intellectual surplus that makes their homes unique. Documentation of the existing buildings now, still at their original state, has hence a key importance. This essay is intended as a step towards a monography that dives more deeply into Tomay's unique thinking which dismantles every idea into its essential parts. Because of his analytical thinking of architecture, such a monograph would surely be a valuable asset for educational purposes as well.

– 143

1. Tézis: manualitás és a korszellem

Tomay Tamás tervezési módszere közvetlenül kötődik a kézi rajzoláshoz, az analóg tervfeldolgozáshoz. A kézi rajz képes a tervet az ideális absztrakciós fokán tartani az adott tervfázisban. Minden esetben metszetekben és nézetekben kommunikál rajzaival nem készülnek axonometrikus, vagy perspektivikus vázlatok sem. Ez mind fejben zajlik, belül játszódik le a tervezőben.

2. Tézis: modernizmus és a jelen

Tomay Tamás építészetét nem lehet egyszerűen a modernséggel azonosítani. Épületei a pre- és későmodern reduktív formai alapjain elindulva teremtenek személyes formanyelvet. Az újítás itt nem technikai, vagy technológiai nóvum, hanem az egyedi helyzet, helyszín kölcsönhatásaként létrejövő intuitív kollázs.

3. Tézis: hely és hasonulás

Tomay Tamás továbbépítései a helyszínből és az építészeti helyzetből kiinduló különvéleménnyé formálódnak. A házainak helyhez kötődése különböző szinteken működik. Hazai, mert pontosan érzi a feladatok anyagi korlátait mi az, amit ma itthon meg lehet csinálni. A helyszínrre, illetve az épített környezetre máshogyan tekintés a kísérletező kedv és a kritikai attitűd elegye.

– 144

4. Tézis: egyedi és univerzális

Tomay Tamás építészetében a családi házak kisléptékű feladatai képesek arra, hogy építészeti kísérletek kompromisszumok nélkül lefuthassanak. A léptékből fakadó koncentrálttság következménye az építészeti állítások sűrítése.

5. Tézis: változó és állandó

Tomay Tamás építészetében a szépség keresése az érdekes ellenében egy állandó szembenállás az aktuális trendekkel. Meglehető pontosabb állítás az, ha a szépet Tomay esetében az igazzal helyettesítjük.

6. Tézis: egész és igaz

A hozzáépítés Tomay Tamás számára szellemi szinten azonos hangsúlyt kap, mint anyagba öntve. Továbbépítései zárt egyensúlyi helyzetet hoznak létre az új kompozícióban. A továbbépített házak mindegyik esetben átfórmálódnak a korrekciók eredménye képpen. Bár Tomay elve a hozzáépítés az általa létrehozott tervek nem hagynak nyitott helyzeteket a további átalakításoknak, hozzáépítéseknek. Házai nem az óvatos műemlékvédő diszkrét háttérbe húzódásával rendezik a meglévő épületet, hanem egyedi hangvételben fogalmazódnak újra.

– 145

Szakmai önéletrajz:

GYULOVICS ISTVÁN okleveles építészmérnök

Tanulmányok

2011 / 2014 Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem
Építőművészeti Doktori Iskola abszolutórium
2003 / 2010 Okleveles építészmérnöki diploma
BME Építészmérnöki Kar, Lakóépülettervezési Tanszék
2006 Norwegian University of Science and Technology, NTNU Trondheim, Norvégia, Építészeti és Urbanisztikai Kar, Erasmus ösztöndíj
2000 / 2003 NYME Benedek Elek Pedagógiai Kar, Okleveles Szociálpedagógus
1999 / 2000 Pogány Frigyes Építőipari Szakközépiskola, Budapest, Építészmérnök
1992/1996 Schulek Frigyes Építőipari Szakközépiskola, Budapest

Munkatapasztalat

2015 / Studio Konstella Kft. alapító, ügyvezető
(társalapítók: Alkér Katalin, Bartha András Márk, Kovács Zsófia)
2012 / Projekt munkák a Hetedik Műterem Kft.-vel, BME Középülettervezési Tanszékkel
(Karácsony Tamás DLA, Klobusovszki Péter DLA), Klobusovszky Építészet Kft.-vel, Czita Építészműterem Kft.-vel, Fejérvölgy és Bartók Építészeti Kft.-vel
2011/2014 DMB műterem Kft. Építésziroda
2010/2011 Kertész Építész Stúdió Kft.
2009/2010 ÉTM Bt. Építésziroda
2008 Sada Vuga Arkhitekti d.o.o. Ljubljana, Szlovénia, 6 hónap gyakornoki munka
2007 Tervezési gyakorlat: GEON Kft, Pethő László mellett

Díjak, Ösztöndíjak

2011/2013 TAMOP hallgatói-kutatói ösztöndíj, Építőművészeti Doktori Iskola
2006 Erasmus Ösztöndíj Norvégia, Norwegian University of Science and Technology, NTNU Trondheim, Építészeti és Urbanisztikai Kar
2006 OMDK Építőművészeti szekció Baracsi Gáborral 1.díj, Szeged
2005 TDK Építőművészeti szekció: "Vakfolt" Baracsi Gáborral 1.díj, Budapest

Előadások, Oktatói tapasztalat

2021 diploma bizottsági tag, BME Lakóépülettervezési Tanszék
2020 diploma bizottsági tag, BME Építészettörténeti Tanszék,
2019 diploma bizottsági tag, BME Középülettervezési Tanszék
2018 meghívott előadó Dévényi Tamással, Szabó Péterrel, BME Építőművészeti Doktori Iskola:
Glokál tematikus év: 'Eltérő magatartásformák'
2018 diploma bizottsági tag, BME Lakóépülettervezési Tanszék
2017 diploma bizottsági tag, BME Építészettörténeti Tanszék

2017 Kortárs Építészeti Központ, Trust Your Architect, Építészirodát Alapítottam meghívott előadó Kovács Zsófiával (Studio Konstella Kft.)
2011/ tervezési tárgyak oktatása a BME Lakóépülettervezési Tanszéken Lakóépülettervezés 2, Térkompozíció, Építészet Alapjai
2011/ diploma opponens, BME Lakóépülettervezési Tanszéken, BME Középülettervezési Tanszék

Szakmai munkák

Megvalósult munkák

2021 Lakóház és gazdasági épület átalakítás, Köveskál, Studio Konstella Kft.
2020 Üzlet átalakítás, The Body Shop, Budapest V.,
2019 Nyaraló átalakítás, Balatonvilágos, Studio Konstella Kft.
2019 Lakóház átalakítás, Pilisborosjenő, Studio Konstella Kft.
2018 Lakásátalakítás, Budapest XI. Somlói út, Studio Konstella Kft.
2018 Lakóház átalakítás, Hunyadi János utca, Páty
2017 Nyaraló átalakítás, Szigliget, Studio Konstella Kft.
2017 Családi ház, Solymár, Studio Konstella Kft.
2016 Ikerház átalakítás (eredeti tervező Molnár Farkas), Budapest, Hetedik Műterem Kft. és Studio Konstella Kft.
2016 Hétfélgé ház, Káptalanfüred, Studio Konstella Kft.
2015 Lakóház, Budajenő, Gáspár Orsolyával
2014 Présház és nyaraló, Orvényes, építés alatt, DMB Műterem Kft.
2012 Lakóház, Pilisjászfalu, Gáspár Orsolyával
2013 EGIS Nyrt. Szivattyú gépház átalakítás, DMB Műterem Kft.
2012 EGIS Nyrt. Könyvtár átalakítás, DMB Műterem Kft.
2012 EGIS Nyrt. Létesítményi tűzoltóság, DMB Műterem Kft. 2010 EGIS Nyrt. Laborépület átalakítás, ETM Bt.
2010 EGIS Nyrt. Kompresszor gépház, ETM Bt.

Tervek

2021 Lakóépületek átalakítása szolgáltatóházzá, Zalacsány, Studio Konstella Kft.
2021 Lakásátalakítás, Toldy Ferenc utca Budapest I., Studio Konstella Kft.
2021 Üzlethelyiség bérleményi kialakítása, Etele Plaza, Studio Konstella Kft.
2021 Normafa Síház átalakítása és bővítése, Eötvös út Budapest XII., Hetedik Műterek Kft, Studio Konstella Kft.
2020 Társasház átalakítás, Zaránd utca Budapest III., Studio Konstella Kft.
2020 2 állásos mélygarázs, Hűvösvölgyi út Budapest, Studio Konstella Kft.
2020 Lakásátalakítás, Logodi utca Budapest I., Studio Konstella Kft.
2019 Üzletportál átalakítás, Toldy50 Podmaiczky utca Budapest VI., Studio Konstella Kft.
2019 Présház átalakítások, Vászoly, Studio Konstella Kft.
2019 Lakásátalakítás, Bécsi út Budapest III., Studio Konstella Kft.
2019 Lakásátalakítás, Eső utca Budapest III., Studio Konstella Kft.
2018 Pálinkafőzde, Jánoshalma, Fejérvölgy és Bartók Építész Műterem Kft, Studio Konstella Kft.
2018 Nyaraló épület, Paloznak, Studio Konstella Kft.

2018 BEAC Egyetemi Sportközpont, Studio Konstella Kft.
 2017 Lakóház, Mosoly utca, Budaörs, Studio Konstella Kft.
 2016 Fenyves - Parkváros, Köznevelési centrum, Erd, BME Középülettervezési tanszék, Studio Konstella Kft.
 2016 Városháza átalakítása, Gödöllő, Klobusovszky Építészet Kft. és Studio Konstella Kft.
 2016 Hétvégiház bővítése lakóépületté, Perem utca, Solymár
 2015 Portál átalakítás, Teréz Körút 36., Budapest, Studio Konstella Kft.
 2014 Apátsági Gazdaság Tihany, tanulmányterv, Czita Építész Iroda Kft. és Studio Konstella
 2013 Apátsági Gazdaság Tihany, tanulmányterv az Építőművészeti Doktori Iskolában Alkér Katalinnal, Bartha András Márkkal és Gyulovics Istvánnal
 2012 Okofalu Nyim, tanulmányterv az Építőművészeti Doktori Iskolában Bartha András Márkkal, Szántay Zsófiával és Francsics Lászlóval

Pályázatok

2020. Normafa Síház átalakítása és bővítése, Eötvös út Budapest XII., Hetedik Műterek Kft, Studio Konstella Kft. Meghívásos pályázat 1. díj
 2019 Az egri vár új, attraktív emelő-berendezéssel történő megközelítése, Studio Konstella Kft.
 2018 Könyvtár és hallgatói központ, Budapesti Gazdasági egyetem, Studio Konstella Kft.
 2018 Művészet a szabadban, Art Capital, Szentendre, Studio Konstella Kft.
 2018 Nyíregyházi Állatkert bővítése, Studio Konstella Kft.
 2016 Balatonakarattya Üdülőközpont Komplex Fejlesztése, meghívásos pályázat BME Középülettervezési Tanszék (Karácsony Tamás DLA) Studio Konstella Kft.
 2014 Régi Budai Városháza átépítése, meghívásos pályázat 1. díj, Hetedik Műterem Kft.
 2015 Képzőművészeti Alkotóház, Zebegény, Studio Konstella
 2015 Városháza, Törökbálint, Fejérdy és Bartók Építész Műterem (Studio Konstella)
 2014 Mogyoródi városháza pályázat, Studio Konstella
 2014 Liget Budapest, Néprajzi Múzeum Öletpályázat, Studio Konstella
 2014 Mild Home Projekt meghívásos pályázat, Építőművészeti Doktori Iskola (4 fő) 3. díj
 2014 Milánói Világkiállítás 2015 látványötlet pályázat, Studio Konstella 3. díj
 2014 Tájpont MMA pályázat (Bartha Andrással)
 2013 Erdi volt téglagyár terület hasznosítása, Építőművészeti Doktori Iskola (4 fő) 1. díj
 2012 Szent István tér rehabilitációja Ujpest, Doktori Iskola pályázat, 3. díj
 2009 Budafoki piac, Kertész Építész Stúdió, 1. díj. (Marián Balázssal és Nagy Balázssal)
 2009 Weöress Sándor Színház, Szombathely Kertész Építész Stúdió Kft.
 2007 Clark Adám tér, Hotel pályázat, GEON Kft.

Workshopok, Projektek

2020 Lako – Keyco tábor, Bútor építő workshop, Balatonvilágos
 2014 Betonhajó Workshop, Ásványráró, MMA kutatási projekt
 2014 BME hallgatói workshop Balatonaliga, doktorandusz résztvevő
 2007 Építészet és kézművesség hallgatói workshop, BME Építésztörténelmi Tanszék, Romualdo del Bianco alapítvány, Firenze

Kiállítás részvétel, Publikációk

2021 Tomay Tamásra emlékezve, Építészfórum (<https://epiteszforum.hu/tomay-tamasra-emlekezve>) 2021.01.18.

2021 Kompakt házak, maradékanyag bútorok – A BME Lakóépülettervezési Tanszék nyári tábora, Építészfórum (<https://epiteszforum.hu/kompakt-hazak-maradekanyag-butork-a-bme-lakoeplettervezesi-tanszek-nyari-tabora>) 2021.01.12.

2020 Az átalakulás természete – in: Régi-Új Magyar Építőművészet 2020/3 pp.33-35.

2019 Alkotóház Balatonalmádiban – Építészfórum (<https://epiteszforum.hu/alkotohaz-balatonalmadiban-tomay-tamas-altal-tervezett-epuletatalakitas-keramikus-lanya-szamar>) 2019.12.23.

2015 A betonhajó legendája, eseménybeszámoló, Építészfórum (<http://epiteszforum.hu/a-betonhajolegendaja>)

2014 Régió és Identitás BME Építőművészeti Doktori Iskola 2013/14 Evkönyv (ISSN 2063-5982), 160-161. o., Aquincumi Múzeum Rehabilitációja, 156-157.o., Mild Home, 168-169.o.,

2014 CANTATA PROFANA - ExpoMiláno 2015 3. díjas pályamű bemutatása, Építészfórum (<http://epiteszforum.hu/cantata-profana-a-2015-os-milanoi-expo-magyar-pavilonjara-kiirt-palyazatharmadikdijas-terve>)

2014 Mild Home Week, nemzetközi projektalkozó, Széchenyi István Egyetem, Győr

2013 "A kicsi szép", BME Építőművészeti Doktori Iskola 2012/13 Evkönyv (ISSN 2063-5982) Apátsági kert 54-63. o., Gazdálkodó kolostorok 182-183.o., Beszélgetés az Apátsági kertről 192-193.o

2012 Közösség és építészet, BME Építőművészeti Doktori Iskola 2011/12 Evkönyv (ISSN 2063-5982), A A vidék arca - ökofalvak Magyarországon 82-87. o., Közösségi építészet lépései - Okofalu Nyimben 88-93. o., Okofalvak a szomszédoknál tanulmányút 176-177. o., Sport Parazita Ház 193.o,

2012 EUROPAN 11 – szeged-rókusi erőmű területének revitalizációja tervpályázat, Építészfórum (<http://epiteszforum.hu/szeged-stop-european-11-gyulovics-istvan-nagy-balazs-nedeczky-zsolt>)

2012 DLA_MOST 2.0 Közösség és Építészet c. kiállítás a FUGA Építészeti Központban

2011 DLA_MOST Nyílt nap és Kiállítás a FUGA Építészeti Központban

2010 Családi méhészet Porván, Építészfórum (<http://epiteszforum.hu/csaladi-meheszet-porvan>)

Nyilatkozat

Alulírott Gyulovics István kijelentem, hogy a doktori értekezést magam készítettem és abban a megadott forrásokat használtam fel. Minden olyan esetben, ahol szó szerint, vagy azonos tartalommal, de átfogalmazva más forrásból átvettem, egyértelműen a forrást megjelöltem. Hozzájárulok doktori értekezésem interneten történő nyilvánosságra hozásához korlátozás nélkül, de eseti hozzájárulásommal. A doktori értekezés és a téziszfüzetek digitális és nyomtatott tartalma megegyezik egymással. Nem állok doktori fokozat visszavonására irányuló eljárás alatt, illetve nem vontak vissza tőlem 5 éven belül doktori fokozatot. Ugyanezen tudományágban doktori fokozatszerzési eljárást, illetve fokozatszerzési eljárásra való jelentkezésemet két éven belül nem utasították el, illetve két éven belül nem volt sikertelenül zárult doktori védésem.

Gyulovics István
Budapest, 2021. június

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm Nagy Mártonnak az évtizedeken átívelő szakmai és emberi támogatását. Gáspár Orsolyának a pontos lényeglátó észrevételeit és a családomnak a türelmet és megértést, amíg az értekezés megírásához nélkülözniük kellett a jelenlétem. Az értekezést Tomay Tamás emlékének ajánlom.

Nyomda: Stanctechik Digital Kft
Papír: Munken Lynx Rough 120gr
Betűcsaládok: DIN Alternate, Futura
Készült 6 példányban

A közölt szöveg a szerző szellemi tulajdona.
2021 Gyulovics István